

TÜRKİYE'DE MASONLUK VE MASON DERGİCİLİĞİNİN BİR ÖRNEĞİ: BÜYÜK ŞARK DERGİSİ

FREEMASONRY IN TURKEY AND AN EXAMPLE OF MASONIC JOURNALISM: GRAND ORIENT PERIODICAL

Enver Emre ÖCAL*

Geliş Tarihi/Received:04.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted:26.06.2023

ÖCAL, Enver Emre, (2023), "Türkiye'de Masonluk Ve Mason Dergiciliğinin Bir Örneği: Büyük Şark Dergisi", Belge Dergisi, S.26, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2023/II, ss. 75-106.

Öz

Masonluk, Türkiye topraklarına XVIII. yüzyılda girmiş ve hayli etkili olmuş ezoterik mahiyeti olan içe kapalı bir teşkilatlanmadır. Bununla birlikte masonluk, localarda yapılan konuşmalar ve masonik yayınlarda ele alınan konularla entelektüel faaliyete ve bilginin işlenmesine önem veren bir yapı olarak da öne çıkmaktadır. Hem dünya genelinde hem de Türkiye özelinde masonluğun bu yönü iyi bilinmektedir. Türkiye masonları Cumhuriyet devri başlangıcından itibaren, bu perspektife uygun düşecek biçimde, yalnız üyelerine yönelik kapalı devre dergiler çıkarmış ve bu dergilerde başta ezoterizm olmak üzere siyasetten ilahiyata, bilimden tarihe, felsefeden mimariye kadar pek çok farklı disiplinde çalışmalar yapmışlardır. Cumhuriyet kurulduktan sonra çıkarılan ilk masonik dergi, Büyük Şark dergisidir. Bu derginin, 1935 yılında nihayete ermesi ile Türkiye masonluğunun uykuya yatmasına paralel biçimde masonik yayınlar da uzun bir süre çıkartılmamıştır. Türkiye masonluğunun ilk yayın organı olması yanında siyasi bir hadise sonucunda kapanmak zorunda kalmasıyla öne çıkan bu derginin tarihi gelişimi ve muhtevası araştırmacıların merakını mucip bir mahiyettedir. Dolayısıyla işbu çalışmanın amacı, henüz bakir bir konu olarak Türkiye mason dergiciliğinin tarihçesine değinmekle birlikte spesifik olarak Büyük Şark dergisinin tarihsel açıdan muhteva analizini yapabilmektir. Böylelikle, söz konusu derginin hem Türkiye masonluğu ve Türkiye mason dergiciliğindeki yerinin belirlenmesi hem de ele aldığı konular açısından Cumhuriyet Tarihini ilgilendiren yönlerinin tahlil edilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda, yine bilimsel yayınlarda doğrudan ele alınmadığı tespit edilen Türkiye Masonluğunun tarihsel boyutu ve gelişim aşamaları da detaylı biçimde incelenmiştir. Böylece, makalenin ana konusu olan Büyük Şark dergisinin, daha evvel de belirtildiği gibi, Türkiye masonluk tarihi içindeki yeri ve önemi daha iyi anlaşılabilir ve tarihsel süreç içindeki konumu belirgin hale gelecektir.

Anhtar kelimeler: *Masonluk, Türkiye'de Masonluk, Dergicilik, Tek Parti Dönemi*

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Tarih Bölümü, enveremreocal@topkapi.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-9654-0241>).

Abstract

Freemasonry is a self-enclosed organization with an esoteric nature that entered the territory of Turkey in the 18th century and has become quite effective. However, Freemasonry stands out as a structure that attaches importance to intellectual activity and the processing of knowledge, with the speeches made in lodges and the topics discussed in Masonic publications. Since the beginning of the Republic era, Turkish masons have also published closed-circuit journals only for their members, in accordance with this perspective, and they have worked in many different disciplines, from politics to theology, from science to history, mainly esotericism. The first Masonic periodical published after the establishment of the Republic was the "Büyük Şark Dergisi" (Journal of the Great Orient). This journal was discontinued in 1935, in parallel with the suspension of Turkish Freemasonry, so that no Masonic publications could be published for a long time. The historical development and the content of this journal, which stood out as the first publication of Turkish Freemasonry and had to be discontinued due to a political event, arouses the curiosity of researchers. Therefore, the aim of this study is mainly to make an analysis of the historical content of the "Büyük Şark" (Great Orient) magazine, while mentioning the history of Turkish Masonic journalism which is an unstudied subject. In this way, it is aimed to determine the importance of the aforementioned journal in Turkish Freemasonry and Turkish Masonic journalism, and to analyze the aspects related to the History of the Republic in terms of the subjects it included.

Keywords: *Freemasonry, Freemasonry in Turkey, Journalism, Single Party Period.*

1.Giriş

Türkiye’de masonluk konusu genel olarak spekülâtif bir mahiyet arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında yapılan çalışmaların pek çoğunun bilimsellikten uzak popüler yaklaşımları ihtiva ettiği görülür. Bunun ana nedenlerinden biri de masonluğun “kapalı” bir yapı olmasıdır. Dolayısıyla ezoterik, yani içrek bir yapı olarak masonluk, üzerine çalışma yapılabilecek kendisine ait orijinal kaynakları da uzun süre kapalı tutmuştur. Böylelikle bizzat masonlar tarafından üretilmiş çalışmalara ulaşmak, araştırmacılar tarafından mümkün olamamıştır. Masonlukla ilgili çalışmaların tatmin edici düzeyde olmasının en önemli nedeni işte bu kaynak sorunudur. Ancak süreç içerisinde bilginin paylaşılması ve ulaşılması hususunda internetin meydana getirdiği sürat, değişim ve bilgi üretiminin merkeziyetsiz bir yapıya bürünmesi ile pek çok alanda ulaşımı kısıtlı bilgi ve kaynağa rahatlıkla erişebilmek mümkün olmuştur. Bu durumdan masonluğa ait orijinal ve birincil kaynaklar da nasibini almıştır. İşbu çalışma da söz konusu kaynaklara erişimin kolaylaşması neticesinde ortaya çıkmıştır.

Çalışmada öncelikle masonların elinden çıkan ve mason locaları tarafından basılan yayınlar kullanılmak suretiyle Türkiye masonluğunun tarihsel gelişimi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı’da ortaya çıkan ilk localardan başlayarak Cumhuriyet’in kuruluş yıllarındaki masonik gelişmelere değinen ve 1935 yılındaki uykuya yatma olayına kadar uzanan süreç ele alınmıştır. Sonrasında, Türkiye’deki mason dergiciliği faaliyetleri, bu alandaki evrensel gelişmelerle birlikte incelenmiş ve tarihsel süreç günümüze kadar anlatılmaya çalışılmıştır. Bir sonraki bölümde makalenin ana konusunu ihtiva eden, Türkiye’de çıkmış ilk mason yayını “Büyük Şark” dergisi incelenmiştir. Dergi incelenirken ilk olarak fiziksel özellikleri ve künyesi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. İkinci olarak, derginin tüm sayıları tek tek incelenmiş; yazar kadrosu, yazı konuları ve içeriğe dair çeşitli hususlara değinilmiştir. Böylelikle derginin, hakkında genel kanaat oluşturacak şekilde, tüm yapısal unsurlarıyla birlikte görünür olması hedeflenmiştir.

Makalenin amacı, Türkiye masonluğunda bir ilk olması sebebiyle “Büyük Şark” dergisinin nasıl bir yayın politikası izlediğini, hangi konulara değindiğinin ve yazar kadrosunun kimlerden oluştuğunun ortaya konulmasıdır. Aynı zamanda muhteviyat ve biçem açısından batıdaki muadilleri ile benzerlikler taşıyıp taşımadığı da cevabı aranan önemli bir sorudur. Diğer bir problematik ise Türkiye masonlarının dönemin politik gelişmelerine ve atmosferine yönelik yaklaşımlarını çıkarmış oldukları dergide nasıl yansıttıklarıydı. Bu sorulara cevap aramak için kaleme alınan bu makale, aynı zamanda daha önce ele alınmamış bakir bir konuyu işlemektedir. Daha önce pek çok dergi ve gazete hakkında makaleler yazılmış, fakat doğrudan masonik bir yayın organını konu edinen herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Makalenin amaçlarından biri de ele alınmamış böyle bir konuyu, bilimsel araştırma yöntemlerinin izin verdiği ölçüde görünür kılmak ve daha sonra yapılacak araştırmalara mütevazı bir katkı sunmaya çalışmaktır. Makale kaleme alınırken derginin orijinal sayıları kullanılmış, bunun yanı sıra masonluk ve Türkiye masonluğuyla ilgili yerli ve yabancı literatüre kazandırılmış çalışmalara yer verilmiştir. Bu noktada, masonların kendi üretmiş oldukları kaynaklara hususi olarak öncelik tanınmıştır. Buradaki amaç, masonların kendi tarihlerine ve çeşitli olaylara nasıl yaklaştıklarının daha açık biçimde ortaya konulabilmesidir.

2. Türkiye Masonluğunun Tarihsel Gelişimi

İddia edildiği üzere masonluk Türkiye topraklarına XVIII. yüzyılın ilk yarısında giriş yapmıştır. 1730 yılı itibarıyla İstanbul Perşembe Pazarı, Arap Camii civarında levantenler tarafından kurulmuş, Fransa Obediyansına¹ bağlı bir mason locasının bulunduğu farklı kaynaklarda belirtilmiştir.² Kendisi de bir mason üstadı olan Kemalettin Apak, masonluk tarihi ile ilgili çalışmasında söz konusu loca hakkında aşağıdaki bilgileri vermektedir:

“İstanbul’da ilk Mason Locası 18 inci asırda (23) üncü Osmanlı Padişahı Üçüncü Sultan Ahmet (1703 -1730) zamanında açılmıştır ki, Türkiye’de ilk Mason Mahfili budur. Bu loca Fransız obediyansına bağlı olup Galata’da Perşembe Pazarında Arap Camii civarında imiş. Galata ile Azapkapı arasındaki bölgede o zamanlar Frenkler ve bilhassa Venedik ve Cenevizlilerin ahfadından olan Levantenler sakin bulduklarından, bu locanın bunlar tarafından idare edildiği zan olunmaktadır. Maalesef ismi malumumuz olmayan bu loca Üçüncü Sultan Selim (1789-1807) zamanına kadar çalışmış ve 1789 Fransız Büyük İhtilalinin doğurduğu aksülameller neticesi o tarihten sonra kapanmıştır.”³

Osmanlı toprakları üzerinde kurulan ve adı bilinen en eski loca ise İskoçya Büyük Locası’ndan beratalmış olan, 1748 tarihinde Halep’te kurulan İskenderun Locasıdır.⁴ “History of Freemasonry” kitabının yazarı Robert Ingham Clegg, söz konusu eserinde Halep’teki mason locasının varlığını doğrulamakta; fakat, Londra’da çıkan bir gazetenin verdiği habere dayanarak, bu locanın 1738 senesi itibarıyla faaliyette olduğuna işaret emektedir. Aynı haberde, İzmir’de bulunan başka bir locanın varlığından da bahsedilmektedir.⁵ Erginsoy’un çalışmasından ise Clegg’in bahsettiği gazetenin Saint James Evening Post olabileceği bilgisine ulaşılmaktadır. Erginsoy’un verdiği bu bilgiye göre 24 Mayıs 1738 tarihli Saint James Evening London Post’ta, İtalya kaynaklı bir habere yer verilmiştir. Söz konusu haberde şu ifadeler geçmektedir: “İstanbul’dan öğrenildiğine göre İstanbul, İzmir ve Halep’teki Mason Locaları gelişmeler göstermişler ve yüksek kademelerden Türkler Masonluğa tekris⁶ edilmişlerdir”.⁷ Masonik literatürün en bilindik eserlerinden Acta Latomorum’da Thory de Halep ve İzmir’deki locaların kuruluşunu 1738 sabitler.⁸ Hülasa, söz konusu kaynaklardan anlaşılacağı üzere, XVIII. yüzyılın henüz erken yıllarında, Osmanlı toprakları üzerinde biri Halep’te, diğeri İzmir’de ve biri de İstanbul’da olmak üzere yabancı obediyanslara bağlı üç adet mason locası olduğu tespit edilebilmektedir.

1 Obediyans: Mason localarının bir araya gelmeleriyle oluşan, kendine bağlanan localar üzerinde yönetici egemenlik kuran bağımsız federatif örgüt. Bkz.: Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, Büyük Mason Mahfili, İstanbul, (Baskı tarihi yok), s. 502.

2 Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Türkiye Mason Derneği, İstanbul, 1958, s. 18; Celil Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi 1721-1956*, cilt 1, Yenilik Basımevi, 1999, İstanbul, s. 3 vd.; Abdurrahman Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun Doğuşu ve Gelişmesi*, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2015, s. 4; Enver Necdet Egeran, *‘Gerçek Yüzüyle’ Masonluk*, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2005, s. 37.

3 Apak, a.g.e., s. 18.

4 Ömer Can Talu, Melike Söalp, *Mason Locaları Bir Emirle Kapatıldı 14 Ekim 1935*, Şıra Yayınları, İstanbul, 2015, s. 30.

5 Robert Ingham Clegg, *History of Freemasonry*, cilt. 7, The Masonic History Company. New York, 1927, s. 2270

6 Tekris: Ezoterik bir kuruluşta, bireyin çeşitli aşamalardan geçerek, bu kuruluşun öğretilerini edinmesi... Türkçeye inisiyasyon şeklinde şekilde uyarlanmış olan bu terimin sözlük karşılığı “başlangıç” ya da “giriş”tir. Bkz.: Ayfer, a.g.e., s. 687-688.

7 A. Erginsoy, a.g.e., s. 5; C. Layiktez, a.g.e., s. 3.

8 Claude-Antoine Thory, *Acta Latomorum ‘Table Chronologie de L’Histoire de la Franche-Maçonnerie’*, cilt 1, Paris, 1815, s. 39.

Türkiye masonluğu tarihi ile ilgili kaynakların bazılarında Sultan I. Mahmut’un 1748 ya da 1750 yılında mason localarını kapattığı iddia edilmektedir. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası’nın web sayfasında da Türkiye’de masonluğun tarihi anlatılırken bu hadiseye değinilmektedir.⁹ “İslam’da Sır ve Gizli Cemiyetler” kitabının yazarı Zarcone de söz konusu eserinde bu hadiseden bahsetmiştir.¹⁰ Ancak bahse konu karara isnat eden Osmanlı’ya ait bir belge, ferman henüz ortaya çıkmamıştır. Dahası, yukarıda da belirtildiği üzere, 1748 yılında padişah izniyle, yani geçerli bir berata sahip olarak Halep’te İskoçya Büyük Locası matrikülünde¹¹ yer alan yeni bir loca açılmıştır. Layiktez ve Erginsoy’un belirttiğine göre bu locanın kesin açılma tarihi ise 3 Şubat 1748’dir.¹² Öcal da söz konusu locanın İngiltere konsolosu Alexandre Drummond tarafından kurulan “Union Lodge from Drummond Kilwinning from Greenock” isimli loca olduğunu ortaya koymuş ve kuruluş olarak aynı tarihi vermiştir Dolayısıyla locaların kapatılması hadisesinin bu tarihten sonra cereyan etmiş olması lazım gelir. Ancak, belirtildiği gibi, konuyla doğrudan ilintili somut bir belge henüz ortaya konulamamıştır. Bu hususa dair iki olgu mevcuttur. Bir tanesi, Vatikan arşivlerinde mevcut olduğu iddia edilen Papa XII. Clement’in Paris Kardinali Tencin’e yazdığı mektuptur. Papa mektupta, İstanbul’daki masonların takibata uğramalarının memnuniyet verici olduğunu söylemektedir. Diğeri ise 1756 yılında Paris’te yayınlandığı belirtilen bir seyahatnamedir. Seyahatnamenin yazarı, Türklerin masonlara karşı toleranslı olmadıklarını ve localara gitmenin yasak edildiğini ileri sürmektedir. Bu iki kaynak da hem Layiktez hem de Erginsoy’un çalışmalarında Zarcone’nin “Mystiques, Philosophes et Franc-Maçons en İslam” isimli eserine dayandırılmaktadır. Birincil kaynaklara ise doğrudan atıfta bulunulmadığı tespit edilmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde ve Osmanlı tarihini anlatan matbu eserlerde yapılan tarama sonucunda yasaklama veya kapama hadisesine yönelik herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak, Claude Antoine Thory’nin 1815 tarihli kronolojik mason tarihini anlattığı meşhur kitabı Acta Latomorum’da yer alan bir mektupta da Türk (Osmanlı) yönetiminin mason localarının kapanmasını buyurduğu bilgisine yer verilmektedir.¹³ Aynı eserde, güvenlik güçleri tarafından bir mason locasının basıldığı, locada bulunanların İngiliz Büyükelçiliğinin girişimleri neticesinde kurtulduğu ve Babialı’nın masonlar tarafından ülkeye yeni mezhepler sokulmasına kat’i surette karşı olduğu da belirtilmektedir.¹⁴ Ayrıca, 1917-1920 yılları arasında Büyük Muhakkiklik görevi de yapan Dr. Jak Suhami’nin¹⁵ “Üstad” kitabında 1748 yılı, masonluğun men edildiği yıl olarak kabul edilmektedir. Hülasa, yukarıda görüleceği üzere, mason kaynaklarının kahir ekseriyetine göre Birinci Mahmut dönemi Türkiye masonluğunun ilk evresinin kapandığı ve masonların üykuya yatmak zorunda kaldığı bir milattır.¹⁶ Bunun yanı sıra, bazı masonik kaynaklarda dönemin önde gelen devlet adamlarının mason oldukları yönünde iddialar da bulunmaktadır. Bunlardan biri, aynı zamanda Osmanlı’nın ilk Türk masonu olarak kabul edilen Sait Çelebi’dir. Sait Çelebi, tanınmış devlet adamlarından Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin oğludur ve ilk Türk matbaası olarak kabul edilen İstanbul’daki matbaanın

9 Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası, *Türkiye’de Masonluğun Tarihi*. <https://www.mason.org.tr/turkiyede-masonlugun-tarihcesi>, Erişim tarihi: 25.02.2023.

10 Güngör, Öcal, *Türk Masonluğu*. 2. Baskı. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi. İstanbul, 2015, s. 25 vd.

11 Matrikül: Bir masonun asil üyesi olduğu bir masonik birimdeki kaydı ve aynı zamanda bir masonik birimin tüm asil üyelerini kapsayan kayıtlarının tamamı. Bir masonik matrikülü, tüm üyelerinin kayıtlarından oluşur Bkz.: Ayfer, a.g.e., s. 462.

12 A. Erginsoy, a.g.e., s. 5; C. Layiktez, a.g.e., s. 8.

13 Erginsoy, a.g.e., s. 6.

14 Thory, a.g.e., 62.

15 Yavuz Selim Ağaoğlu, *Osmanlı Masonluğu 1917-1920*. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi. İstanbul, 2017, s. 253.

16 Erginsoy, a.g.e., 6.

İbrahim Müteferrika'yla birlikte kurucusudur.¹⁷ Diğeri de Osmanlı'nın askeri alanda gerçekleştirdiği modernizasyon girişimlerindeki öncü rolü ile bilinen Humbaracı Ahmet Paşa'dır.¹⁸

Birinci Mahmut devrinden sonra da Osmanlı topraklarında mason localarının kurulmaya devam ettiği görülmektedir. Buna örnek olarak, 1768 yılında Marsilya Ana Locasından aldığı beratla İzmir'de açılan "L'histoire de Saint Jean d'ecosse de la Parfaite Union" Locası ile aynı tarihlerde Selanik'te açılan "Saint Jean d'Écosse de l'Amitie" Locası verilebilir. Ayrıca, 1783 yılında Polonya maşırıkına¹⁹ bağlı "Auror de Tsarigrade" ve 1786'da ise İzmir'de "Le Victoire" Locaları açıldı. Yine, Acta Latomorum'da verilen ve bir Alman gazetesine dayandırılan bilgiye göre Türkiye'de faaliyette olan loca sayısı dokuzdur.²⁰ Üçüncü Selim devrine geldiğinde ise Osmanlı'nın farklı coğrafyalarında mason localarının açılmaya devam ettiği ve yeni bir faaliyet evresine girildiği tespit edilmektedir. Bunun yanı sıra, İkinci Mahmut devrine denk gelen 1808 – 1814 yılları arasında Türkiye'de Fransa ve İngiltere'ye bağlı bazı locaların kurulduğu iddia edilmektedir.²¹ "Revised Encyclopedia of Freemasonry"de ise 1818 yılında Erzurum'da "Pers Felsefesi Riti" isimli yedi dereceli bir masonluk kurulduğu belirtilmektedir. Bu arada İngiltere sefiri İsmail Ferruh Efendi'nin evinde, 1825 yılında, dönemin ilim adamları, düşünür ve yazarlarının teşkil ettiği Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi isimli bir oluşum kurulmuştu. Bu oluşum, İsmail Ferruh Bey'in Beşiktaş – Ortaköy arasındaki yalısında haftada iki kez toplanmaktaydı. Başta İslam Ansiklopedisi olmak üzere pek çok kaynakta bu oluşumun masonik bir oluşumu ihtiva ettiği ve cemiyetin, "ilk Türk mason locası" olduğu ileri sürülmektedir.²² Dolayısıyla, düzenli olarak tertip edilen haftalık toplantılar da aslında loca toplantısıdır. Tabii, bu cemiyetin gerçekten de bir mason locası olup olmadığına dair herhangi bir belgenin mevcudiyetinden bahsetmek mümkün değildir. Ama şu kadarı söylenebilir ki, Türkiye masonluk tarihini konu edinen neredeyse tüm kaynaklar, özellikle de mason yazarlara ait olanlarının kahir ekseriyeti, Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesini masonik bir oluşum olarak ele alır ve Türk masonluğunu buradan başlatırlar. Güngör Öcal gibi bazı isimler ise Cemiyetin o tarih itibarıyla cari olan masonik kurallara uyulmadan kurulduğu için bu yaklaşımın doğru olmadığını savunmuştur. Bunun yanı sıra, Cemiyetin oluşumundan kısa süre sonra Vakayı Hayriye olarak bilinen meşhur hadise yaşanmış ve Yeniçeri Ocağı ile onun moral değerlerini ve dini altyapısını oluşturan Bektaşilik de Padişah fermanıyla ilga edilmişti.²³ Türk toprakları üzerinde, eğer yukarıda belirtildiği üzere birincisi yaşanmışsa, masonluğun ikinci kez yasaklanması olayı bu hadise ile birlikte cereyan etmiş; mason locaları, Sultan İkinci Mahmut tarafından Bektaşiliğe benzer yönleri olduğu gerekçesiyle 1826 yılında yasaklanmıştır. Öcal, bu yasaklamanın sadece yabancı obediyanlara bağlı localar için geçerli olduğunu özellikle belirtmektedir. Öcal'a göre Türk masonluğunun ilk yasaklanması hadisesi Cumhuriyet döneminde vuku bulmuştur.²⁴

17 Erhan Afyoncu, Mehmed Said Paşa, Yirmisekizçelebizâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt. 28, Ankara, 2003, s. 524-525 vd.

18 Apak, a.g.e., s. 18; Erginsoy, a.g.e., 5; Layikteş, a.g.e., s. 4.

19 Büyük Maşırık (Büyük Doğu-Grand Orient): "Büyük Loca" ile hemen hemen aynı nitelikleri ve özellikleri olan, ancak Büyük Loca'dan farklı olarak değişik ritlerde ve simgesel derecelerin üzerindeki bazı derecelerde de çalışan locaları da sinesinde barındırabilen bağımsız ve özerk masonik örgüt. Bkz.: Ayfer, a.g.e., s. 125.

20 Thory, a.g.e., s. 177.

21 İlhami Soysal, *Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar*, Derin Yayınları, İstanbul, 2004, s. 226.

22 Layikteş, a.g.e., s. 13.

23 Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)*. 3. Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 2020, s. 63-73.

24 Öcal, a.g.e., s. 32.

Layiktez’e göre kapatılma sonrası Türkiye’deki masonluk yarı uyku dönemine girmişti.²⁵ Güngör Öcal’ın tespitine göreyse 1853 yılına kadar *herhangi bir masonik kıymıdanma olduğunu gösteren bir bilgi bulunmamaktadır*.²⁶ Dolayısıyla XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Türkiye’de masonluğa dair gözle görülür bir gelişme yaşanmamıştır. Fakat, İngiliz gazetelerinde 1855 yılında çıkan bir habere göre 1829-1830 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında Rus askerleri tarafından masonluğun Türkiye’deki varlığına dair birtakım izler bulunmuştur. Aynı haberde, Alman bir mason tarafından Belgrad’da varlığını sürdüren bir locanın keşfedildiğinden de bahsedilmektedir.²⁷ Ancak, söz konusu locanın Bektaşî Dervişleri tarafından kurulduğu belirtilmektedir. Hatta, anlaşıldığı kadarıyla mason locası olarak ifade edilen yer aslında Bektaşî dergahıdır. Haberin devamında muhabir, semboller, örf ve merasimler hususunda Bektaşîlik ile masonluk arasında ciddi benzeşmeler bulunduğunu ileri sürmektedir. Ve dahası Bektaşîlerden, “Dervişler adı altında masonluk görevlerini yerine getiren Türk kardeşlerimiz” şeklinde bahsettiği görülmektedir. Bektaşîlik-Masonluk arasındaki benzerlik veya ikisine yönelik ortak algı başka bir makalenin konusu olmakla birlikte şunu belirtmek gerekir ki, Avrupalı masonlar Bektaşî dervişlerini mason kabul etmekte ve XIX. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla Osmanlı coğrafyasında gerçekleştirilen masonluk çalışmalarına Bektaşî dergahlarında yapılan çalışmaları da dahil etmekteydiler.²⁸ Bektaşî dergahları bir yana konulursa, söz konusu haberlerden anlaşılacağı üzere, 1853 yılı öncesi itibarıyla mason localarının faaliyetlerinde kısırlık yaşandığı anlaşılmakta, yeni locaların açılmadığı tespit edilmektedir. Dolayısıyla mevcut kaynakların kahir ekseriyetinden edinilen genel kanaate göre Türkiye’deki masonluk süreci asıl hacmini Sultan Abdülmecit devri itibarıyla kazanmaya başlamıştır. Ve en önemli milat da Kırım Savaşı’dır. Kırım Savaşı ve sonrasında Türkiye masonluğunda gözle görülür bir gelişme yaşanmaya başlandığını, aşağı yukarı konu ile ilgili tüm kaynaklar belirtmektedir.²⁹ Paul Dumont da bu kanaate sahip olan araştırmacılardan biridir. Dumont’un iddiasına göre Osmanlı topraklarındaki masonluk gerçek atılımını Tanzimat döneminde, 1850 ile 1875 yılları arasında yaşamaya başlamıştı.³⁰ Bu bilgiyi destekleyici bir argüman olarak pek çok araştırmacı, Tanzimat devrinin önemli devlet adamları arasında masonluğa kabul edilenler olduğunu iddia etmektedir. Örneğin, Tanzimat Fermanı’nın mimarı olarak bilinen Mustafa Reşit Paşa (Koca Reşit) ve yine aynı dönemin öne çıkan ismi Fuat Paşa bu isimler arasında sayılmaktadır.³¹ Bunların dışında, Namık Kemal’den Ali Suavi’ye kadar devrin entelektüelleri arasında da mason olanlar bulunmaktadır. Ayrıca Birinci Meşrutiyet’in ilanında rol oynayan Mithat Paşa, Süleyman Paşa gibi isimler ile Şehzade Murad, Şehzade Nurettin ve Şehzade Kemalettin Efendiler de mason oldukları bilinen önemli şahsiyetlerdir.³² Gerçi bu isimlerin bazılarının masonluğuna dair herhangi bir vesika bulunmamakla birlikte, söz konusu isimlerden bağımsız olarak masonluğun Osmanlı’da Tanzimat dönemi ile yaygınlık kazanmaya başladığı rahatlıkla söylenebilir.

25 Layiktez, a.g.e., s. 14.

26 Öcal, a.g.a., s. 33.

27 *The Alloa Advertiser*. “Freemasons in Turkey”. (28.04.1855). s. 2.; *The Daily News London*. “Freemasons in Turkey”. (20.04.1855). s. 4.

28 *Saunders’s News-Letter*. “Freemasons in Turkey”. (04.08.1856). s. 2.; *The Derby Mercury*. “Freemasons in Turkey”. (13.08.1856). s. 3.; *The Leeds Times*. “The Mahomedan Freemasons in European Turkey”. (09.08.1856). s. 6.

29 Soysal, a.g.e., s. 223; Apak, a.g.e., s. 20, 21-22.

30 Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*. 2. Baskı. Çev. Ali Berktaş. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 2014, s. 13.

31 Orhan Koloğlu. *İslam Âleminde Masonluk*. 3. baskı. Kırmızı Kedi Yayınevi. İstanbul, 2019, s. 52.

32 Mete Tunçay, “Jön Türkler, Farmasonlar ve Yahudiler Üstüne”. *Birikim* (45), 1978, ss 52-53; Edhem Eldem, Geç Osmanlı Döneminde Masonluk ve Siyaset Üzerine İzlenimler. *Toplumsal Tarih* 6, sayı 33, 1996, ss 16-28; M. Şükrü Hanioglu, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İletişim Yayınları. İstanbul, 1985, s. 77.

Zarcone, Osmanlı devlet adamlarını bünyesinde barındıran Proodos (Terakki) ve Union d'Orient (Doğu Birliği) localarını incelemiş ve Union d'Orient locasındaki Osmanlı devlet adamı sayısının 1865'te üç iken, 1869'da elli üçe çıktığını tespit etmiştir.³³ Bu devirde hem loca sayısı artmış hem de görüldüğü üzere locadaki Osmanlı kökenli üye sayısı fazlaşmıştır. Güngör Öcal'ın tespitine göre bu devirden önceki mason localarının, Osmanlı topraklarında kurulmuş olmalarına rağmen "Türk masonluğu" olarak kabul edilmeleri doğru değildir. Çünkü bu localar yabancı obediyanlara bağlıydı ve doğrudan söz konusu obediyanların hamisi olan devletlerin çıkarlarına hizmet ediyorlardı.³⁴ Dumont'un "Osmanlılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk" isimli eserinde de benzer ifadelere rastlamak mümkündür:

"Osmanlı Masonluğu 18. Yüzyılın ikinci yarısında doğdu ama, gerçek anlamda gelişmeye ancak 1850'den sonra, Tanzimat döneminde imparatorluğun siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda batıya açılmasıyla birlikte başladı. O dönemin masonluğu çok belirgin bir "sömürge" masonluğu niteliği göstermektedir. Gerçekten de sultanın topraklarında saptanabilen onlarca Locadan hiçbiri özerk değildir. Hepsi de aralarında rekabet eden ve ayrı ulusal çıkarları temsil eden farklı yabancı obediyanlara bağlıdır: İngiltere Büyük Locası, Fransa Büyük Locası ve Maşrik-i Azamı, İtalya Maşrik-i Azamı, Hamburg Büyük Locası, Yunanistan Maşrik-i Azamı ve diğerleri."³⁵

Öcal'a göreyse Kırım Savaşı sonrası, yani 1856 yılı itibarıyla kurulan localar da Osmanlı'nın içine düştüğü zaaf ortamından istifadeyle kurulan ve yabancı ülke çıkarlarına hizmet eden bir mahiyet arz etmektedir: "Özellikle Kırım Savaşı sonrasında kurulan Localar, her yönden güçsüzleşen İmparatorluğu içine düştüğü çaresizliği bilen, hatta bu durumu güdümleyen 'batılı güçlüler'in arzuları doğrultusunda ve Osmanlı İmparatorluğunun kendilerine karşı boynu eğik oluşundan yararlanılarak kurulmuştur."³⁶

Kırım Savaşı sonrasına denk gelen ilk beş yıl içinde ve özellikle 1860'lı yıllarda yoğun şekilde loca kuruluşları görülmektedir. Örneğin savaşın hemen sonrasında 1856-1857 yılları arasında İzmir'de Ionia, Anatolia ve Bisanzio isimli üç loca kurulmuştur. 1857 yılında İzmir'de Loge de Turquie isimli bir loca daha kurulmuştur. Öcal'ın belirttiğine göre yukarıda zikredilen locaların hepsi düzensizdirler ve dolayısıyla gerçek bir mason kuruluşu, daha açık bir ifade ile "kabul edilmiş" mason locası sayılamazlar.³⁷ Yine Kırım Savaşı ertesini görünür olan localardan bir tanesi de İngiliz Büyükelçi Sir Henry Bulwar tarafından 1861 yılında İstanbul'da kurulan ve Türkiye'deki İngiltere Büyük Locasına bağlı tüm mason localarını tek çatı altında toplayan Bölge Büyük Locası'dır (District Grand Lodge).³⁸ İskoç Büyük Locasına bağlı olan bu locanın, aralarında Mısır Prensi Mustafa Fazıl Paşa, Mısır Prensi Halim Paşa ve Derviş Ata Efendi gibi önemli isimlerin bulunduğu iki yüz üyesi mevcuttu.³⁹ Hatta arşivde bulunan bir belgeye göre Mısır'da masonluk o derece yaygın bir vaziyet kazanmıştır ki, İngilizler mevki ve nüfuz kazanmak amacıyla büyük, küçük memurların yüzde seksenini mason localarına aza tayin etmiştir.⁴⁰ Yine arşivlerde yer alan üç ayrı belgeden anlaşıldığı üzere Osmanlı'ya bağlı Baalbek, Cebel-i Lübnan ve Beyrut'ta

33 Thierry Zarcone, *İslam'da Sır ve Gizli Cemiyetler*. Çev. Ali Berktaş. Kabcacı Yayınları. İstanbul, 2011, s. 18.

34 Öcal, a.g.e., s. 19.

35 Dumont, a.g.e., s. 52; Öcal, a.g.e., s. 19.

36 Öcal, a.g.e., s. 24.

37 Öcal, a.g.e., s.36-37 vd.; Ayfer, a.g.e., s. 188.

38 Esin Yurdusev, *The British Ambassadors to Istanbul in the Mid-Nineteenth Century: Sources of Intelligence and Political Reporting*. Belleten 73, sayı 267. 2009, ss 523-553.

39 Erginsoy, a.g.e., s. 12.

40 Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Osmanlı Arşivi*, Y.EE..128-150. (03.07.1309).

da mason locaları faaliyet halindedir.⁴¹ Bulwar Locası’nın açıldığı 1861 senesinde, Fransa Yüksek Şurasına bağlı bir yetkili tarafından kuruluşu yapılan Osmanlı Devleti’ndeki ilk “Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti Yüksek Şurası”, yani diğer adıyla “Kadim ve Makbul İskoç Riti Şura-yı Ali Osmani” açılmıştır. Söz konusu locanın ilk Hakim Büyük Amiri de Prens Halim Paşa’dır.⁴² Bu önemli bir gelişmeydi. Çünkü, ilk defaya mahsus olmak üzere bağımsız bir Osmanlı Yüksek Şurası meydana çıkmıştı.⁴³

Dikkat edilirse tüm bu gelişmeler, Türkiye masonluğunun Kırım Savaşı itibarıyla ciddi bir ivmelenme yaşadığının kanıtıdır. Hatta bu ivmelenme o dereceye ulaşmıştır ki, aynı dönemlerde İzmir’de, çırak, kalfa ve ustadan ibaret ilk üç dereceyi ihtiva eden craft hürmasonluğuna bağlı derecelerin ötesindeki kapitüler felsefi dereceleri havi Royal Arch masonluğuna bağlı şapitler (chapters) dahi kurulmaya başlanmıştır. Dünya masonluk tarihini inceleyen “History of Freemasonry and Cocordant Orders” kitabına göre İzmir’de açılan söz konusu şapitr, Kral Kiros Şapitridir (King Cyrus Chapter) ve 8 Eylül 1868 tarihinde açılmıştır.⁴⁴ Royal Arch yazarı Tamer Ayan ise 20 Eylül 1865’te İstanbul’da Thistle of East Royal Arch Şapitri, 18 Haziran 1869’da İzmir’de Homer Royal arch Şapitri ve 1875 yılında da İstanbul’da Hasköy Royal Arch Şapitrinin açıldığını ortaya koymaktadır.⁴⁵ Dolayısıyla, Türkiye’deki masonluğun gerçekten de 1856 yılı sonrasında ciddi bir atılım gösterdiği ve Royal Arch gibi daha ezoterik muhtevaya sahip masonik oluşumların da ortaya çıkmaya başladığına şahit olunmaktadır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla İtalyan masonluğu da Osmanlı topraklarına giriş yapmıştır. 1863’te Konstantinopolis Maşrıkı’na bağlı İtalyan Locası, İtalya Krallığının Osmanlı sefiri Caracciolo di Bella tarafından İstanbul’da kuruldu.⁴⁶ Bu tarihten sonra, Özellikle XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren İtalyan masonluğunun Türkiye’de öne çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu durum sadece İtalyan Maşrık-ı Azam’ına bağlı locaların sayıca artış göstermeye başlamasından değil, ilerleyen süreçte görüleceği üzere üst düzey Osmanlı bürokrasisini fazlasıyla içine almasından kaynaklanmaktaydı. Buna verilebilecek erken dönem örneklerden biri, iç çatışmalar nedeniyle 1867’de adını Italia Risorta (Yüce İtalya) olarak değiştiren İtalya Locasına, 1885 yılında, Prens Sabahattin’in babası Mahmud Celaleddin Paşa’nın kabul edilmesidir.⁴⁷

İtalyan masonluğu Osmanlı topraklarına giriş yaptıktan sonraki on yıl boyunca loca sayısını on ikiye çıkardı. Bu localardan biri de 1864 yılında kurulan Macedonia Locasıydı. Macedonia Locası, 1900 yılında İtalyan masonluğunun Büyük Üstad Yardımcısı Ettore Ferrari tarafından Macedonia Risorta (Yüce Makedonya) ismi ile yeniden işlerlik kazandı. İşte bu loca Türkiye yakın tarihi için çok önemli bir locadır ve yukarıda belirtildiği gibi İtalyan masonluğunun öne çıkmasını sağlayan locadır. Çünkü İttihat Terakki Cemiyeti’nin en önemli isimleri ve Merkez komite üyeleri bu locada tekris olmuşlardı. Bunlar arasında Talat Paşa, sonradan İzmir Valisi olarak tanınacak Rahmi Bey, İttihat Terakki Cemiyeti Genel sekreteri Mithat Şükrü (Bleda), Cemal Paşa, Atatürk’ün yakın arkadaşı da olan

41 Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi,Y..PRK.UM..25-31. (H.16.02.1310); Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, HR. TO..396-42. (25.08.1891); Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Y..A...HUS. 265-96. (H. 17.03.1310).

42 Öcal, a.g.e., s. 38.

43 Erginsoy, a.g.e., s. 25.

44 Henry Leonard Stillson, William James Hughan, *History of the Ancient and Honorable Fraternity of Free and Accepted Masons*, The Fraternity Publishing Company. London, 1892, s. 638.

45 Tamer Ayan, *Royal Arch*, Ak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 16.

46 Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilal ‘İttihad-Terakki ve Masonluk’*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Tülin Altınova, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 9.

47 Iacovella, a.g.e., s. 18.

İsmail Bey (Canbulat), yine Atatürk'ün yakın arkadaşı Ömer Naci, Maliyeci Cavit Bey, ismi üzerinde pek çok spekülasyon yapılan Emanuel Karasu sayılabilir.⁴⁸ Maliyeci Cavit aynı zamanda İspanya Maşrık-ı Azamı'na bağlı Selanik'teki Perseverancia Locasına da üyeydi. Iacovella'nın belirttiğine göre 1901 ile 1908 yılları arasında Macedonia Risorta Locasında 188 kişi tekris edilmişti. Tekris edilenlerin 23'ü Rumeli'deki meşhur III. Kolordu'nun üst rütbeli muvazzaf subaylarından oluşmaktaydı.⁴⁹ İttihat ve Terakki üyeleri ile masonluk arasındaki ilişkinin dikkat çekici niteliği pek çok yazar tarafından vurgulanmıştır. Örneğin Mete Tunçay, Kedourie'nin "Jöntürkler, Farmasonlar ve Yahudiler" isimli çalışmasında yönelik olarak kaleme aldığı önsöz mahiyetindeki yazısında şunları söylemiştir:

"...Maşrık-ı azam (Grand Orient) 31 Mart'tan üç ay kadar sonra, 25 Haziran 1909'da kurulmuştur. Bu dönemin ileri gelen masonları, Dahiliye Nazırı (sonra Sadrazam) Talat Paşa ile (1926'da Ankara İstiklal Mahkemesince asılan) Maliye Nazırı Cavit Bey'den ibaret değildir. Enver Paşa'nın dışında hemen hemen bütün devlet büyükleri masondur: Triumvira'nın üçüncü bacağı olan Cemal Paşa, çağın ünlü kafaları 'filozof' Rıza Tevfik ve Ziya Gökalp, Maarif Nazırı (ulemadan) Emrullah Efendi, hatta Şeyhülislam Musa Kazım Efendi."⁵⁰

Yukarıda bahsi geçen çalışmada Elie Kedourie de İttihatçı komitanın önde gelen kişilerinin birçoğunun mason olduğunu belirtmektedir.⁵¹ Yukarıda bahsi geçen araştırmacılar İttihatçıların veya diğer Osmanlı ileri gelenlerinin masonluğundan bahsederken, onların gerçekten mason olduklarını ve masonluk ideallerine hizmet ettiklerini savlamaktadırlar. Oysa, Şükrü Hanioğlu ve Ramsour gibi tarihçiler İttihatçıların salt İkinci Abdülhamit devrindeki sıkı jurnal ortamından ve güçlü hafiye teşkilatının takibinden kurtulmak için mason olmak durumunda kaldıklarını öne sürmektedir.⁵² Dolayısıyla, İttihatçıların samimi masonlar olmadıklarını savunmaktadırlar. Bu noktada, çalışmanın konusu olmamakla birlikte, şu mühim tespiti yapmak icap etmektedir ki, İttihatçı masonların tümü İkinci Abdülhamit'i devirdikten ve ülkeyi yönetme emellerine ulaştıktan sonra da masonluğa bağlı kalmaya devam etmişlerdir. Örneğin, İkinci Abdülhamit devrinde uykuya yatan⁵³ Osmanlı Yüksek Şurası, 3 Mart 1909'da yeniden uyandırıldı. Dört ay sonra, 13 Temmuz 1909 tarihinde ise Maşrık-ı Azam-ı Osmani adı altında ilk Türkiye Büyük Locası'nın kurulmasına karar verildi. 1 Ağustos 1909'da İttihat ve Terakki'nin en mühim isimlerinden Mehmet Talat Paşa Üstad-ı Azamlığa, yani Büyük Üstatlığa seçildi. 1 Kasım 1909 günü Maşrık-ı Azam ile Yüksek Şura arasında bir konkordato imzalanmış ve Maşrık-ı Azam Büyük Loca'nın himayesi altına girmiştir.⁵⁴ Görüldüğü üzere Sultan Abdülhamit'in tahtan indirilmesi sonrasında İttihatçıların masonlarla ve masonlukla ilişkisi o derece dikkati celb eder bir vaziyette devam etmiştir ki Thierry Zarcone, "İslam'da Sır ve Gizli Cemiyetler" isimli eserinde 1908-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin tamamiyle masonlar tarafından yönetildiğini iddia etmiş ve o günkü yönetim yapısını "Masonik Devlet"

48 Feroz Ahmad'a göre Karasu, "Macedonia Locası" Üstad-ı Azamı ve İttihat Terakki hareketinin Mason localarınca korunmasını sağlayan kişidir. Bkz.: Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914, Çev.: Nuran Yavuz, 5. baskı, İstanbul, 1999, s. 211.

49 Iacovella, a.g.e., s. 37, 39.

50 Tunçay, a.g.e., s. 53. (Vurgu yazara aittir).

51 Elie Kedourie, Jöntürkler, Farmasonlar ve Yahudiler, *Birikim*, sayı 45, 1978, ss 54-68.

52 Hanioğlu, a.g.e., s. 91 vd.; Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 2001, 131.

53 Uykuya yatmak: Bir masonik birimin (loca ya da atölye) çalışmalarının bağlı olduğu obediens ya da otoriter masonluk kuruluşu tarafından, bir obediens ya da bir diğer Masonluk kuruluşunun çalışmalarının ise, yetkili devlet organları tarafından geçici olarak durdurulması. Bkz.: Ayfer, 728.

54 Erginsoy, a.g.e., 47 vd.

olarak isimlendirmiştir.⁵⁵ Dahası İttihat ve Terakki devrinde 1909-1918 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında Osmanlı Maşrık-ı Azamı’na bağlı otuz sekiz yeni loca açılmıştır. Bunların içinde, Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu) ve Hayvanları Koruma Cemiyeti kurucuları arasında üyeleri bulunan Necat Locası da bulunmaktadır.⁵⁶ Ayrıca, İttihat Terakki üyelerinin II. Abdülhamit’in tahtan indirilmesi sonrasında localarından ayrıldıkları veya Masonluğu bıraktıklarına dair bir durum da söz konusu değildir. Dolayısıyla, İttihatçıların masonluklarının salt Abdülhamit döneminde takibata uğrama korkusuna indirgenmesi rasyonel görünmemektedir. Aksine, İttihatçıların Osmanlı toplumunu mason idealler doğrultusunda inşa etme yönündeki çalışmaları hız kesmeksizin devam etmiştir. Hatta, Selanik masonlarından Michel Noradunkyan’ın Fransa Büyük Doğusu ile yaptığı yazışmadan anlaşılacağı üzere İttihatçılar ile masonluk arasındaki ilişki 1908 hareketine, Türkiye’ye ve masonluğa büyük katkılar sağlamıştır.⁵⁷

Birinci Dünya Savaşı ile locaların bağlantıları kesilmiş; Suriye, Lübnan ve Mısır gibi uzak vilayetlerdeki localar ise kapanmak durumunda kalmıştır. Ayrıca, tıpkı İkinci Enternasyonal’de olduğu gibi masonların uluslararası kardeşliği de görünürde bozulmuş ve farklı ulusal çıkarlar bağlamında ayrılmıştır.⁵⁸ Özellikle, La Renaissance, Harmonia ve Meles Locaları gibi Osmanlı coğrafyasında kurulmuş, fakat yabancı ülke obediyanlarına bağlı localar, Türk devletinin mahvı projelerine destek olmuştur.⁵⁹ Dolayısıyla, savaş müddetince masonluğun “evrensel kardeşlik” ilkesine aykırılık teşkil edecek mahiyette bir ortam vücuda geldi. Savaşın sonunda İttihat Terakki önde gelenleri bilindiği üzere ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve localardaki ağırlıklarını tamamıyla yitirmişlerdi. Milli Mücadele dönemi ve sonrasında ise Cumhuriyet’in ve Kemalist devrimin inşasında yine masonların ön planda olmaya devam ettikleri görülmektedir. Cumhuriyeti kuran kadronun içinde, aynen İttihatçılar arasında olduğu gibi, pek çok mason bulunmaktaydı. Bunlar arasında İçişleri Bakanlığı yapmış olan Şükrü Kaya, Başbakan Hasan Saka, Atatürk dönemi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras, Heyet-i Temsiliye üyesi Bekir Sami Kunduh, Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar, Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Yunus Nadi, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, Tarım Bakanı ve Atatürk Orman Çiftliği kurucularından Reşat Muhlis Erkmen, Mümtaz Ökmen, Maliye Bakanı Hilmi Uran, Sağlık Bakanı Refik Saydam, Meclis Başkanı Kazım Özalp, İsmet İnönü dönemi Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Atatürk’ün yaveri Cevat Abbas Güler ve Ankara Valisi Nevzat Tandoğan sayılabilir. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası’nın 95 kuruluş yılı nedeniyle basılan kitapta Türkiye Masonluğunun uykuya yattığı 1935 yılı itibarıyla altmışa yakın mason mebus ve bunun dışında kabinede ciddi sayıda mason bakan bulunmaktaydı.⁶⁰

Adliye ve İktisat Vekillikleri de yapmış olan Mahmut Esat Bozkurt’un masonlar hakkında yürüttüğü negatif kampanya ve siyasi konjonktürün yönelimleri gereği Şükrü Kaya’nın tavsiyesi üzerine Türkiye Masonluğu 9 Ekim 1935 günü, tekrar uyandırılmak üzere, uykuya yattı.⁶¹ Gerçi tartışmaların yaşandığı otuzlu yıllar itibarıyla Balıkesir, Eskişehir ve Sivas gibi

55 Zarcone, a.g.e., s. 23.

56 Kaan Kale, *‘Hakikat ve Hürriyetin Peşinde’ Necat Muhterem Mahfili ve 1930 Olayları*, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2020, s. 30-40, 45.

57 Eric Anduze, *Osmanlı Türkiye’sinde Masonluk 1908-1924*, Çev. Can Kapyalı, Omnia, İstanbul, 2012, s. 120.

58 Yavuz Selim Ağaoğlu, Ozan Arslan, Reinhard Markner, Laszlo Vari, *‘Müttefik Devletlerin Büyük Localar Toplantısı’ Berlin 1918*, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2019, s. 33.

59 Öcal, a.g.e., s. 114-115; Dumond, a.g.e., 125-126 vd.

60 Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası, *Türk Masonluğunun 95. Yılı*, İstanbul, 2004, s. 17.

61 Layiktez, a.g.e., s. 164.

illerde taşra locaları açılmaya ve tekris sayılarında artış yaşanmaya devam etmekteydi.⁶² Ancak, yine de yukarıda bahsedilen uykuya yatma hadisesi gerçekleşmiş ve uykuya yatan mason localarının tüm mal varlığı, masonların kendi tercihleri doğrultusunda, “aynı gaye için çalıştıklarını” düşündükleri Halk Evlerine bağışlanmıştır.⁶³ Tabii bu bağışlama durumu biraz da Şükrü Kaya’nın oldu bittisi ile gerçekleşmiş ve Mason Cemiyeti Umumi Heyeti’nin kararı beklenmemiştir.⁶⁴ Tüm bu yaşananlar gazetelere “Türkiye Mason Locaları bir emirle kapatıldı” şeklinde yansımıştır.⁶⁵ Uyku süresi müddetince Yüksek Şura kapalı şekilde faaliyetini sürdürmüş, terfiler yapmış ve uyanış zamanını beklemiştir. Ve sonuç olarak, Türkiye’deki mason teşkilatı on üç sene uykuda kalmış ve ancak 1948 yılında tekrar uyandırılabilmiştir.⁶⁶ Uyandırıldıktan sonra, 1949 yılında Türkiye Masonluğunun Üstad-ı Azamlığına Mim Kemal Öke Bey seçilmiş, Ankara ve İzmir’de yeni localar açılmasına karar verilmişti.⁶⁷ 1951 yılı itibarıyla ise Koç’un belirtmiş olduğuna göre Türkiye masonluğunun Halkevlerine intikal eden tüm mal varlığı yeniden kendilerine iade edilmiştir.⁶⁸ Böylelikle Türkiye masonluğu eski ihtişamlı günlerine geri dönmüş, İstanbul ve İzmir’deki binalarına da kavuşmuştur.

1965 yılında Süleyman Demirel’in masonluğu üzerinden yaşanan tartışmalar ve 1966 yılındaki bölünme olayından günümüze gelen iki Türkiye Büyük Locası mevcut bulunmaktadır. Birincisi, İngiltere Büyük Locası tarafından tanınan Beyoğlu Nur-i Ziya Sokakta bulunan Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası (HKMBL), diğeri ise yine Beyoğlu Asmalimescit’te bulunan Fransa Büyük Doğusu tarafından tanınan Özgür Masonlar Büyük Locası’dır (ÖMBL). İşbu makalenin kaleme alındığı tarih itibarıyla HKMBL’nin çatısı altında 262; ÖMBL’na bağlıysa 4’ü kadınlara ait olmak üzere pek çok loca bulunmaktadır. Türkiye masonluğu günümüzde faaliyetlerini bu şekilde sürdürmeye devam etmektedir.⁶⁹

3. Türkiye’de Mason Dergiciliği

XVIII. yüzyılda Avrupa’da yayılan mason localarının aynı dönem itibarıyla masonik yayıncılık faaliyetlerine başladıkları bilinmektedir. Örneğin, İngiltere masonluğunun ilk dergicilik faaliyetlerinden biri olan “The Freemasons Magazine” 1793 tarihinde Londra’da basılmıştır.⁷⁰ Bu dergi yayın faaliyetini 1798 yılında durdurmuştur. Takip eden yıllarda İngiltere masonluğu tarafından pek çok dergi çıkarıldığı görülmektedir: 1834-1854 yıllarında “The Freemasons Quarterly Review”, 1854-1855 “The Masonic Mirror”, 1855-1871 “The Freemasons Monthly Magazine”, 1866-1866 “The Masonic Press”, 1869-1901 “The Freemason”, 1871-1871 “The Masonic Examiner”, 1873-1882 “The Masonic Magazine”, 1882-1882 “The Masonic Montly”, 1888-1889 “The Masonic Star”, 1889-1890 “The Masonic Review”, 1900-1906 “The Masonic Illustrated”.⁷¹

62 Yavuz Selim Ağaoğlu, ‘Mahmut Esat’a Karşı’ Unutulmuş Bir Mücadele, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2017, s. 269-270.

63 *Son Posta*. “Masonlar Mallarını Halkevlerine Teberru Ettiler”. (10.11.1935). s. 6; *Türkdili*. “Türk Mason Cemiyetinin Vatan Severliği...”. (10.11.1935). s. 1; *Ulus*. “Mason Cemiyeti Kendisini Niçin Kapatı?”. (10.11.1935). s. 3; *Akşam*. “Türk Masonlar Bütün Mallarını Halkevlerine Teberru Ettiler”. (10.11.1935). s. 2.

64 Erginsoy, a.g.e., s. 80.

65 *Cumhuriyet*. “Türkiye Mason Locaları Bir Emirle Kapatıldı”. (14.10.1935). s. 3.

66 Erginsoy, a.g.e., s. 88.

67 Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, *Cumhuriyet Halk Partisi*. 611-123-3. (28.11.1949).

68 Yıldırım Koç, “Atatürkçü Mahmut Esat Bozkurt’a Göre Masonluk”. *Aydınlık*. (23.04.2012). s. 6.

69 Özgür Masonlar Büyük Locası. *Türkiye’de Masonluk Tarihi*. (t.y.). Erişim adresi: <https://mason-mahfili.org.tr/masonlugun-tarihcesi/turkiyede-masonluk-tarihi/> Erişim tarihi: 12.01.2023; Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası (2018). *Türkiye’de Masonluğun Tarihi*. Erişim Adresi: <https://www.mason.org.tr/turkiyede-masonlugun-tarihcesi>. Erişim tarihi: 12.01.2023.

70 *The Freemason’s Magazine*. “Address to the Masonic Body, and Public in General”. (01.06.1793). s. 4-7.

71 Museum of Freemasonry. (t.y.). Erişim Adresi: <https://www.masonicperiodicals.org/>. Erişim tarihi: 12.01.2023.

İlerleyen dönemde Avrupa’da ve ABD’de tüm büyük localar tarafından aylık yayın organı çıkarılmaya başlandığı tespit edilmektedir. Örneğin, İtalyan masonluğunun dergisi “Rivista della Massoneria Italiana” 1870 yılında çıkmaya başlamıştır.⁷² 1900’lerin başında Fransa masonluğunun yayın organı “L’Acacia” dergisi, 1917 yılında ise ABD masonlarının dergisi “The New Age Magazine” yayımlanmaya başlamıştır.⁷³ Osmanlı masonluğu ise ilginç biçimde herhangi bir yayın faaliyeti içinde olmamıştır. Maşrık-ı Azam’ın kurulduğu 1909 yılında Türkiye’de yayıncılık faaliyetinin yükselmesine ve farklı ideolojilere bağlı siyasi dergiler yayımlanmaya başlamasına rağmen, Osmanlı masonluğu bu konuda atılım göstermemiştir. Dolayısıyla, Türkiye masonluğuna ait ilk dergi ancak Cumhuriyet devrinde çıkmaya başlamıştır. Söz konusu dergi, 1931 yılının Nisan-Mayıs aylarında yayın hayatına başlayan “Büyük Şark” (Grand Orient-Büyük Doğu) dergisidir. Dergi, 1935 yılının Nisan-Mayıs ayına kadar tam on dokuz sayı çıkmaya devam etmiştir. 1935 yılının Ekim ayında yaşanan “uykuya yatma” hadisesinden beş ay evvel basımı durdurulmuştur.

Uykudan uyandırılmanın hemen ardından, 1951 yılının ocak ayı itibarıyla “Türk Mason” isimli dergi yayımlanmaya başlamıştır. “Türk Mason” dergisi varlığını 1966 yılının temmuz ayına kadar sürdürmüştür. Yukarıdaki bölümde bahsedilen 1966 bölünme hadisesinden sonra iki büyük loca iki ayrı yayın organı çıkarmaya başlamıştır. “Türk Mason” dergisi Büyük Mason Mahfili Derneğinin, yani Özgür Masonlar Büyük Locası’nın yayın organı olarak kalmış; HKMBL ise “Mimar Sinan” isminde yeni bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Söz konusu dergi üç ayda bir yayımlanmakta olup, Ekim 1966’dan günümüze varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bunun yanı sıra, HKMBL, 1988-1991 yılları arasında yayımlanan “Şakul Gibi” isminde aylık bir dergi daha çıkarmıştır.⁷⁴ Bu derginin yayın hayatını sona erdirmesinden sonra, yine aynı içerikte ve aylık olarak yayımlanmaya başlayan “Tesviye” isimli dergi hayata geçirilmiştir. Bu dergi de 1992 yılının mayıs ayından 2013 yılının mart ayına kadar toplam 87 sayı çıkmaya devam etmiştir.⁷⁵ Özgür Masonlar Büyük Locasının yayın organı olan “Türk Mason Dergisi” ise 1974 yılı itibarıyla “Mason Dergisi” ismini almıştır. Söz konusu dergi halen daha varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Burada şunu özellikle belirtmek gerekir ki, söz konusu dergiler yalnızca üyelerine mahsus olarak basılmakta ve bilâ-bedel dağıtılmaktadır. Bu konu ile ilgili son olarak şöyle bir tespit yapılabilir: Türkiye’deki mason dergiciliği geç bir tarihte başlamış ve batıdaki benzerlerine kıyasla çeşitlilikten uzak bir mahiyeti ihtiva etse de Cumhuriyet’in başından itibaren istikrarlı bir devamlılığı itina ile korumaktan geri kalmamıştır.

4. Türkiye’nin İlk Mason Dergisi: “Büyük Şark”

4. 1. Dergi Yönetimiyle İlgili Bilgiler ve Baskı Özellikleri

“Büyük Şark” dergisi, yukarıda da belirtildiği gibi 1931 yılının nisan ayında çıkmaya başlamıştır. Hür ve Kabul Edilmiş Mason Locasının, dernekler masasına kayıtlı olduğu ismi ile Türk Yükseltme Cemiyeti’nin naşir-i efkardır. Ancak, yukarıda da değinildiği üzere tüm mason dergileri gibi yalnızca üyelere mahsustur. Hatta, derginin kapağında “Yalnız Türk Yükseltme Cemiyeti azasına mahsus el yazılarını ihtiva eder” ibaresi mevcuttur. Yine kapakta belirtildiğine göre dağıtım ve danışma adresi, “Beyoğlu, Polonya Sokağı No. 25 Büyük Şark Neşriyat Dairesi”dir. Derginin, Haziran-Ağustos aylarını kapsayan yedinci sayısı itibarıyla söz konusu adresin değiştiği ve “Beyoğlu, Nuruziya Sokağı No. 25” olduğu

72 *Rivista della Massoneria Italiana*. No.1. (30.06.1870).

73 *L’acacia*. Vol. 14 (83-84). (Novembre-Décembre 1909); *The New Age Magazine*. Vol. XXV (1). (January 1917).

74 Şakul Gibi...(t.y.). Erişim Adresi: <https://www.celillayiktez.com/sakul-gibi>. Erişim tarihi: 25.01.2023.

75 Tesviye Dergisi Arşivi. (t.y.). Erişim Adresi: <https://www.celillayiktez.com/tesviye-dergisi-arşivi>. Erişim tarihi: 25.01.2023.

görülmektedir.⁷⁶ Dergi kapağının sağ üst köşesinde yılı, sol üst köşesinde hangi ayda çıktığı yer almaktadır. Kapağın ortasında ise Türkiye Masonluğunun kullandığı amblem bulunmaktadır. Amblemde uçları yukarı bakan bir hilal ve hilalin içinde masonluğun beynelmilel sembolü olan gönye ile pergel görülmektedir. Gönye ile pergelin ortasında Davud Yıldızı (Magen David) veya Süleyman Mührü olarak bilinen ve bugünkü İsrail Devleti bayrağından da aşına olunan heksagram (Altı köşeli yıldız) bulunmaktadır. Heksagramın ortasına masonluğun en önemli ve en değerli simgelerinden biri olan ve geometri dahil pek çok sembolik anlamı ihtiva eden “G” harfi yerleştirilmiştir.⁷⁷ Pergelin tepesinde yine masonluk için önemli bir sembol olan “Alev saçan yıldız” bulunmaktadır.⁷⁸ Aslında söz konusu amblem Osmanlı Büyük Doğusuna (Grand Orient de Turquie) ait olan Osmanlı masonluğuna ait ilk amblemin güncellenmiş versiyonudur ve aynen Osmanlı Büyük Doğusu armasında olduğu gibi tüm amblemin büyük bir çemberin içine oturtulduğu görülmektedir.

Genelde otuz ila kırk sayfa aralığında çıkan derginin arka kapağı tümüyle reklamverenlere ayrılmıştır. Ancak, dergi yukarıda belirtildiği üzere üyelere mahsus olduğu için reklamveren şirketlerin sahipleri de HKEMBL üyesidir. Üye olmayan şirketlerin reklamları dergiye kesinlikle kabul edilmemektedir. Kaldı ki, mason olmayan bir tüccarın veya şirket sahibinin sadece mason üyelere ve sınırlı sayıda basılan bir dergiye reklam vermesi de karlı ve rasyonel bir yatırım olmayacaktır. Bunun dışında ön kapağın iç sayfasında hem içindekiler kısmı hem de küçük ilanlara ayrılan bir sütun mevcuttur. Arka iç kapakta ise zaman zaman biraderlere yönelik duyurulara yer verilmiştir.⁷⁹ Derginin ön arka kapaklarında saman kağıt olarak bilinen üçüncü hamur kağıt kullanıldığı görülmektedir. İç sayfalarda ise daha kaliteli ve kalın ikinci hamur kağıdın yanı sıra fotoğraf ve resimler için mat kuşe kağıda baskı yapıldığı anlaşılmaktadır. Dergi genel hatları itibarıyla dönemin Kadro, Ülkü ve Milli Mecma gibi fikir dergileriyle karşılaştırıldığında baskı ve kağıt kalitesi açılarından benzerleri ile aynı seviyededir. Derginin mizanpajı ve genel görüntüsü ise fikir dergisine yaraşır bir sadelik ve ciddiyeti haizdir denebilir.

4. 2. Derginin Muhteviyatı ve Öne Çıkan Konular

Şekli özellikleri yukarıda anlatıldığı minvalde olan derginin, hangi amaca binaen çıkarılmaya başlandığına gelinecek olunursa, ilk sayıda yer alan şu ifadeler hususiyetle dikkat kesilmek faydalı olacaktır:

“İnsanîyet yapısının, müşterek bir eser olduğu anlaşılınca, onun ferdi seciye ve fazilet sayesinde mütemadi bir saye muhtaç olduğu itiraf olunur. Çünkü bu bina, ehramlar gibi, asırlar arasında zamanın ve havanın tesirlerine mukavemet etmekle kalmaz; bu bina, ehramlarda olmayan mucizevi bir hassayı da haizdir: büyümek, yükselmek, tekâmül etmek hassası.

Bu mukaddemecikten sonra artık niçin çıkmakta olduğumuzu söyleyebiliriz:

Vicdani hürriyet ve insani fazilet için çalışmayı şiar edinmiş banilerin naçiz muakkiplerinden başka bir şey olmak istemediğimiz için, sayimizi muşahhaslaştırmak,

⁷⁶ Adresteki değişim masonların talebi doğrultusunda gerçekleşmiş ve “Polonya” olan sokak ismi “Nur-u Ziya”-ya çevrilmiştir. HKEMBL bugün dahi bahse konu sokakta ikamet etmeye devam etmektedir. *Büyük Şark*, No. 7, (Haziran-Ağustos 1932), (Ön kapak iç sayfa); <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/nuruziya-sokak-39053124>. Erişim tarihi: 25.01.2023.

⁷⁷ Ayfer, a.g.e., s. 239.

⁷⁸ A. Pulad Verbas, *Alev Saçan Yıldız Sembolizması*, İtibarlı Kitaplar, İstanbul, 2020, s. 260-262.

⁷⁹ *Büyük Şark*, No. 1-2. (Nisan-Mayıs 1931). Arka kapak iç sayfa.

hizmetlerimizi beninev’imize teşmil etmek emelini besliyoruz. (Büyük Şark) mecmuası bu emeli tahakkuk ettirebilmeye çalışmak arzusuyla çıkıyor. Bizimle hemmufkure olanların feyzini çoğaltmak, olmayanları da insani fazilete imale edebilmek için uğraşacaktır.”⁸⁰

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere derginin çıkış gayesi, “İnsanlık mabedinin inşası” mottosuna benzer klasik masonik söylemlerin üstüne oturtulmuştur. Tüm amaç, insanlığın birey bazında “aydınlanması” suretiyle topluca tekamülünün ve yükselişinin sağlanmasıdır. HKEMBL Büyük Üstatlarından Enver Necdet Egeran, “Gerçek Yüzüyle Masonluk” isimli çalışmasında konu ile ilgili şu tespiti yapmıştır:

“...İşte bu iç hayatta ve ona geçmiştir ki, Masonluk Aydınlığına ulaşmak mümkün oluyor. Terakki ve tekamülün vasıflarını ve şartlarını öğrenmek kabil oluyor. Masonluk fikriyatında temeli teşkil eden anlayış, EVRENİN ULU MİMARİ ALLAH’IN yüce varlığıyla birlik halinde insan ruhunun YAPICI olduğudur. Eriştirme ile geçilen iç hayatta bu birliği anlamak ve YAPICILIĞI bilerek temin etmek için gerekli tekâmül kolay olmaktadır.”⁸¹

Dolayısıyla, derginin konu muhteviyatı da bu amaca uygun biçimde şekillenmiş ve daha çok ezoterik konuları içermiştir. Bunun yanı sıra dergide masonluk tarihini ilgilendiren olay, kişi ve konulara rastlamak mümkündür. Ancak genel geçer tarihsel konuların dahi masonik bir perspektifle ele alınmaya özen gösterildiğini söylemek gerekir. Örneğin birlikte çıkan ilk iki sayının konuları arasında “Hollanda’da Masonluk”, “Türk Masonluğu” ve mason biraderlere yönelik yapılmış “Bir Nutuk” bulunmaktadır.⁸² Üçüncü sayıda ise “Masonluk ve Sulh”, “Milli Çekoslovak Masonluğu” ve “Masonlukta Vazife Telakkisi” gibi konular kaleme alınmıştır.⁸³ Dördüncü sayıda ünlü Fransa Büyük Doğusu Üstadı Azamı ve Fransa Meclisi İkinci Başkanı Arthur Groussier’in Türkiye masonlarını ziyaretinden bahsedilmekte ve haberin üstünde Groussier’in büyük bir portresi bulunmaktadır. Portrenin altındaki bilgiye göre Fransa masonluğunun bu önemli ismi Nisan ayı itibarıyla Türk Yükseltme Cemiyeti’ni ziyaret etmiştir.⁸⁴ Zaten bir önceki sayıdan Groussier’in, 19 Nisan 1931 günü Türkiye’deki locada bir konferans verdiği belirtilmektedir.⁸⁵ 4-5 sayılarda ise 1929 senesinde Umum Masonlar Birliği isminde enternasyonal bir mason oluşumunun Amsterdam’da toplantı düzenlediği duyurulmaktadır.⁸⁶ Aynı sayıda Türk Yükseltme Cemiyeti Teavün (Yardımlaşma) Sandığı Nizamnamesine de yer verilmiştir.⁸⁷ Ayrıca, “Mason Dünya Şuunu (Havadisleri)” isminde dünya masonluğundan haber veren bir bölüm de mevcuttur. Bu bölümde George Washington’un masonluğundan, İrlanda’da temeli atılan Mason Kız Mektebinden ve Teksas Büyük Locası’nın mensuplarını “mason” ifadesini harici (Masonluk dışı) bir münasebetle kullanmaktan menettiğinden bahsedilmiştir.⁸⁸ Hazım Atif (Kuyucak) Bey, bu sayı itibarıyla “Masonluk Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar” isimli masonluk tarihinin farklı veçhelerini anlatan bir makale dizisine başlamıştır.⁸⁹ Son sayfada yer alan reklamlardan

80 *Büyük Şark*, “Niçin Çıkıyoruz?”. No. 1-2. (Nisan-Mayıs 1931). ss. 1-3.

81 Egeran, a.g.e., s. 19.

82 *Büyük Şark*, “Türk Masonluğunun Mahiyeti”, No. 1-2. (Nisan-Mayıs 1931), ss. 20-25; *Büyük Şark*, “Hollanda’da Masonluk”, No. 1-2. (Nisan-Mayıs 1931). ss. 9-20. *Büyük Şark*; “Bir Hitabe”. No. 1-2, (Nisan-Mayıs 1931), ss. 3-9.

83 *Büyük Şark*, “Masonluk ve Sulh”, Aktaran: A. Rifat. No. 3, (Haziran 1931), ss. 9-15; *Büyük Şark*, “Milli Çekoslovak Masonluğu (1)”, Çev. A. Selahattin. No. 3, (Haziran 1931), ss. 16-18; *Büyük Şark*, “Masonlukta Vazife Telakkisi”, No. 3, (Haziran 1931), ss. 1-3.

84 *Büyük Şark*. No. 4-5. (Şubat-Mart 1932). s. 1.

85 Arthur Groussier, “Conference”, *Büyük Şark*, No. 3, (Haziran 1931), ss. 18-26.

86 *Büyük Şark*, “Umum Masonlar Birliği”, No. 4-5, (Şubat-Mart 1932), ss. 8-12.

87 *Büyük Şark*, “Türk Yükseltme Cemiyeti Teavün Sandığı Nizamnamesi”, No.4-5, (Şubat-Mart 1932), ss. 29-31.

88 *Büyük Şark*. “Mason Dünya Şuunu”. No. 4-5. (Şubat-Mart 1932). ss. 31-33.

89 Hazım Atif, “Masonluk Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar I”, *Büyük Şark*, No. 4-5. (Şubat-Mart 1932), ss. 5-8.

Maçka Eczanesi sahibi Feyzi Vehbi Bey ile Doğan Ticaret Evi sahibi Rağıp Behaettin Bey'in loca mensubu mason biraderler oldukları anlaşılmaktadır.⁹⁰

Nisan-Mayıs 1932 tarihli 6. sayıda Mim Kemal (Öke) Bey'in 22 Nisan 1932'de irat ettiği bir konuşmaya yer verilmiştir.⁹¹ Bu konuşmada masonluğun milliyetçilik fikrine ve milliyet hislerine karşı olmadığı, Türkiye masonlarının ülkede geçerli olan kanunlara ve nizama uygun şekilde hareket ettiklerini ifade eden birtakım söylemlerde bulunduğu görülmektedir. Bu sayıda mason derece ve sıralarından bahsedilen "Mason Esrarı ve Derecelerinin Manası" isimli bir makale de yayımlanmıştır.⁹² 6. sayının "Mason Dünya Şuunu" isimli bölümünde Türkiye masonluğundan da haberler verilmiştir. Buna göre, Türkiye masonluğu Üstad-ı Azamı Mim Kemal (Öke) Bey istifa etmiş ve yerine o tarihe kadar muavinlikte bulunan Mustafa Hakkı (Nalçacı) Bey seçilmiştir. Aynı bölümde enternasyonal mason örgütü Umum Masonlar Birliği'nin 1932 yılında Berlin'de kongre yapacağı belirtilmektedir.⁹³ 7. sayıda "Masonluk Nedir? Mason Kimdir?" başlığı altında masonluğun ilkelerinin ve muhtevasının ele alındığı görülmektedir.⁹⁴ Bunun dışında, Hazım Atıf (Kuyucak) Bey tarafından "Masonluk Tarihine Bir Nazar" isimli masonluk tarihine eğilen makale dizisine bu sayıda da devam edildiği tespit edilmektedir.⁹⁵ Aynı sayıda, mason olduğu kabul edilen meşhur yazar Goethe'yi konu edinen, farklı mason yazarlarca kaleme alınmış üç ayrı makale mevcuttur.⁹⁶ "Küçük İlanlar" kısmında ise "Le Symbolisme" isimli derginin yanı sıra Sabetay Sevi'nin izinden giden Kapani cemaatinin kurduğu Şişli Terakki Lisesi'nin tanıtım ilanlarını görmek mümkündür.⁹⁷ Söz konusu ilandan dönemin Şişli Terakki Lisesi müdürünün, tanınmış diplomat Coşkun Kırca'nın babası, mason locası üyesi Mehmet Ali Haşmet (Kırca) olduğu anlaşılmaktadır. "Mason Dünyası Şuunu" bölümünde ise Türkiye, Almanya, Fransa ve İngiltere masonluğuna dair gelişmelere yer verilmiştir (Büyük Şark, Haziran-Ağustos 1932, 48-49).⁹⁸

1933 yılının Kanunusani ve Şubat aylarını kapsayacak şekilde bir arada çıkan 8 ve 9'uncu sayıda, 5-10 Eylül 1932 tarihleri arasında gerçekleşen ve farklı ülkelerin milli obediyanlarının da katıldığı İstanbul Konvansiyonundan haberler verilmektedir. Bu haberlerden anlaşılacağı üzere Belediye Başkanlığı, Valilik ve Bakanlık da yapmış olan tanınmış siyasetçi Fahrettin Kerim (Gökay) Bey, Türkiye masonluğunun Avusturya (Viyana) muhadenet kefilidir. Bunun yanı sıra Konvansa; Meksika, Porto Riko, San Salvador, Şili, Brezilya, Yugoslavya, Fransa, Yunanistan, İspanya, Belçika, Bulgaristan, Ekvator ve Honduras gibi farklı ülkelere mason murahaslar katıldığı görülmektedir. Dergideki diğer haberlerden Konvansa katılan murahasların refikalarıyla birlikte Pera Palas'ta verilen veda ziyafetine iştirak ettikleri bilgisine ulaşılmaktadır.⁹⁹ Söz konusu sayısında on sayfa boyunca Konvansiyon haberleri veren derginin onuncu sayfasında "Reisicumhur Ulu Gazi Mustafa

90 *Büyük Şark*, No. 4-5. (Şubat-Mart 1932). Arka kapak iç sayfa.

91 Mim Kemal, "Büyük Üstat Mim Kemal Biraderin 22/4/1931 tarihli Heyeti Umumiye Fevkalâde İçtimainda İrat Ettiği Nutuk", *Büyük Şark*. No. 6. (Nisan-Mayıs 1932), ss. 1-4.

92 *Büyük Şark*, "Mason Esrarı ve Derecelerinin Manası", No. 6, (Şubat-Mart 1932), ss. 4-9.

93 *Büyük Şark*, "Mason Dünya Şuunu", No. 6, (Nisan-Mayıs 1932), ss. 32-33.

94 *Büyük Şark*, "Masonluk Nedir?..Masonluk Kimdir? (I)", No. 7, (Haziran-Ağustos 1932), ss. 1-8.

95 Hazım Atıf, "Masonluk Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar III", *Büyük Şark*, No. 7, (Haziran-Ağustos 1932), ss. 16-18.

96 Emin Sait, "Johann Wolaan Goethe Kardeş", *Büyük Şark*, No. 7. (Haziran-Ağustos 1932), ss. 18-27; Goemans, H. "Goethe", *Büyük Şark*. No. 7, (Haziran-Ağustos 1932), ss. 33-37; G. H. Renonet, "Goethes Lyrik". *Büyük Şark*. No. 7, (Haziran-Ağustos 1932). ss. 27-33.

97 *Büyük Şark*, No. 7, (Haziran-Ağustos 1932), (Ön kapak iç sayfa); Mehmet Ö. Alkan, *Bir Muhacir ve Mübadil Olarak Terakki Okulları, Toplumsal Tarih* 190, (Ekim 2009), s. 64.

98 *Büyük Şark*, "Mason Dünyası Şuunu". No. 7. (Haziran-Ağustos 1932). ss. 48-49.

99 *Büyük Şark*, "1932 İstanbul Konvansı". No. 8-9. (Kanunusani-Şubat 1933). ss. 1-10.

Kemal Hazretlerine” başlıklı bir telyazısı ve altında da Katibî Umumi Hikmet (Bayur) imzası ile cevabi yazı bulunmaktadır. İki yazı aynen aşağıdaki gibidir:

“

**REİSİCÜMHUR ULU GAZİ MUSTAFA
KEMAL HAZRETLERİNE**

*Dolmabahçe Sarayı
Milletler arasındaki Mason Birliği yedinci Konvanının İstanbul’da toplanması
münasebetiyle hür ve laik Türkiye’imizin Büyük Kurtarıcısının sağlık ve saadetinin
devamı ve yurdumuzun refahla yükselmesi, maddi ve manevi terakkisi yolunda
görülen muvaffakiyetin temadisi temenniyatına hürmetle ve candan alkışlarla
müttefikten karar verilmiş olduğu maruzdur Ulu Gazimiz.*

*Konvan Reisi
Mustafa Hakkı*

MUSTAFA HAKKI BEYEFENDİYE

*Dolmabahçe, C. – Türkiye hakkındaki her temenniyatınızı havi telgrafınızdan
Reisicümhur Hazretlerinin memnun olduklarını bildiririm Efendim.*

*Kâtibi Umumi
Hikmet”¹⁰⁰*

Derginin bu sayısında Masonluğun tarihi ve gizliliği hususları hakkındaki makalelere de yer verilmiştir. Bunun dışında “Mason Şuunu” bölümünde İzmir’de “Ege” isiminde yeni bir loca kurulduğu ve Yeni Mabet inşa edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰¹ İnkılap Locası’nın kuruluşundan da bu sayıda bahsedildiği görülmektedir. Söz konusu locanın kuruluşu 8 Teşrinievvel 1932’dir.¹⁰² “Masonluk Şuunu” bölümünde. Ayrıca, daha sonraki mason dergilerinde de görülecek olan bir adetin Büyük Şark dergisinin bu sayısında başladığı tespit edilmektedir. Bu adet vefat eden mason üyelerin isimlerinin son sayfada yayımlanmasıdır. Buna göre Haydar Bey (Cumhuriyet Yıldızı Locası), İsmail Ziya Bey (Necat Locası), Ziya Hüseyin Bey (Resne Locası) 1932 yılı içinde vefat eden masonlardır. Ve masonlar vefat eden bu arkadaşlarının dul kalmış eşleri için “Dul Kesesi” adı altında nakdî yardım toplamışlardır ki bu, tüm masonluğun süre gelen önemli ananelerinden biridir.¹⁰³

1933 yılı Mart-Nisan aylarını kapsayan 10. sayı ise Mehmet Ali Haşmet Bey’e ait “Alman Masonluğunun Bugünkü Vaziyeti” isimli yazıyla başlamaktadır.¹⁰⁴ Almanya masonluğunun durumunu anlatan bu yazıdan sonra Dr. A. Kermenli’nin “Taassup, Cehalet, İhtiras ile Mücadele” isimli makalesi gelmektedir.¹⁰⁵ Bu makalede Kermenli, masonluğun iyilik, fazilet gibi ahlaki unsurlara sahip çıkan ve bununla birlikte beşerî kültürün gelişimine hizmet etmeyi hedef edinmiş bir oluşum olduğundan bahsetmektedir. Kermenli’nin makalesinden hemen sonra Hazım Atif (Kuyucak) Bey’in “Masonluk Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar” isimli yazı dizisinin beşinci bölümü gelmektedir.¹⁰⁶ Ardından “Rus Masonluğu” ve karşılıklı diyalog şeklinde yazılmış, müellifi İbrahim Sadi Bey olan “Üstat Hiram’ın

100 *Büyük Şark*, “Bir Tel Yazısı ve Cevabı”. No. 8-9. (Kanunusanî-Şubat 1933). s. 10.

101 *Büyük Şark*, “Mason Şuunu”. No. 8-9. (Kanunusanî-Şubat 1933). s. 32.

102 *Büyük Şark*, “Muhterem İnkılâp Mahfilinin 8 Teşrinievvel 1932 Tarihli Küşat Celsesinde Muhterem Üstat Cevat Abdürrahim Biraderin İrat Ettiği Nutuk”. No. 8-9. (Kanunusanî-Şubat 1933). ss. 29-32.

103 *Büyük Şark*, No. 8-9, (Kanunusanî-Şubat 1933), s. 33 (Arka kapak iç sayfa).

104 Mehmet Ali Haşmet. “Alman Masonluğunun Bugünkü Vaziyeti”. *Büyük Şark*. No. 10. (Mart-Nisan 1933). ss. 1-4.

105 A. Kermenli, “Taassup, Cehalet, İhtiras ile Mücadele”, *Büyük Şark*, No. 10, (Mart-Nisan 1933), ss. 4-6.

106 Hazım Atif, “Masonluk Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar”, *Büyük Şark*, No. 11, (Mayıs-Temmuz 1933), ss. 34-42.

Huzurunda” isimli bir yazı kaleme alınmıştır.¹⁰⁷ Aynı sayıda Vefa mahfilinden Muhittin Celal (Duru), İnkılap mahfilinden Cevat Abdürrahim, Özkardeş mahfilinden Tunalı Mustafa beylerin birer nutku da yayımlanmıştır.¹⁰⁸ İlginç bir bilgi olarak bu sayıda “Bir Mektup” başlığı altında Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin (TDTC) Büyük Şark dergisine gönderdiği mektup da bulunmaktadır. Bu mektuptan anlaşıldığı üzere TDTC, çıkan tüm Türkçe gazete ve dergilere bu mektubu göndermiş ve her birinden birer Dil Köşesi ayırmalarını istemiştir.¹⁰⁹ Büyük Şark dergisi bu isteği geri çevirmeyerek aynı sayıda bir Dil Köşesi açmış ve dört sene önce dil ile ilgili hazırladıkları çalıştay raporunu bu köşede neşretmiştir.¹¹⁰ Bu sayıda 1933 yılı mahfillerinin Üstad-ı Muhteremlerinin isim ve adresleri de yer almaktadır. Buna göre 1933 yılı itibarıyla İstanbul’da 18, İzmir’de 7 ve Ankara, Gaziantep, Bursa, Samsun, Manisa illerinde 1’er adet mason mahfili (loca) bulunmaktadır.¹¹¹ Sayının son sayfasında yine Yardımlaşma Sandığına kaydolanması çağrısı bulunmaktadır.¹¹²

Mayıs-Temmuz aylarını kapsayan 11. sayıda da diğer sayılarda olduğu gibi Fuat Hulusi (Demirelli), Kazım Nami (Duru), Hazım Atıf (Kuyucak), Georges Fotyadis ve Mehmet Ali Haşmet (Kırca) gibi tanınmış masonların yazıları mevcuttur. Sayı, Kemal Şakir’in 18 Nisan 1933 tarihinde Zuhul Locasında yapmış olduğu “Masonlukta Sır” isimli konferansın makalesiyle açılmaktadır.¹¹³ Daha sonra Kazım Nami’nin “Siyasiyat Hakkında Bir Mülâhaza” isimli yazısı ve dizinin bu sayısında mason sembolizmini konu edinen Hazım Atıf Bey’in “Mason Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar” makale çalışması gelmektedir.¹¹⁴ Bu sayıda yer alan “Vefa 25 Yaşına Girdi” makale çalışmasından Vefa Locasının 1933 yılı itibarıyla 25. sene-i devriyesini kutladığı anlaşılmaktadır. Bu kutlama vesilesiyle mabette “Gümüş Bayram” tertip edilmiş ve pek çok mahfilin katılımı sağlanmıştır:

“29 Haziran 1933 Perşembe günü akşamı saat 19’da fevkalade surette toplanan Muh Vefa Mah*i 25 inci yıl dönümünü kutlamak üzere Gümüş Bayramı ihtifali tertip etmişti. Ma*bet akasya dalları ve kırmızı – beyaz karanfillerle süslenmiş ve sütunlar baştan aşağı siyah elbise giyinmiş KK* le bezenmişti.*

Mutat teşrifat dairesinde ziyaretçi KK içeri alındıktan sonra İstanbul’da ve taşrada bulunan Muh* Mah*lerimizin murahhas heyetleri merasimle kabul edilmiştir.”¹¹⁵*

Yine aynı sayıda “Büyük Maşrıkın 1930-1933 Devresi Mesai Raporu” bulunmaktadır.¹¹⁶ Raporun “Münasebatı Hariciye” bölümünde Büyük Locanın diğer ülke localarıyla ilişkilerine yer verilmiştir. Buna göre Alman, Danimarka ve Bolivya Büyük Locaları ile yakın münasebetler geliştirildiği ve karşılıklı dostluk temsilcileri atandığı anlaşılmaktadır. Rapordan Alman Remzî Büyük Locasının 1933 yılı itibarıyla, tüm locaları ile uykuuya yattığı tespit edilmektedir. Sayının kırk üçüncü sayfasında, Ege Mahfili üyesi Refet

107 Büyük Şark, “Rus Masonluğu”, No. 10, (Mart-Nisan 1933), s. 9-11; İbrahim Sadi, “Üstat Hiram’ın Huzurunda”, Büyük Şark, No. 10, (Mart-Nisan 1933), ss. 11-18.

108 Büyük Şark, “1933 Senesi İs’at Münasebetile Muhterem Mahfillerde Söylenen Nutuklar”, No. 10, (Mart-Nisan 1933), s. 18-27.

109 Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumi Katibi, “Bir Mektup: Büyük Şark Mecmuasına”, Büyük Şark, No. 10, (Mart-Nisan 1933), s. 36.

110 Büyük Şark, “Türkçemizin Yükselmesi İçin Düşündüklerimiz”, No. 10, (Mart-Nisan 1933), ss. 37-38.

111 Büyük Şark, “Türkiye Büyük Maşrıkı 1933 Yılında Muhterem Mahfillerimiz İçin Umumi Adres”, No. 10, (Mart-Nisan 1933), ss. 39-40.

112 Büyük Şark, “Teavün Sandığına Yazıldınız mı?”, No. 10, (Mart-Nisan 1933), ss. 41.

113 Kemal Şakir, “Masonlukta Sır”, Büyük Şark, No. 11, (Mayıs-Temmuz 1933), ss. 2-5.

114 Kazım Nami, “Siyaset Hakkında Bir Mülâhaza”, Büyük Şark, No. 11, (Mayıs-Temmuz 1933), ss. 5-10; Hazım Atıf, “Masonluk Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar VI”, Büyük Şark, No. 11, (Mayıs-Temmuz 1933), ss. 10-12.

115 Büyük Şark, “Vefa 25 Yaşına Girdi”, No. 11, (Mayıs-Temmuz 1933), s. 18.

116 Büyük Şark, “Büyük Maşrıkın 1930-1933 Devresi Mesai Raporu”, No. 11, (Mayıs-Temmuz 1933), s. 34-42.

Sadettin Bey’in Zuhul Mahfilinde vermiş olduğu “Ham Taşı Yontmaktan Ne Anlıyorum” isimli konferans yayımlanmıştır.¹¹⁷ “Mason Dünyası Şuunu” bölümünde ise Servet Yesari Bey’in istifası üzerine 33’ler Yüksek Heyeti’ne Mustafa Reşat Bey’in seçildiği haberine yer verilmiştir. Bunun dışında Çin, Hindistan, Fransa, Hollanda, Arjantin ve ABD gibi farklı ülke masonluklarından bilgiler yer almaktadır. Özellikle ABD ile ilgili bölümde ilginç bir bilgi de verilmektedir: “Birleşik Amerika: Reiscumhur Rooswelt B**, refakatinde Nev-York Locasının Üs**i Az**ı ve Kâtibi Az**ı bulunduğu halde, 17 Şubat’ta hayatına az kalsın hatime verecek olan menfur suikasttan 48 saat sonra oğlu Elliot Rooswelt’in Üs**liğe terfii merasiminde hazır bulunmuştur.”¹¹⁸

1933 yılı Eylül-Teşrinievvel (Ekim) aylarını kapsayan 12. sayıda, daha önceki bölümde değinilen Fransa masonluğunun dergisi L’Acacia’nın tanıtımı mevcuttur. İlk sayfada Fuat Hulusi Bey’in “Gönül ve Ülkü Birliği” şiiri bulunmaktadır.¹¹⁹ Daha sonra “1933-1936 Büyük Maşrıkı Daimi Büyük Heyeti” isimli makaleden, söz konusu Büyük Heyetin 1 Ağustos 1933 tarihinde toplanmak suretiyle Büyük Daimi Heyete şu azaları seçtiği anlaşılmaktadır: Muhiddin Osman (Omay), Mehmet Ali Haşmet (Kırca), Ali Galip (Taş), Yusuf Ziya Bey, Sadi Rıza Bey, Muhittin Celal (Duru), Şükrü Hazım (Tinef), Mustafa Reşit Bey, Halit Tekin Bey, Fahrettin Kerim (Gökay), İhsan İsmail Bey, Emin Sait Bey, Feridun Dukakin Bey, Rafi Tingiryan Bey, Mekki Hikmet Bey ve Piyer Pisalti Bey. Söz konusu isimlerin meslekleri de dergide yer almaktadır.¹²⁰ İsim listesinden sonra Üstadı Azam Muhiddin Osman Bey’in Büyük Maşrıkı açış konuşması gelmektedir.¹²¹ Üstadı Azamın, yapmış olduğu konuşmada Cumhuriyet hükümetinin umdeleri ile masonluk ülküsünün birbiri ile uyumunu vurguladığı görülmektedir. Üstadı Azamın konuşması sonrasında Daimî Büyük Heyetin 18 Eylül 1933 tarihli Heyeti Umumiye celsesinde okunan Mesai Programı yayımlanmıştır.¹²² Sonraki sayfalarda Büyük Üstad Muhafızı Raşit Bey’in locanın dış ülke masonları ile ilişkilerini inceleyen raporu bulunmaktadır.¹²³ Son sayfadaki reklamdan Beyoğlu İstiklal Caddesi Tokatliyan Otelı karşısında açılan Ahmet Cevat Eczanesi sahibinin de loca üyesi bir mason olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁴

İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933’te çıkan 13. Sayının ilk sayfasında Fuat Hulusi Bey’in “Dilek” isimli şiiri yer almaktadır.¹²⁵ Ardından Atuf Zühtü Bey’in, “Doğmuş bize rehber olacak Yıldız ufuktan/ Biz nur alalım sevgili kardeşler (Işık)tan” dizeleri ile biten sembolizmi yoğun “Nura Susayanlar” şiiri gelmektedir.¹²⁶ Devamında, “Masonluk Karşısında Dini, İctimai, Milli Akideler ve Rejimler” başlıklı ve müellifinin ismi şifreli bir makale bulunmaktadır.¹²⁷ Bu makaleyi takiben Kazım Nami (Duru) Bey’in, Cumhuriyet Muhterem Mahfilinde yapmış olduğu konuşmanın basılı hali olan “Hürriyet Mutlak Değildir” isimli makale çalışması bulunmaktadır.¹²⁸ 14-21 sayfaları arasında Yunanistan masonluğundan Georges Fotiadis

117 Refet Sadettin, “Ham Taşı Yontmaktan Ne Anlıyorum”, *Büyük Şark*, No. 11, (Mayıs-Temmuz 1933), ss. 43-47.

118 *Büyük Şark*, “Mason Dünyası Şuunu”, No. 11, (Mayıs-Temmuz 1933), ss. 47-49.

119 Fuat Hulusi, “Gönül ve Ülkü Birliği”, *Büyük Şark*, No. 12, (Eylül-Teşrinievvel 1933), s. 1.

120 *Büyük Şark*, “1933-1936 Büyük Meşrıkı Daimi Büyük Heyeti”, No. 12, (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933), ss. 2-3.

121 Muhittin Osman, “Üstadı Azamın 1933-1936 Büyük Meşrıkımız Açma Nutukları”, *Büyük Şark*, No. 12, (Eylül-Teşrinievvel 1933), ss. 3-11.

122 *Büyük Şark*, “Daimi Büyük Heyetin 18.9.933 Heyeti Umumiye Celsesinde Okuduğu Mesai Programı”, No. 12, (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933), ss. 11-13.

123 Raşit, “Harici Münasebatımız Hakkında”, *Büyük Şark*, No. 12, (Eylül-Teşrinievvel 1933), ss. 13-20.

124 *Büyük Şark*, “Ahmet Cevat Eczanesi”, No. 12, (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933), s. 33.

125 Fuat Hulusi, “Dilek”, *Büyük Şark*, No. 13, (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933), s. 1.

126 Atuf Zühtü, “Nura Susayanlar”, *Büyük Şark*, No. 13, (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933), ss. 1-2.

127 *Büyük Şark*, “Masonluk Karşısında Dini, İctimai, Milli Akideler ve Rejimler”, No. 13, (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933), ss. 2-8.

128 Nami, K. “Hürriyet Mutlak Değildir”. *Büyük Şark*. No. 13. (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). ss. 8-14.

Efendi'nin laik yaşamda masonluğu anlatan "Le Maçon Dans La Vie Profane" isimli Fransızca yazısı; 21-30 arasında ise Salim Ahmet Bey'in "Masonluk Mabedi Ne Öğretir ve Masonluk" isimli uzun bir yazısı mevcuttur.¹²⁹ Sayıdaki son makaleden Türkiye masonluğuna ait nizamların değiştirildiği anlaşılmaktadır.¹³⁰ Arka kapak iç sayfadaki bilgilendirmeye göre bu sayı ile abonelik sistemi sona erdirilip, her mahfilden kayıtlı ve muntazam üye sayısına göre kişi başı 50 kuruştan toptan abonman ücreti alınması yöntemine başlanmıştır.¹³¹

1934 yılının İkinci Kânun-Şubat aylarını kapsayan 14. sayının birinci sayfasında Fuat Hulusi Bey'in "Öğüt" şiiri bulunmaktadır.¹³² 2 ila 44'üncü sayfalar arasında 1934 İr'at Töreni vesilesiyle yapılan konuşmalar yer almaktadır. Bu konuşmalar arasında; İnkilâp Locasından Üstad-ı Muhterem Mim Kemal (Öke) Bey'in "Masonluk İdeali Nedir?" isimli konuşması, Murat Locasına mensup Üstad-ı Muhterem Fahrettin Kerim (Gökay) Bey'in Murat Locasının birinci Çekicinin kendisine verilmesi hakkındaki konuşması ve Nilüfer Locasından Üstad-ı Muhterem Refet, Selamet Locasından Hüseyin Kenan, Vedat Locasından Üstad-ı Muhterem Jak Esayan, H. Demirciyan, Işık Locasından Atuf Zühtü, K. Kürkcüoğlu, İsmail, Ömer Muhiddin Beylerin konuşmaları bulunmaktadır. Ayrıca, Fransa Masonluğu Üstad-ı Azamı Victor Carpentier Efendi'nin konuşması da derginin bu sayısında yer almaktadır.¹³³ "Mason Şuunu" bölümünden anlaşıldığı üzere eski ve yeni Büyük Üstat Muavinleri Raşit ve Mehmet Ali Haşmet Beyler Paris'te gerçekleşen Association Maconnique Internationale (Uluslararası Masonluk Birliği) icra komitesine üye olarak katılmış ve Daimî Büyük Heyete bu çalışma ile ilgili rapor sunmuşlardır.¹³⁴ Son olarak arka kapa iç sayfada ve son sayfada 1934 loca seçimleri sonucunda seçilen Üstad-ı Muhteremlerin isim, loca ve adres bilgileri verilmiştir.¹³⁵

1934 senesine ait Mart-Nisan-Mayıs aylarını kapsayan 15. sayıda kalabalık bir yazar grubu ve çok sayıda yazı bulunduğu görülmektedir. Fuat Hulusi Bey'in "Mason" isimli şiiri, Muhittin Osman Bey'in "Müessesenin Ruhu" yazısı ve Mehmet Ali Haşmet Bey'in "Tahir İçin" i makalesi bunlar arasındadır.¹³⁶ Sayının diğer yazarları; Atuf Zühtü, Develli Oğlu, Şükrü Hazım, Hüseyin Kenan, Ali Şevket, P. Aridija, Afif Ramiz'dir. Altı yazarın ismi ise masonik usule göre şifreli olarak verilmiştir. Dolayısıyla bunların kimler oldukları bilinmemektedir. Şifreli olanlar dahil sayıdaki makalelerin isimleri ise şöyledir: "Mason Mesaisi", "Kâinatın Ulu Mimarı", "1934 İsat Nutuklarında Selametın Yıldönümü", "Selametın Hatibinin Nutku", "Lozan Beyannamesi", "Vefa'nın Hitabesi", "Masonlar ve Masonluklar", "Le Culte de la Verite", "Bir Terfi Tezi", "Armonia Muhterem Mahfilinin 25'inci Yıldönümü"

129 Fotiadis, Georges, "Le Maçon Dans La Vie Profane", *Büyük Şark*, No. 13, (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933), ss. 14-20; Salim Ahmet, "Masonluk Mabedi Ne Öğretir ve Masonluk", *Büyük Şark*, No. 13, (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933), ss. 21-30.

130 *Büyük Şark*, "Nizamlarımızı Değiştirilirken II", No. 13, (İkinci Teşrin-Birinci Kânun 1933), ss. 30-32.

131 *Büyük Şark*, "Muhterem Okuyucularımıza!", No. 13, (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933), ss. 33.

132 Fuat Hulusi, "Öğüt", *Büyük Şark*, No. 14, (İkinci Kânun-Şubat 1934), s. 1.

133 *Büyük Şark*, "1934 Senesi İ's'at Münasebetile", No. 14, (İkinci Kânun-Şubat 1934), ss. 2-44.

134 *Büyük Şark*, "Mason Şuunu". No. 14, (İkinci Kânun-Şubat 1934), ss. 47-48.

135 *Büyük Şark*, "Mahfellerimizde 1934 İntihabatı Neticesinde Seçilen Üstadı Muhteremler ve Adresleri", No. 14, (İkinci Kânun-Şubat 1934), ss. 48-49.

136 Fuat Hulusi, "Mason!". *Büyük Şark*. No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). s. 1; Muhittin Osman. "Müessesenin Ruhu Üzerine", *Büyük Şark*. No. 15, (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 2-7; Mehmet Ali Haşmet, "Tahir İçin", *Büyük Şark*, No. 15, (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 28-29.

ve “İki Levha”.¹³⁷ Artık derginin her sayısında dünya ve Türkiye masonluğu ile ilgili en son gelişmeleri verdiği bilinen “Mason Şuunu” bölümünde ise Büyük Hatip Sadi Rıza biraderin yerine Cevat Nizami biraderin seçildiği belirtilmiştir. Bunun dışında nizamname ve bazı loca içi değişiklikler ele alınmaktadır. Dünya masonluğundan haberler bölümünde ise Yunanistan, İngiltere, Almanya ve Hollanda gibi ülkelerdeki masonlukla ilgili gelişmeler verilmiştir.¹³⁸

Eylül-Birinci Teşrin 1934’te çıkan 16. sayı, Türkiye’de kurulan ilk milli obediyanın 25. yılı namına düzenlenen organizasyonun özeti niteliğindeki “Milli Büyük Maşrıkımızın 25’inci Yıldönümü” yazısıyla başlamaktadır.¹³⁹ Daha sonra yıldönümü şerefine devlet adamlarına gönderilen tel yazılarına yer verilmiştir. Bunlar arasında Atatürk, Başvekil İsmet İnönü, Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Karabekir ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya bulunmaktadır. Atatürk’e gönderilen tel yazısı şöyledir:

“Türkler için en saadetli ve en verimli bir devir yaratan ve insanlığa en doğru yolu gösteren Ulu Gaziye minnetlerini ve tazimlerini arz etmeğe bugün müesseselerinin 25 inci yıldönümünü kutlulayan ve yüce Halâskârın açtığı nurlu yolda ilerlemeği yegâne vazife bilen Türk masonlarının müttefikane karar verdiklerini arza tavassutu ömrümün en şerefli bir vazifesi telakki ederim.”¹⁴⁰

Tel yazılarının devamındaki haberden 25. yıldönümü programının 1 Ağustos 1934 Çarşamba saat 21.00’de Büyük Locanın merasim salonunda gerçekleştiği ve Orkester Masonik’in çaldığı müziklerle gece yarısına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır.¹⁴¹ Takip eden sayfalarda Fuat Hulusi (Demirelli) Bey’in uzun bir konuşmasına yer verilmiştir. Atatürk’e övgülerle dolu bu konuşmanın sonunu Fuat Bey şöyle nihayete erdirmiştir:

“Kardeşlerim, henüz oturmuyorum ayaktaım. Çünkü ayakta ve hakikat önünde eğilerek ifa edilecek bir vazifem daha var. O da Türk Devletine istiklal, Türk Milletine hürriyet ve cumhuriyet, Türk Tarihine şan ve zafer veren, asil ve hakiki türklüğü diriltiren ve Türk Masonluğuna gelince, onun en aziz emellerini vücuda getirmekle kalmayıp yolunda ve izinde yürüyen sizi ve bizi anlamıyanlara karşı yüksek görüşle ve ayıltıcı ve aydınlatıcı vecizelerle müdafaa ve himaye eden Gazi Mustafa Kemalî bir daha anmak ve selamlamaktır.

O benim sevgilimdir, sizin sevgilinizdir, bütün Türk Masonlarının ve dünyadaki bütün Türklerin sevgilisidir ve bütün cihan Masonluğunun ve cihan halkının sevgilisi olmağa değer. Ben kendimi ve Türk kendisini onun irşadile, onun nurile anlamış, bulmuşuzdur. Belki hayata ve insanlığa en çok yaşarın varlığın ne olduğunu da beşerin zekâsı onun yüksek dehasını tahlil ederek anlayacak, bulacaktır: Yılmaz bir irade, aşınmaz bir seciye ve tükenmez bir sevgi.

Ona olan sevgimizden şöyle mülhem olmuşum. Büyük Sevgi şiirimi bu kubbenin altında da terennüm etmek istiyorum:

137 Şükrü Hazım, “Lozan Muhterem Mahfelinin 15 İnci Yil Dönümü”, *Büyük Şark*, No. 15, (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 20-22; Mehmet Ali Haşmet, “Lozan Masonları Tarafından Neşrolunan Beyanname”, *Büyük Şark*, No. 15, (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 26-28; Ali Şevket, “(Vefa)nın Tahire Hitabesi”, *Büyük Şark*, No. 15, (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 30; *Büyük Şark*, “Masonlar ve Masonluklar”, No. 15, (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 31-36; P. Aridja, “Le Culte Sacre De La Verite (1)”, *Büyük Şark*, No. 15, (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 36-40; Afif Ramiz, “Bir Terfi Tezi”, *Büyük Şark*, No. 15, (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 40-43; *Büyük Şark*, “Armonia Muhterem Mahfelinin 25 İnci Yıldönümü”, No. 15, (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 43-45.

138 *Büyük Şark*, “Mason Şuunu”, No. 15, (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 47-49.

139 *Büyük Şark*, “Milli Büyük Maşrıkımızın 25 İnci Yıldönümü”, No. 16, (Eylül-Birinci Teşrin 1934), ss. 1-4.

140 *Büyük Şark*, “Büyük Üstad Tarafından Büyüklerimize Çekilen Tel Yazılar”, No. 16 (Eylül-Birinci Teşrin 1934), ss.3.

141 *Büyük Şark*, “Ziyafet”, No. 16, (Eylül-Birinci Teşrin 1934), s. 4.

*Yıllarca, elim kalbimin üstünde, eğildim/Gölgen gibi topraklara aşkınla serildim/
Sensin emelim, başka temennileri sildim/Dünyayı tebessümlerinin gülşeni bildim/
Ben sevmeden evvel seni, kendimde değildim.
Göklerde yeşil gözlerinin âşığı ay, güneş/Gönlüm gibi lakin olamazlar sana düşkün/
Ruhumda güneş doğdu, nedir anladım ülkün/Gazi! Sana gökten de büyük sevgisi
Türkün/Ben sevmeden evvel seni, kendimde değildim.
Türlük kadar yüksek olan Gaziyi, gerçi Türk Masonluğu sinesine alabilmiş değildir.
Fakat o Türk masonluğunun mefkurelerini tahakkuk ettirenlerin başındadır.
Masonluğu sinesine ve başına o basmıştır. Onun yaratıcılığı herbirimiz için bir
misal ve bir idealdir. Bunu bütün cihan karşısında böylece ilân edebiliriz.”¹⁴²*

Sonraki sayfalarda Fransızca bir makale bulunmakta.¹⁴³ Bu makalenin devamında Armonya Mahfil-i Muhteremi Üstad-ı Muhterem Dr. Velicanidi'nin Türkiye Büyük Meşrıkı Büyük Üstadına arz etmiş olduğu bir mektup görülmektedir.¹⁴⁴ Aynı sayfadaki bir reklamdaki Özkardeş Muhterem Mahfili tarafından hazırlanmış “Masonluk Tarihine Bir Bakış” isimli kitap çalışması olduğu tespit edilmektedir.¹⁴⁵ Son olarak, “Masonluk Şuunu” bölümündeki haberdan Kadıköy vadisinde çalışan Cumhuriyet Yıldızı Muhterem Locasının Türk Yükseltme Cemiyeti adına inşa ettireceği lokalin temel atma merasiminin de yıldönümü ile aynı tarihte yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁶

1934 yılının Sontesşrin-İlkanun aylarında çıkan 17. sayı son sayılardaki gibi Fuat Hulusi (Demirelli) Bey'in şiiri ile başlamaktadır. Bahse konu şiir “Nura Doğru”dur.¹⁴⁷ Ardından Necat Locası azası İsmail Bey'e ait “Kuvvet” isimli makale mevcuttur.¹⁴⁸ Söz konusu makaleden sonra Mehmet Ali Haşmet Bey'in Türkiye masonluğunun 25. yıl kutlamasında irat etmiş olduğu nutuk gelmektedir.¹⁴⁹ Hemen sonrasında meşhur İstanbul Valisi Fahrettin Kerim (Gökay) Bey'in aynı gecede yapmış olduğu konuşma bulunmaktadır.¹⁵⁰ 23-26 sayfalar arasında Uluslararası Masonluk Birliği tarafından 6-9 Eylül 1934 tarihleri arasında Lüksemburg'ta toplanan konvan hakkında bir yazı bulunmaktadır.¹⁵¹ Sonrasında, Sebat Muhterem Locası'nın 20. yılı münasebetiyle Zekeriyya Rıza Bey tarafından kaleme alınan “Kardeşlere İthaf” isimli şiir gelmektedir.¹⁵² Sonrasında Fransa masonlarından Armand Bedarride tarafından kaleme alınmış “La Foi (İnanç)” isimli makale yer almaktadır.¹⁵³ Devamındaki “Masonluk Vazifesini Yapmış Bitirmiş Midir?” isimli yazı ise Türkiye masonluğuna yönelik tartışmalara cevap niteliği taşımaktadır.¹⁵⁴ Son makale ise Fuat Hulusi Bey'in yani çıkan şiir kitabı “Gönül Dili” ile ilgilidir. Hatta son sayfada da söz

142 Demirelli, Fuat Hulusi, “Yirmi Beşinci Yıldönümü Sofrasında”, *Büyük Şark*, No. 16, (Eylül-Birinci Teşrin 1934), ss. 4-13.

143 *Büyük Şark*, “Le Vingtcinquieme Anniversaire ‘Du Grand Orient de Turquie’”, No. 16, (Eylül-Birinci Teşrin 1934), ss. 13-16.

144 Velicanidi, “Türkiye Büyük Meşrıkı Büyük Üstadına”, *Büyük Şark*, No. 16, (Eylül-Birinci Teşrin 1934), s. 20.

145 *Büyük Şark*, “Mason Tarihine Bir Bakış”, No. 16, (Eylül-Birinci Teşrin 1934), s. 20.

146 *Büyük Şark*, “Mason Şuunu”, No. 16, (Eylül-Birinci Teşrin 1934), ss. 31-32.

147 Fuat Hulusi, “Nura Doğru”, *Büyük Şark*, No. 17, (Sontesşrin-İlkanun 1934), s. 1.

148 *Büyük Şark*, “Kuvvet”, No. 17, (Sontesşrin-İlkanun 1934), ss. 2-9.

149 *Büyük Şark*, “Büyük Üstad Muavini Mehmet Ali Haşmet Biraderin 25 inci Yıl Bayramında İrat Ettiği Hitabe”, No. 17, (Sontesşrin-İlkanun 1934), ss. 9-16.

150 *Büyük Şark*, “25 ci Yıl Gecesi Fahrettin Kerim Biraderin Ziyafette İrat Ettikleri Hitabe”, No. 17, (Sontesşrin-İlkanun 1934), ss. 16-20.

151 *Büyük Şark*, “6 9 Eylül 1934 Tarihlerinde Lüksemburkta Toplanan A. M. I. (Association Maconnique Internationale Konvanı Hakkında Muhtasar Rapor”, No. 17, (Sontesşrin-İlkanun 1934), ss. 20-23.

152 A. Zekeriyya Rıza, “Kardeşlere İthaf”, *Büyük Şark*, No. 17, (Sontesşrin-İlkanun 1934), ss. 23-24.

153 Armand Bedarride, “La Foi”, *Büyük Şark*, No. 17, (Sontesşrin-İlkanun 1934), s. 25-29.

154 Halit Tekin, “Masonluk Vazifesini Yapmış Bitirmiş Midir?”, *Büyük Şark*, No. 17, (Sontesşrin-İlkanun 1934), s. 29-32.

konusu kitabın tanıtımı yapılmıştır. Arka kapak iç sayfada kendisi de mason olan Sami Emin Bey tarafından Bursa’da üretilen “Katagrip” isimli ilacın tanıtımı bulunmaktadır.¹⁵⁵

S.Kânun-Şubat-Mart aylarını kapsayan 18. sayı, daha önce anlatıldığı üzere başını Mahmut Esat Bozkurt’un çektiği masonluk aleyhtarı atmosferin en yoğun şekilde yaşandığı dönemde çıktı. Bozkurt, otuzlu yılların başından itibaren Türkiye masonluğuna yönelik eleştirilerini ağızdan dile getirmekteydi. 1935’in Ekim ayından sonra ise mücadelesini daha güçlü biçimde dile getirmeye ve yoğunlaştırmaya başladı. 18. sayının çıktığı Ocak-Şubat-Mart ayları son dönemeç denilebilecek bir döneme denk gelmişti. Buna rağmen dergi olağan yayın politikası dışına çıkmamış ve yine bilindik içerikle varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Derginin bu sayısı da ötekilerde olduğu gibi Fuat Hulusi Bey’in şiiirlerinden biri ile açılmaktadır.¹⁵⁶ Devamında Muhiddin Osman (Omay) Bey’in 4 Ocak 1935 günü Renaissance Muhterem Mahfilinin Türkiye masonluğuna dahil olması sebebiyle vermiş olduğu söylev yer almaktadır.¹⁵⁷ Hemen ardından aynı söylevin Fransızcası gelmektedir.¹⁵⁸ İlerleyen sayfalarda 1935 İ’sad merasimine ait nutuklar yayınlanmıştır. Konuşmacılar arasında Mim Kemal (Öke) Bey, Türkiye masonluğu içinde yaşanan bölünmeden sonra Özgür Masonlar Büyük Locası’na katılacak olan Jak Eseyan Bey, Hüseyin Kenan Bey, H. Agopyan Efendi ve İsmail Memduh (Altar) Bey bulunmaktadır.¹⁵⁹ Sonrasında Münir Halil Erem’in “Teavün”, Feyyaz Mümtaz Bey’in “Mason Vecizeleri” isimli makaleleri gelmektedir.¹⁶⁰ Sayının 42 ve 43. sayfalarında Murat Locası’ndan Rahmi Duman Bey’in “Bir Mabedin Duvarları” şiiri görülmektedir.¹⁶¹ Bu sayıda, Mehmet Ali Kırca’nın “Nizamlarımız Değiştirilirken” çalışmasının son parçası da bulunmaktadır.¹⁶² Bu yazının arkasından mason localarının üstad-ı azamlarının isim ve adresleri yer almaktadır. Ve bu sayı da bir önceki sayı gibi Katagrip ve Sedatin reklamı ile sona ermektedir.¹⁶³

1935 yılının Mayıs-Nisan aylarını kapsayan 19’uncu ve son sayıda da giriş sayfası Fuat Hulusi Bey’in şiiirine ayrılmıştır. “Medeni Ülkümüz” isimli bu şiir, genel itibarıyla, Türklük vurgusu taşımakta ve masonluğa yönelik saldırılara cevap niteliğinde sembolizmi yüksek ifadeler ihtiva etmektedir.¹⁶⁴ Sonraki sayfada Mehmet Servet Yesari Bey’in XIX. yüzyıl Fransa masonlarından Emile Littre hakkında kaleme aldığı “Littre Biraderin Bir Söylevi” isimli yazısı mevcuttur.¹⁶⁵ 11 ile 22’nci sayfalar arasında 1935 İ’sad Töreninde söylenen nutukların verilmeye devam ettiği görülmektedir. Bu seferki nutuklar Kâmil Aksoy ve Cevdet Halim Balım Beylere aittir.¹⁶⁶ Söz konusu nutuklardan sonra yine aynı törende Satürn Locası üyesi Emil Tissot’un yapmış olduğu konuşmaya yer verilmiştir.¹⁶⁷ 25’inci sayfada Refet Tok

155 *Büyük Şark*, “Kitabiyat: Gönül Dili”, No. 17, (Sonteşrin-İlkanun 1934), ss. 34-37; *Büyük Şark*, “Gönül Dili”, No. 17, (Sonteşrin-İlkanun 1934), ss. 40.

156 Fuat Hulusi Demirelli, “Yakınını Sev”, *Büyük Şark*, No. 18, (Ocak-Şubat-Mart 1935), s. 1.

157 *Büyük Şark*, “Büyük Üstad Muhiddin Osman Kardeşin 4-1-1935 Büyük Meşrik Fevkalâde Toplantısında (Renaissance) Mahfili Muhtereminin Ailemize İltihakı Münasebetle Okuduğu Söylev”, No. 18, (Sonkanun-Şubat-Mart 1934), ss. 2-3.

158 *Büyük Şark*, “Discours Prononce Par Le Grand-Maitre.”. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 3-5.

159 *Büyük Şark*, “1935 İ’sad Merasiminde Söylenen Nutuklar”. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 12-36.

160 Erem, Münir Halil, “Teavün”. *Büyük Şark*. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 36-40.

161 Rahmi Duman, “Bir Mabedin Duvarları”. *Büyük Şark*. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 42-43.

162 Kırca, Mehmet Ali H, “Nizamlarımız Değişirken (Son)”. *Büyük Şark*. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 44-47.

163 *Büyük Şark*, “Muhterem Mahfellerimizin 1935 İntihabları Neticesinde Seçilen Muhterem Üstadlar ve Adresleri”, No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 47-48.

164 Fuat Hulusi, “Medeni Ülkümüz”. *Büyük Şark*. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). s. 1.

165 Servet Yesari, “Litre Biraderin Bir Söylevi”. *Büyük Şark*. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). s. 2.

166 *Büyük Şark*, “1935 İ’sad Merasiminde Söylenen Nutuklar VI”. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). ss. 11-22.

167 *Büyük Şark*, “Allocution Prononcee par le Frere Emile Tissot...”. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). ss. 22-25.

Bey'in "Bir Yolcu" isimli şiiri bulunmaktadır.¹⁶⁸ 27'nci sayfada Mehmet Ali Haşmet Kırca'nın "Britanya Masonluğu"; 28 ila 32'nci sayfalar arasında ise Dr. Hayim Marko Elnekave Bey'in "Dikkate Değer Bir Karşılaşma" isimli çeviri makalesi mevcuttur.¹⁶⁹ Son bölüm her zamanki gibi "Mason Şuunu"dur ve burada yine Türkiye ve dünya masonluğundan çeşitli haberlere yer verilmiştir.¹⁷⁰

Büyük Şark dergisi bu sayı ile son bulmuştur. İşin ilginç tarafı tüm tartışmalara ve 1935 yılı itibariyle artan baskılara rağmen ne bu sayıda ne de önceki sayılarda mevcut durumu açıktan sorgulayan bir yazıya rastlanmamıştır. Dergi, genel olarak başından itibaren düşünce dergisi formatını muhafaza etmiş, polemiklerden ve gündelik politiklardan uzak durmayı tercih etmiştir.

Sonuç

Türkiye'de tek partili dönemin yoğun biçimde ağırlığını hissettirdiği Serbest Cumhuriyet Fırkası sonrası süreçte çıkan masonik "Büyük Şark" dergisinin, ele aldığı konular itibariyle dönemin siyasi atmosferinden hayli uzak bir yayın politikası takip ettiği rahatlıkla söylenebilir. Yukarıda da görüldüğü üzere derginin konu muhteviyatı umumiyetle ezoterizm, masonluk tarihi, Türkiye'de gerçekleşen masonik toplantılardaki nutuklar, dünya masonluğu hakkında bilgiler, Türkiye ve dünya masonluğundan haberler ve akidevî hususlardan oluşmaktadır. Derginin politik konulara girmedığı, hatta Türkiye masonluğuna yönelik saldırıları dahi konu edinmediği görülmektedir. Sadece üyelere mahsus bir dergide bu tarz konulara hiçbir şekilde değinilmemesi ve baştan itibaren belirlenen yayın çizgisinin kararlılıkla devam ettirilmesi dikkat çekici bir vakiydir. Bunun yanı sıra derginin yazar kadrosunun tamamı o günün Türkiye masonluğuna mensup kişilerden oluşmaktaydı. Hatta kahir ekseriyetinin Üstad-ı Azam veya Üstad-ı Muhterem oldukları tespit edilmektedir. Bunun dışında derginin fiziksel olarak dönemin siyasi polemik dergileri ile aynı standartta olduğu öne sürülebilir. Yabancı ülke mason localarının çıkardıkları dergilerle karşılaştırıldığında ise yine aynı standartlara yaklaşıldığını söylemek yanlış olmaz. Konu seçimleri de yine yabancı masonik dergiler ile benzer mahiyettedir. Daha önce de belirtildiği gibi konu skalasındaki ağırlık ezoterik konulara ve masonluk tarihine verilmiştir.

Tüm bunların yanı sıra derginin istikrarlı bir şekilde çıkmadığı açık biçimde görülmektedir. Kararlı şekilde varlığını devam ettirmekle birlikte dergi bazı zamanlar aylık, bazen üç aylık, bazen de iki aylık olarak çıkmıştır. Dolayısıyla, derginin basımında bir standart yakalanabildiği söylenemez. Ancak, 1931-1935 arasında tam dört yıl yayın hayatını sürdürebilmiştir. Mahmut Esat Bozkurt'un öncülüğünde girilen kampanya olmasa belki de varlığını aynı kararlılıkla sürdürecektir olan dergi, Mayıs-Nisan 1935'te varlığını sona erdirmek zorunda kalmıştır. Dikkat çekici bir ayrıntı da derginin yayın hayatını bitirmeden evvel veda benzeri bir duyuru kaleme almamış olmasıdır. Bunun nedeni, çok yüksek ihtimalle, derginin mesulü konumundaki Türk Yükseltme Cemiyeti üyesi Türkiye masonlarının, derginin kapatılmasına ani şekilde karar vermiş olmaları olabilir. Ya da basım süreci, artan baskılar ve yaşanan olaylar neticesinde masonların iradeleri dışında sürüncemede kalmış ve Türkiye masonluğunun uykuya yatmasıyla birlikte tamamıyla sekteye uğramış olabilir. Hangi seçenek olursa olsun sonuç olarak, söz konusu tarihten sonra "Büyük Şark" dergisi görünür olmaktan çıkmış ve tarihin arka sayfalarında yerini almıştır. Ancak şunu özellikle belirtmek gerekir ki, söz konusu dergi mizanpajı, konu muhteviyatı, baskı özellikleri ve tarzı

168 Tok, Refet, "Bir Yolcu...", *Büyük Şark*. No. 19, (Mayıs-Nisan 1935), s. 25-27.

169 Kırca, "Britanya Masonluğu", *Büyük Şark*, No. 19, (Mayıs-Nisan 1935), s. 27-28; Armand Bedarride, "Dikkate Değer Bir Karşılaşma", çev.: Marko Elnekave, *Büyük Şark*, No. 19, (Mayıs-Nisan 1935), ss. 28-32.

170 *Büyük Şark*, "Mason Şuunu", No. 19, (Mayıs-Nisan 1935), ss. 32-33.

ile kendisinden sonra çıkacak olan Türkiye’deki masonik dergilere ciddi anlamda örnek olmuştur. Bu açıdan “Büyük Şark” dergisi hem Türkiye masonluğu hem de Türkiye mason dergiciliği için büyük önemi haiz bir yayın organıdır. Bu dergiyle birlikte Türkiye masonluğu ilk defaya mahsus olmak üzere üyelerini haber değeri taşıyan faaliyetlerden ve içe dönük ezoterik bilgilerden yararlandırabilecek bir yayına sahip olmuştur. Ana metinde görüleceği üzere dergi dönemin iktidarı ile iyi geçinmesine ve Kemalist devrimleri sonuna kadar benimsemiş olsa da kapanmak zorunda kalmış ve faaliyetine son vermiştir. Böylelikle, Türkiye masonluğu “Uyanış”a kadar yayın dünyasından uzaklaşmak durumunda kalmıştır.

N° 1-2
NİSAN—MAYİS

BİRİNCİ YIL
1931

Büyük Şark

Tevzi ve Müracaat Yeri: Beyoğlu Polonya Sokağı No. 25
BÜYÜK ŞARK Neşriyat Dairesi

**Yalnız Türk Yükseltme Cemiyeti azasına mahsus el yazılarını
ihtiva eder.**

İSTANBUL

Şekil 1: Büyük Şark Dergisinin ilk sayısına ait kapak fotoğrafı. Kaynak: <https://www.celillayiktez.com/buyuk-sark-dergisi-arsivi>.

KAYNAKÇA**Arşiv**

Devlet Arşivleri Başkanlığı. Cumhuriyet Arşivi. *Cumhuriyet Halk Partisi*. 611-123-3. (28.11.1949).

Devlet Arşivleri Başkanlığı. Osmanlı Arşivi. Y..EE..128-150. (03.07.1309).

Devlet Arşivleri Başkanlığı. Osmanlı Arşivi. Y..A...HUS. 265-96. (H. 17.03.1310).

Devlet Arşivleri Başkanlığı. Osmanlı Arşivi. HR.TO..396-42. (25.08.1891).

Devlet Arşivleri Başkanlığı. Osmanlı Arşivi. Y..PRK.UM..25-31. (H.16.02.1310).

Kitaplar

Ahmad, Feroz. İttihat ve Terakki 1908-1914. Çev.: Nuran Yavuz. 5. baskı. Kaynak Yayınları. İstanbul. 1999.

Ağaoğlu, Yavuz Selim. (2017). *'Mahmut Esat'a Karşı' Unutulmuş Bir Mücadele*. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi. İstanbul.

Ağaoğlu, Yavuz Selim. (2017). *Osmanlı Masonluğu 1917-1920*. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi. İstanbul.

Ağaoğlu, Yavuz Selim., Arslan, Ozan., Markner, Reinhard., Vari, Laszlo. (2019). *'Müttefik Devletlerin Büyük Localar Toplantısı' Berlin 1918*. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi. İstanbul.

Alkan, Mehmet Ö. (2003). *Bir Muhacir ve Mübadil Olarak Terakki Okulları. Toplumsal Tarih* 190. (Ekim 2009), ss. 64-73.

Anduze, Eric. (2012). *Osmanlı Türkiye'sinde Masonluk 1908-1924*. Çev. Can Kapyalı. Omnia. İstanbul.

Apak, Kemalettin. (1958). *Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi*. Türkiye Mason Derneği. İstanbul.

Ayan, Tamer (2000). *Royal Arch*. Ak Yayınları. İstanbul.

Ayfer, Murat Özgen. (t.y.). *Mason Sözlüğü*. Büyük Mason Mahfili.

Clegg, Robert Ingham. (1921). *History of Freemasonry* (Cilt. 7). The Masonic History Company. New York.

Dumont, Paul. (2014). *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*. 2. Baskı. Çev. Ali Berktaş. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Egeran, Enver Necdet. (2015). *'Gerçek Yüzüyle' Masonluk*. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi. İstanbul.

Erginsoy, Abdurrahman. (2015). *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu ve Gelişmesi*. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi. İstanbul.

Hanioğlu, M. Şükrü. (1985). *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İletişim Yayınları. İstanbul.

Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası. (2004). *Türk Masonluğunun 95. Yılı*. İstanbul.

Stillson, Henry Leonard ve Hughan, William James. (1892). *History of the Ancient and Honorable Fraternity of Free and Accepted Masons*. The Fraternity Publishing Company. London.

Iacovella, Angelo. (1998). *Gönye ve Hilal 'İttihat-Terakki ve Masonluk'*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Çev. Tülin Altınova. İstanbul.

- Kale, Kaan. (2020). ‘*Hakikat ve Hürriyetin Peşinde’ Necat Muhterem Mahfili ve 1930 Olayları*. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi. İstanbul.
- Koloğlu, Orhan. (2019). *İslam Âleminde Masonluk*. 3. baskı. Kırmızı Kedi Yayınevi. İstanbul.
- Layiktez, Celil. (1999). *Türkiye’de Masonluk Tarihi 1721-1956*. (Cilt 1). Yenilik Basımevi. İstanbul.
- Maden, Fahri. (2020). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)*. 3. Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- Öcal, Güngör. (2015). *Türk Masonluğu*. 2. Baskı. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği İktisadi İşletmesi. İstanbul.
- Ramsour, Ernest Edmondson. (2001). *Genç Türkler ve İttihat Terakki*. Kayıhan Yayınları. İstanbul.
- Sosyal, İlhami. (2004). *Dünyada ve Türkiye’de Masonluk ve Masonlar*. Derin Yayınları. İstanbul.
- Talu, Ömer Can ve Söalp, Melike. (2015). *Mason Locaları Bir Emirle Kapatıldı 14 Ekim 1935*. Şira Yayınları. İstanbul.
- Thory, Claude-Antoine. (1815). *Acta Latomorum ‘Table Chronologie de L’Histoire de la Franche-Maçonnerie’*. (Cilt 1). Paris.
- Verbas, A. Pulad. (2020). *Alev Saçan Yıldız Sembolizması*. İtibarlı Kitaplar. İstanbul.
- Zarcone, Thierry. (2011). *İslam’da Sır ve Gizli Cemiyetler*. Çev. Ali Berktaş. Kabalcı Yayınları. İstanbul.

Sürelî Yayınlar

- Afif Ramiz, “Bir Terfi Tezi”, *Büyük Şark*, No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934), ss. 40-43.
- Afyoncu, Erhan. (2003). Mehmed Said Paşa, Yirmisekizçelebizâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 28, s. 524-525 vd.). Ankara.
- Akşam. “Türk Masonlar Bütün Mallarını Halkevlerine Teberrü Etiler”. (10.11.1935). s. 2.
- Ali Şevket. “(Vefa)nın Tahire Hitabesi”. *Büyük Şark*. No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). ss. 30.
- Aridja, P. “Le Culte Sacre De La Verite (1)”. *Büyük Şark*. No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). ss. 36-40.
- Atuf Zühtü. “Nura Susayanlar”. *Büyük Şark*. No. 13. (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). ss. 1-2.
- Bedarride, Armand. “La Foi”. *Büyük Şark*. No. 17. (Sontışrin-İlkkanun 1934). s. 25-29.
- Bedarride, Armand. “Dikkate Değer Bir Karşılaşma”. çev.: Marko Elnekave. *Büyük Şark*. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). ss. 28-32.
- Büyük Şark*. “Niçin Çıkıyoruz?”. No. 1-2. (Nisan-Mayıs 1931). ss. 1-3.
- Büyük Şark*. “Bir Hitabe”. No. 1-2. (Nisan-Mayıs 1931). ss. 3-9.
- Büyük Şark*. “Türk Masonluğunun Mahiyeti”. No. 1-2. (Nisan-Mayıs 1931). ss. 20-25.
- Büyük Şark*. “Hollanda’da Masonluk”. No. 1-2. (Nisan-Mayıs 1931). ss. 9-20.
- Büyük Şark*. “Masonluk ve Sulh”. Akt. A. Rifat. No. 3. (Haziran 1931). ss. 9-15.
- Büyük Şark*. “Millî Çekoslovak Masonluğu (1)”. Çev. A. Selahattin. No. 3. (Haziran 1931). ss. 16-18.
- Büyük Şark*. “Masonlukta Vazife Telakkisi”. No. 3. (Haziran 1931). ss. 1-3.

- Büyük Şark*. No. 4-5. (Şubat-Mart 1932). s. 1.
- Büyük Şark*. No. 4-5. (Şubat-Mart 1932). s. 34 (Arka kapak iç sayfa).
- Büyük Şark*. No. 7. (Haziran-Ağustos 1932). (Ön kapak iç sayfa).
- Büyük Şark*. No. 8-9. (Kanunusanî-Şubat 1933). s. 33 (Arka kapak iç sayfa).
- Büyük Şark*. "Umum Masonlar Birliği". No. 4-5. (Şubat-Mart 1932). ss. 8-12.
- Büyük Şark*. "Türk Yükseltme Cemiyeti Teavün Sandığı Nizamnamesi". No.4-5. (Şubat-Mart 1932). ss. 29-31.
- Büyük Şark*. "Mason Dünya Şuunu". No. 4-5. (Şubat-Mart 1932). ss. 31-33.
- Büyük Şark*. "Mason Dünya Şuunu". No. 6. (Nisan-Mayıs 1932). ss. 32-33.
- Büyük Şark*. "Mason Dünyası Şuunu". No. 7. (Haziran-Ağustos 1932). ss. 48-49.
- Büyük Şark*. "Mason Şuunu". No. 8-9. (Kanunusanî-Şubat 1933). s. 32.
- Büyük Şark*. "Mason Dünyası Şuunu". No. 11. (Mayıs-Temmuz 1933). ss. 47-49.
- Büyük Şark*. "Mason Şuunu". No. 14. (İkinci Kânun-Şubat 1934). ss. 47-48.
- Büyük Şark*. "Mason Şuunu". No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). ss. 47-49.
- Büyük Şark*. "Mason Şuunu". No. 16. (Eylül-Birinci Teşrin 1934). ss. 31-32.
- Büyük Şark*. "Mason Şuunu". No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). ss. 32-33.
- Büyük Şark*. "Mason Esrarı ve Derecelerinin Manası". No. 6. (Şubat-Mart 1932). ss. 4-9.
- Büyük Şark*. "Masonluk Nedir?..Masonluk Kimdir? (I)". No. 7. (Haziran-Ağustos 1932). ss. 1-8.
- Büyük Şark*, "1932 İstanbul Konvanı". No. 8-9. (Kanunusanî-Şubat 1933). ss. 1-10.
- Büyük Şark*, "Bir Tel Yazısı ve Cevabı". No. 8-9. (Kanunusanî-Şubat 1933). s. 10.
- Büyük Şark*, "Muhterem İnkılâp Mahfilinin 8 Teşrinievvel 1932 Tarihli Küşat Celsesinde Muhterem Üstat Cevat Abdürrahim Biraderin İrat Ettiği Nutuk". No. 8-9. (Kanunusanî-Şubat 1933). ss. 29-32.
- Büyük Şark*. "Rus Masonluğu". No. 10. (Mart-Nisan 1933). s. 9-11.
- Büyük Şark*. "1933 Senesi İs'at Münasebetile Muhterem Mahfillerde Söylenen Nutuklar". No. 10. (Mart-Nisan 1933). s. 18-27.
- Büyük Şark*. "Teavün Sandığına Yazıldınız mı?". No. 10. (Mart-Nisan 1933). ss. 41.
- Büyük Şark*. "Türkçemizin Yükselmesi İçin Düşündüklerimiz". No. 10. (Mart-Nisan 1933). ss. 37-38.
- Büyük Şark*. "Türkiye Büyük Maşrıkı 1933 Yılında Muhterem Mahfillerimiz İçin Umumi Adres". No. 10. (Mart-Nisan 1933). ss. 39-40.
- Büyük Şark*. "Vefa 25 Yaşına Girdi". No. 11. (Mayıs-Temmuz 1933). s. 18.
- Büyük Şark*. "Büyük Maşrıkın 1930-1933 Devresi Mesai Raporu". No. 11. (Mayıs-Temmuz 1933). s. 18.
- Büyük Şark*. "1933-1936 Büyük Meşrık Daimi Büyük Heyeti". No. 12. (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). ss. 2-3.
- Büyük Şark*. "Ahmet Cevat Eczanesi". No. 12. (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). s. 33.
- Büyük Şark*. "Daimi Büyük Heyetin 18.9.933 Heyeti Umumiye Celsesinde Okuduğu Mesai Programı". No. 12. (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). ss. 11-13.
- Büyük Şark*. "Masonluk Karşısında Dini, İctimai, Milli Akideler ve Rejimler". No. 13. (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). ss. 2-8.

- Büyük Şark*. “Nizamlarımız Değiştirilirken II”. No. 13. (İkinci Teşrin-Birinci Kânun 1933). ss. 30-32.
- Büyük Şark*. “Muhterem Okuyucularımıza!”. No. 13. (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). ss. 33.
- Büyük Şark*. “1934 Senesi İ’s’at Münasebetile”. No. 14. (İkinci Kânun-Şubat 1934). ss. 2-44.
- Büyük Şark*. “Masonlar ve Masonluklar”. No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). ss. 31-36.
- Büyük Şark*. “Armonia Muhterem Mahfelinin 25 İnci Yıldönümü”. No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). ss. 43-45.
- Büyük Şark*. “Milli Büyük Meşrıkımızın 25 İnci Yıldönümü”. No. 16. (Eylül-Birinci Teşrin 1934). ss. 1-4.
- Büyük Şark*. “Büyük Üstad Tarafından Büyüklerimize Çekilen Tel Yazılar”. No. 16. (Eylül-Birinci Teşrin 1934). ss. 3.
- Büyük Şark*. “Ziyafet”. No. 16. (Eylül-Birinci Teşrin 1934). s. 4.
- Büyük Şark*. “Le Vingtcinquieme Anniversaire ‘Du Grand Orient de Turquie’”. No. 16. (Eylül-Birinci Teşrin 1934). ss. 13-16.
- Büyük Şark*. “Mason Tarihine Bir Bakış”. No. 16. (Eylül-Birinci Teşrin 1934). s. 20.
- Büyük Şark*. “Kuvvet”. No. 17. (Sontеşrin-İlkanun 1934). ss. 2-9.
- Büyük Şark*. “Büyük Üstad Muavini Mehmet Ali Haşmet Biraderin 25 inci Yıl Bayramında İrat Ettiği Hitabe”. No. 17. (Sontеşrin-İlkanun 1934). ss. 9-16.
- Büyük Şark*. “25 Ci Yıl Gecesi Fahrettin Kerim Biraderin Ziyafette İrat Ettikleri Hitabe”. No. 17. (Sontеşrin-İlkanun 1934). ss. 16-20.
- Büyük Şark*. “25 Ci Yıl Gecesi Fahrettin Kerim Biraderin Ziyafette İrat Ettikleri Hitabe”. No. 17. (Sontеşrin-İlkanun 1934). ss. 16-20.
- Büyük Şark*. “1935 İ’s’at Merasiminde Söylenen Nutuklar VI”. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). ss. 11-22.
- Büyük Şark*. “Allocution Prononcee par le Frere Emile Tissot...”. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). ss. 22-25.
- Büyük Şark*. “Kitabiyat: Gönül Dili.”. No. 17. (Sontеşrin-İlkanun 1934). ss. 34-37.
- Büyük Şark*. “Gönül Dili.”. No. 17. (Sontеşrin-İlkanun 1934). ss. 40.
- Büyük Şark*. “Büyük Üstad Muhiddin Osman Kardeşin 4-1-1935 Büyük Meşrık Fevkalâde Toplantısında (Renaissance) Mahfili Muhtereminin Ailemize İltihakı Münasebetile Okuduğu Söylev.”. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 2-3.
- Büyük Şark*. “Discours Prononce Par Le Grand-Maitre.”. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 3-5.
- Büyük Şark*. “1935 İ’s’ad Merasiminde Söylenen Nutuklar”. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 12-36.
- Büyük Şark*. “Muhterem Mahfellerimizin 1935 İntihabları Neticesinde Seçilen Muhterem Üstadlar ve Adresleri”. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 47-48.
- Büyük Şark*. “Mahfellerimizde 1934 İntihabatı Neticesinde Seçilen Üstadı Muhteremler ve Adresleri”. No. 14. (İkinci Kânun-Şubat 1934). ss. 48-49.
- Koç, Yıldırım. “Atatürkçü Mahmut Esat Bozkurt’a Göre Masonluk”. *Aydınlık*. (23.04.2012). s.6.
- Cumhuriyet*. “Türkiye Mason Locaları Bir Emirle Kapatıldı”. (14.10.1935). s. 3.

- Demirelli, Fuat Hulusi. "Yirmi Beşinci Yıldönümü Sofrasında". *Büyük Şark*. No. 16. (Eylül-Birinci Teşrin 1934). ss. 4-13.
- Demirelli, Fuat Hulusi. "Yakınıni Sev". *Büyük Şark*. No. 18. (Ocak-Şubat-Mart 1935). s. 1.
- Eldem, Edhem. (1996). Geç Osmanlı Döneminde Masonluk ve Siyaset Üzerine İzlenimler. *Toplumsal Tarih* 6 (33), ss 16-28.
- Emin Sait. "Johann Wolaan Goethe Kardeş". *Büyük Şark*. No. 7. (Haziran-Ağustos 1932). ss. 18-27.
- Erem, Münir Halil. "Teavün". *Büyük Şark*. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 36-40.
- Fotiadis, Georges. "Le Maçon Dans La Vie Profane". *Büyük Şark*. No. 13. (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). ss. 14-20.
- Fuat Hulusi. "Gönül ve Ülkü Birliği". *Büyük Şark*. No. 12. (Eylül-Teşrinievvel 1933). s. 1.
- Fuat Hulusi. "Dilek". *Büyük Şark*. No. 13. (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). s. 1.
- Fuat Hulusi. "Öğüt". *Büyük Şark*. No. 14. (İkinci Kânun-Şubat 1934). s. 1.
- Fuat Hulusi. "Mason!". *Büyük Şark*. No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). s. 1.
- Fuat Hulusi. "Nura Doğru". *Büyük Şark*. No. 17. (Sonteşrin-İlkanun 1934). s. 1.
- Fuat Hulusi. "Medeni Ülkümüz". *Büyük Şark*. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). s. 1.
- Goemans, H. "Goethe". *Büyük Şark*. No. 7. (Haziran-Ağustos 1932). ss. 33-37.
- Groussier, Arthur. "Conferance". *Büyük Şark*. No. 3. (Haziran 1931). ss. 18-26.
- Hazım Atıf. "Masonluk Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar". *Büyük Şark*. No. 11. (Mayıs-Temmuz 1933). ss. 34-42.
- Haşmet, Mehmet Ali. "Alman Masonluğunun Bugünkü Vaziyeti". *Büyük Şark*. No. 10. (Mart-Nisan 1933). ss. 1-4.
- Haşmet, Mehmet Ali. "Lozan Masonları Tarafından Neşrolunan Beyanname". *Büyük Şark*. No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). ss. 26-28.
- Nami, K. "Hürriyet Mutlak Değildir". *Büyük Şark*. No. 13. (İkinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). ss. 8-14.
- Hazım Atıf. "Masonluk Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar I". *Büyük Şark*. No. 4-5. (Şubat-Mart 1932). ss. 5-8.
- Hazım Atıf. "Masonluk Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar III". *Büyük Şark*. No. 7. (Haziran-Ağustos 1932). ss. 16-18.
- Hazım Atıf. "Masonluk Tarih ve Mahiyetine Bir Nazar VI". *Büyük Şark*. No. 11. (Mayıs-Temmuz 1933). ss. 10-12.
- İbrahim Sadi. "Üstat Hiram'ın Huzurunda". *Büyük Şark*. No. 10. (Mart-Nisan 1933). ss. 11-18.
- Kazım Nami. "Siyaset Hakkında Bir Mülahaza". *Büyük Şark*. No. 11. (Mayıs-Temmuz 1933). ss. 5-10.
- Kemal Şakir. "Masonlukta Sır". *Büyük Şark*. No. 11. (Mayıs-Temmuz 1933). ss. 2-5.
- Kedourie, Elie. (1978). Jöntürkler, Farmasonlar ve Yahudiler. *Birikim* (45), ss 54-68.
- Kermenli, A. "Teassup, Cehalet, İhtiras ile Mücadele". *Büyük Şark*. No. 10. (Mart-Nisan 1933). ss. 4-6.
- Kırca, Mehmet Ali H. "Nizamlarımız Değişirken (Son)". *Büyük Şark*. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 44-47.

- Kırca. “Britanya Masonluğu”. *Büyük Şark*. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). s. 27-28.
- L’acacia*. Vol. 14 (83-84). (Novembre-December 1909).
- Mehmet Ali Haşmet. “Tahir İçin”. *Büyük Şark*. No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). ss. 28-29.
- Mim Kemal. “Büyük Üstat Mim Kemal Biraderin 22/4/1931 tarihli Heyeti Umumiye Fevkalâde İctimainda İrat Ettiği Nutuk”. *Büyük Şark*. No. 6. (Nisan-Mayıs 1932). ss. 1-4.
- Muhittin Osman. “Üstadı Azamın 1933-1936 Büyük Meşrıkımız Açma Nutukları”. *Büyük Şark*. No. 12. (Eylül-Teşrinievvel 1933). ss. 3-11.
- Muhittin Osman. “Müessesenin Ruhu Üzerine”. *Büyük Şark*. No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). ss. 2-7.
- Rahmi Duman. “Bir Mabedin Duvarları”. *Büyük Şark*. No. 18. (Sonkanun-Şubat-Mart 1934). ss. 42-43.
- Raşit. “Harici Münasebatımız Hakkında”. *Büyük Şark*. No. 12. (Eylül-Teşrinievvel 1933). ss. 13-20.
- Refet Sadettin. “Ham Taşı Yontmaktan Ne Anlıyorum”. *Büyük Şark*. No. 11. (Mayıs-Temmuz 1933). ss. 43-47.
- Rensonet, G. H. “Goethes Lyrik”. *Büyük Şark*. No. 7. (Haziran-Ağustos 1932). ss. 27-33.
- Rivista della Massoneria Italiana*. No.1. (30.06.1870).
- Salim Ahmet. “Masonluk Mabedi Ne Öğretir ve Masonluk”. *Büyük Şark*. No. 13. (ikinci Teşrin-Birinci Kanun 1933). ss. 21-30.
- Servet Yesari. “Litre Biraderin Bir Söylevi”. *Büyük Şark*. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). s. 2.
- Şükrü Hazım. “Lozan Muhterem Mahfelinin 15 İnci Yıl Dönümü”. *Büyük Şark*. No. 15. (Mart-Nisan-Mayıs 1934). ss. 20-22.
- Saunders’s News-Letter*. “Freemasons in Turkey”. (04.08.1856). s. 2.
- Son Posta*. “Masonlar Mallarını Halkevlerine Teberru Ettiler”. (10.11.1935). s. 6.
- Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumi Katibi. “Bir Mektup: Büyük Şark Mecmuasına”. *Büyük Şark*. No. 10. (Mart-Nisan 1933). s. 36.
- Tekin, Halit. “Masonluk Vazifesini Yapmış Bitirmiş Midir?”. *Büyük Şark*. No. 17. (Sonteshrin-İlkanun 1934). s. 29-32.
- The Alloa Advertiser*. “Freemasons in Turkey”. (28.04.1855). s. 2.
- The Daily News London*. “Freemasons in Turkey”. (20.04.1855). s. 4.
- The Derby Mercury*. “Freemasons in Turkey”. (13.08.1856). s. 3.
- The Freemason’s Magazine*. “Address to the Masonic Body, and Public in General”. (01.06.1793). s. 4-7.
- The Leeds Times*. “The Mahomedan Freemasons in European Turkey”. (09.08.1856). s. 6.
- The New Age Magazine*. Vol. XXV (1). (January 1917).
- Tok, Refet. “Bir Yolcu...”. *Büyük Şark*. No. 19. (Mayıs-Nisan 1935). s. 25-27.
- Tunçay, Mete. (1978). “Jön Türkler, Farmasonlar ve Yahudiler Üstüne”. *Birikim* (45), ss. 52-53.
- Türkdili*. “Türk Mason Cemiyetinin Vatan Severliği...”. (10.11.1935). s. 1.
- Ulus*. “Mason Cemiyeti Kendisini Niçin Kapatı?”. (10.11.1935). s. 3.
- Velicanidi. “Türkiye Büyük Meşrıkı Büyük Üstadına”. *Büyük Şark*. No. 16. (Eylül-Birinci Teşrin 1934). s. 20.

Yurdusev, Esin. (2009). The British Ambassadors to Istanbul in the Mid-Nineteenth Century: Sources of Intelligence and Political Reporting. *Bellefen* 73 (267). ss 523-553.

Zekeriyya Rıza, A. "Kardeşlere İthaf". *Büyük Şark*. No. 17. (Sonteşrin-İlkkanun 1934). ss. 23-24.

Dijital Kaynaklar

Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası (2018). Türkiye'de Masonluğun Tarihi. Erişim Adresi: <https://www.mason.org.tr/turkiyede-masonlugun-tarihcesi>

Özgür Masonlar Büyük Locası. *Türkiye'de Masonluk Tarihi*. (t.y.). Erişim adresi: <https://mason-mahfili.org.tr/masonlugun-tarihcesi/kurumsal-olusum-1966/>

Museum of Freemasonry. (t.y.). Erişim Adresi: <https://www.masonicperiodicals.org/>

Şakul Gibi...(t.y.). Erişim Adresi: <https://www.celillayiktez.com/sakul-gibi>

Tesviye Dergisi Arşivi. (t.y.). Erişim Adresi: <https://www.celillayiktez.com/tesviye-dergisi-arsivi>

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/nuruziya-sokak-39053124>. Erişim tarihi: 25.01.2023.

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'YE SİĞINAN MÜLTECİLER ve YUNANİSTAN'A YAPILAN KIZILAY YARDIMLARI*

REFUGEES WHO TOOK REFUGE IN TÜRKİYE DURING WORLD WAR II
AND RED CRESCENT AID TO GREECE

Süleyman TEKİR**, Eda ŞAHİN***

Geliş Tarihi/Received:05.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted:22.03.2023

TEKİR, Süleyman-ŞAHİN, Eda, (2023), "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler Ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları", Belgi Dergisi, S.26, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2023/II, ss. 107-125.

Öz

I. Dünya Savaşı ile değişen geleneksel savaş yaklaşımı askerî alanlar kadar sivil yaşam alanlarını da doğrudan etkiledi ve siviller savaşın acımasızlığıyla yüzleştiler. Bu durum mülteciler meselesini farklı bir boyuta taşıdı ve II. Dünya Savaşı'nda milyonlarca insan mülteci durumuna düştü. Türkiye'nin 1939 senesinde Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla başlayan II. Dünya Savaşı'nda tarafsız olmayı seçmesi, mülteciler meselesinde önemli bir misyonu doğal olarak üstlenmesine neden oldu. Savaşın alanının bir anda tüm dünya sathına yayılmış olması mültecilere karşı misafirperver ülke sayısının oldukça azalmasına neden oldu. Her türlü baskıya rağmen savaşa girmeyen Türkiye, sivil ve askerî mültecilerin sığınak noktalarından birisi oldu. Türkiye, uluslararası hukukun hükümlerine göre hareket ederek mültecilere insani yardımlarda bulundu. Türkiye'de insani yardımlar söz konusu olunca ilk akla gelen örgüt olan Kızılay, II. Dünya Savaşı sırasında gerek yurtiçi gerekse yurtdışında savaş mağdurlarına yardım elini uzatmaktan geri durmadı. Mülteciler meselesi zor durumda olan Türk ekonomisine ağır yüklemesine rağmen yardım faaliyetleri savaş sonrası döneme kadar aksatılmadan yapıldı. Kızılay'ın koordinasyonluğunda bu yardım ve çalışmalar titizlikle yürütülmüştür. Yerinden edilmiş olan insanların en temel ihtiyaçları olan barınma ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması için kurulan kamplarda kalori ihtiyaçlarına kadar hesaplanarak karşılanmıştır. Kızılay'ın yurtdışında yoğun olarak insani yardım faaliyeti yürüttüğü ülkelerin başında işgale uğrayan ve açlıkla karşıya kalan Yunanistan gelmektedir. Bu çalışmanın amacı Kızılay arşiv belgelerinden faydalanarak savaş döneminde Türkiye'deki mültecilere yönelik gerçekleştirilen yardım faaliyetleri, mülteci kampları ve bu kamplarda kalan mültecilere ilişkin tespitlerde bulunmaktır. Söz konusu belgelerden yola çıkılarak mültecilerin yeme, içme, barınma, sağlık durumları, Anadolu'daki mülteci kamplarının vaziyeti ve çalışma şekilleri, kamplarda barınmakta olan mültecilerin yaşamına dair bilgiler ele alındı.

Anahtar kelimeler: *Türkiye, İkinci Dünya Savaşı, Mülteciler, Mülteci Kampları, Kızılay, Yunanistan.*

* Bu makaleye yazarlar eşit oranda katkı yapmışlardır.

**Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, stekir@sinop.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-5862-2548>).

*** Doktora Öğrencisi, Sinop Üniversitesi, Yakın Çağ Tarihi, edaaytekin@outlook.com, (<https://orcid.org/0000-0002-0585-3817>).

Abstract

World War I, which changed the traditional approach to warfare, affected civilian areas of life as much as military areas. This took the issue of refugees to a different dimension and millions of people became refugees in World War II. Türkiye's choice to remain neutral in World War II, which started with Germany's attack on Poland in 1939, naturally led Türkiye to undertake an important mission in the refugee issue. Refusing to enter the war despite all kinds of pressure, Türkiye became one of the centres for civilian and military refugees. Acting in accordance with the provisions of international law, Türkiye provided humanitarian aid to refugees. The Red Crescent, the first organisation that comes to mind in terms of humanitarian aid in Türkiye, provided aid to war victims both at home and abroad during World War II. Although the issue of refugees placed a heavy burden on the struggling Turkish economy, aid activities were carried out without interruption until the post-war period. Under the coordination of the Red Crescent, this aid and related works were carried out meticulously. Shelter and nutrition as the most basic needs of displaced people were met by calculating their calorific needs in the camps established to meet their needs. The primary example among the countries where the Red Crescent carried out intensive humanitarian aid activities abroad was Greece, which was under occupation and faced with hunger. Drawing on the archival documents of the Red Crescent, the aim of the present study is to make determinations about the aid activities carried out for refugees in Türkiye during the war period, the refugee camps, and the refugees staying in these camps. Based on the aforementioned documents, the study discussed the food, drink, shelter, health conditions of the refugees, the situation and operational methods of the refugee camps in Anatolia, and information about the life of the refugees sheltering in the camps.

Keywords: *Türkiye, Second World War, Refugees, Refugee Camps, Red Crescent, Greece*

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları

Giriş

20. yüzyılın en yıkıcı olaylarından birisi olan II. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'nın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal baskılar ile sonrasında gelişen Dünya Ekonomik Buhranının etkileri sonucunda ortaya çıkan acı ve felaket dolu bir savaştır. Özellikle Almanya'nın yayılcı bir politika izlemesi ve Japonya'nın tehditkâr siyaseti neticesinde dünya büyük bir savaşa sürüklenmiştir.¹ I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan on yıllık süre zarfında iki temel dönemde savaş sonrası yaşanan problemlerin giderilmesi ve barış antlaşmalarının sağladığı düzenin yerleştirilmesidir. İkincisi ise Locarno ile başlayan yumuşama ve iş birliği döneminde barışın sağlanabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve silahsızlanma girişimleridir.² Savaş bu gelişmelerin ardından Almanya'nın Polonya'ya saldırması ve İngiltere ile Fransa'nın da bu süreçte Polonya'nın yanında yer almasıyla başlamıştır. Yaklaşık altı yıl süren savaşta 40 milyon insan hayatını kaybetmiş ve milyonlarca insan yaralanmıştır.³

Türkiye, jeopolitik konumu sebebiyle gerek Müttefik gerekse Mihver devletlerinin II. Dünya Savaşı'nda kendi saflarında görmek istedikleri devlet olmuştur. Özellikle Almanya 1933-1938 yıllarında Türk ekonomisinde belirgin bir bağımlılık yaratmış ve savaş döneminde bu durumdan faydalanmak istemiş, iktisadi gücünü kullanarak Türkiye'nin kendi yanında savaşa girmesini sağlamayı amaçlamıştır.⁴ Bununla birlikte İngiltere, askerî gücünden yararlanarak Türkiye'yi kendi yanında savaşa çekmeye çalışmış, Alman tehdidine karşı Türkiye'den yararlanmak istemiştir.⁵ Türkiye tüm bunlara yeni bir savaş macerasına atılmaktan kaçınarak gerek Müttefik gerekse de Mihver devletleriyle iyi ilişkiler içerisine girerek savaş dışı kalma siyasetiyle cevap vermiştir.⁶ Bu amacı gerçekleştirmek üzere İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve Almanya ile çeşitli antlaşmalar imzalamıştır. Bu noktada özellikle İsmet İnönü'nün savaş dışı politikaları savunan yaklaşımının hayli önem taşıdığını belirtmek gerekir.⁷

20. yüzyıla gelinceye kadar muharebeler, meydan muharebesi şeklinde gerçekleşirken, bu yüzyıl sonrasında yerleşim yerlerinin içlerine kadar yayılmaya başlamıştır. Bu durum savaflara ek olarak yerinden yurdundan göç etmek zorunda kalan mülteciler meselesini doğurmuş, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve ardından II. Dünya Savaşı'nda milyonlarca insan güvenli bölgelere göç etmiştir. Türkiye'ye gelen sığınmacılar ise daha çok 12 Ada, Kuzey Ege Adaları ve Batı Trakya üzerinden ülkeye ulaşmışlardır.⁸ Her ne kadar Türkiye savaşa girmemiş olsa da ekonomik, siyasi ve sosyal olarak bu savaştan etkilenmiştir. Savaş sırasında bölgedeki insanların birçoğu güvenlik kaygısı içerisinde güvenli alanlara yönelerek bir göç hareketi başlatmıştır.⁹ Bu noktada II. Dünya Savaşı sürecinde Balkanlardaki durumu

1 Özgür Yıldız, "II. Dünya Savaşına Genel Bir Bakış", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/12 (2019), s. 63.

2 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914- 1990*, Ankara, 1993, s. 229.

3 Uğur Günay Yavuz, "II. Dünya Savaşı'nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde Temsili", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 11 (2016), s. 2.

4 Ramazan Çalık, "Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 16, Ankara, 2002, s. 1517.

5 Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşı'nda İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 47 (2011), s. 727-728.

6 Süleyman Tekir, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sivil ve Askerî Mülteciler Meselesi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2019), s. 228.

7 Wayne Bowen, "Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı: Tarafsız Savaşmayan Ülke", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 16, Ankara, 2002, s. 1499.

8 Tekir, a.g.m., s. 254-255.

9 Serpil Doğan, *İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Göç (Türk Basınına Göre)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 1.

ele almak gerekmektedir. Çünkü savaş döneminde Balkanlar Avrupalı büyük devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olmuş, faşizm ve komünizm arasında sıkıştırılmış bir bölge haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nda ilk işgaline uğrayan Balkan ülkesi Romanya olmuş, ülke bu savaştan sonra darmadağın bir vaziyete gelmiştir. 1940 yılında Almanya, Romanya askerlerine eğitim vermek bahanesiyle ülkeyi işgal etmiş, bu işgal diğer Balkan ülkelerinin de işgalinin habercisi olmuştur. Hitler'in amacı önce kendisini Balkanlarda güvence altına almak daha sonra Balkanlar'ı bir araç olarak kullanarak Sovyetleri işgal etmektir.¹⁰ 28 Ekim 1940 tarihine gelindiğinde İtalya, Almanya'ya bilgi vermeden Arnavutluk'taki kuvvetleriyle Yunanistan'ı işgal girişimine başlamıştır. Fakat İtalya Yunanistan saldırısında istediği sonucu alamamış, İngilizler'in desteğini alan Yunanistan karşı saldırıya geçerek Arnavutluk'a girmiştir. 1941 yılı başlarında ise Almanya Balkanlar'a doğru hızla ilerlemeye başlamıştır. Nisan 1941'de Macaristan, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Yunanistan ve Yugoslavya'ya karşı saldırıya geçmiştir. Sonucunda 17 Nisan 1941'de Yugoslavya, 24 Nisan'da da Yunanistan Alman kuvvetlerine teslim olmuştur. Nisan ayı sonunda Bosna Hersek bölgesinin de ele geçirilmesiyle Almanya tüm Balkan işgalini tamamlamıştır. Mayıs ayı sonuna gelindiğinde ise Almanya, Balkanlar ve Ege adalarının hâkimi durumuna gelmiştir.¹¹

II. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'nın kısa süre içinde gerçekleştirdiği bu işgaller karşısında zor durumda kalan Müttefikler'in yardım talepleri Türkiye tarafından olumlu karşılanmış, Balkanlar'daki Yunanistan, Romanya gibi komşularına da çeşitli yardımlarda bulunulmuş, yardım paketlerinin arasında konserve, peynir, çikolata, bisküvi, ayakkabı tabanlığı, yorgan, tütün, sabun vb. maddeler yer almıştır.¹²

Türkiye savaş boyunca açlık ve hastalıklarla mücadele eden Yunanistan'a da dostluk ve yardım elini uzatmış bu yardımların çoğu Kurtuluş Gemisi ile gerçekleşmiştir. Gemi ile Yunanistan'a; şeker, mercimek, süt tozu, nohut, kuru fasulye, soğan, yumurta, pirinç unu, tuzlu balık gibi yiyecek maddeleri taşınmıştır.¹³ Bu yiyecek maddelerinden başka makarna, kestane, kefal ve sardalya balığı ile elma da gönderilmiştir.¹⁴ Yunanistan 1941 yılından itibaren "Büyük Açlık" dönemine girmiş, ülkeye bu zor günlerinde ilk desteği sağlayan ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Kızılay dışında birçok kurum ve organizasyon da Yunanistan'a gıda maddeleri ve sağlık malzemesi sağlamıştır.¹⁵ Bununla birlikte Türkiye'den Yunanistan'a Ekim 1941 ve Ağustos 1942 arasında yapılan yardımlar 14.031 tonla beklenen düzeyin altında kalmıştır. Türkiye'nin bu dönemde ekonomik kriz halinde olduğu ve karneyle ekme alınacağı düşünüldüğünde bu sonuç gayet normal görünmektedir.¹⁶

Türkiye belirtilen dönemde yalnızca ülke dışına yardım göndermemiş aynı zamanda ülkedeki askerî ve sivil mültecilere yönelik yardımlarda da bulunmuştur. Kamplardaki

10 Ferhat Güney Batı, "Balkan Jeopolitiği ve İkinci Dünya Savaşı'nda Balkanlar", *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1) (2021), s. 53-54.

11 Süleyman Seydi, "İkinci Dünya Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1, Ankara, 2020, s. 632.

12 Nurgün Koç, "II. Dünya Savaşı'nda Alman İşgali Altındaki Ülkelere Türkiye Üzerinden Yapılan Yardımlar", *Bilgi*, 84 (2018), s. 95-121.

13 Suat Sertel, *Türk Kızılay'ının Yunanistan'a Yaptığı Yardımlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2019, s. 46-48.

14 Şaduman Halıcı, "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'den Yunanistan'a Uzanan Dostluk Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar'ın Yardımları", *BELGİ* 9 (2015), s. 1201-1211.

15 Bülent Bakar, «Zor Zamanlarda İyi Komşuluk Örneği: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'den Yunanistan'a Yapılan Yardımlar», *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 24 (2008), s. 413.

16 Tuğba Eray Biber, "Kızılay Arşiv Belgelerine Göre 1940- 1942 Yılları Arasında Türkiye'den Yunanistan'a Yardımlar", *Türk Dünyası Araştırmaları* 201(2012), s. 25-26.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları

askerî mültecilere maaş veya yardım adıyla para verilerek dağıtılmış, sağlık işlerinde hasta ve yaralılara rütbe ve mevkillerine göre gereken yardımcı ve muhafızlar verilmiş, kamplarda sağlığın korunması için gereken tüm önlemler alınmıştır.¹⁷ Benzer şekilde söz konusu süreçte çok sayıda Yunanlı mülteci Anadolu'ya gelerek hükümete ait binalara, çadır kamplarına, otellere, evlere, boş dükkân ve depolara yerleştirilmiştir. Sonraki süreçte ise gerekli tedbirler alınarak, mültecilere barınma, beslenme, sağlık vb. konularda gerekli yardımlar yapılmıştır.¹⁸ Öte yandan Yunanistan'a yapılan bu yardımların Türkiye'yi zor bir ekonomik sürece soktuğu da göz ardı edilemez.¹⁹

Mültecilere ilişkin bir raporda -özellikle askerî mültecilerin- iskân edilirken Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmeyecek biçimde, merkezde ve askerî garnizon bulunmayan kazalarda tek olarak iskân edilmeleri uygun bulunmuştur. Bu mültecilerin iâşe ve ibatelerinin karşılanacağı fakat bu durumun uzun süre devam edemeyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla sürekli tüketici durumunda kalamayacak olan bu kişiler için geçimlerini sağlamaları adına münasip bir iş bulunması beklenmiştir. Aynı zamanda bekar olmaları ve çiftçilik bilmedikleri için belediye ya da bu tür kurumlarda iş verilmesi istenmiştir.²⁰

Yukarıda ifade edilen yardımlar Türkiye'nin en köklü kuruluşlarından birisi olan Kızılay aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Kızılay Cemiyeti yalnızca II. Dünya Savaşı'nda değil Birinci Cihan Harbi ve Millî Mücadele döneminde de teşkilatını genişleterek kendisini kanıtlamış bir kuruluştur. Kuruluşun başarılı olmasında bilhassa Batı metotlarını yakından takip ederek bunları hayata geçiren idealist ve kabiliyetli yöneticiler ile halkın yardım ve ilgisi etkili olmuştur. Diğer bir ifade ile Kızılay, Türk milletinin benliğinden gelen yardımlaşma duygusunun Batı metoduyla teşkilatlanması sonucunda ortaya çıkmıştır.²¹ Türkiye çok savaş görmüş bir ülkedir. Dolayısıyla esarete bulunan insanların yaşadığı durumu ve yokluğu çok iyi bilmektedir. Kızılay da yardım etmenin taşıdığı manaya hiç yabancı değildir. Bu sebeptendir ki henüz yirmi yıl önce kendi topraklarını işgal etmek isteyen Yunanistan'ın açlık ve sefalet içerisindeki durumuna kayıtsız kalmayarak büyük bir duyarlılık içerisinde para, yiyecek ve giyecek yardımında bulunmuştur.²²

1. Mülteci Kampları

Esas olarak mülteci konusu I. Dünya Savaşı'nın ardından gündeme gelmiş ve bu konuda uluslararası antlaşmalar ve sözleşmeler hazırlanmıştır. 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 3. maddesine göre, "Türkiye de yerleşmek amacıyla olmayıp bir zorunluluk sonucu geçici olarak oturmak üzere sığınanlara mülteci denir."²³ Birleşmiş Milletlerin tanımına göre ise mülteci "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönmeyen veya dönmek istemeyen kişi" dir. Dünyanın çeşitli yerlerine sığınan mülteciler farklı şekillerde

17 Ahmet Emin Yaman, "II. Dünya Savaşında Türkiye'de Askerî Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 22 (2003), s. 156.

18 Serdar Sarısır, "II. Dünya Savaşı yıllarında Anadolu sahillerine sığınan Yunanlı sivil mülteciler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27 (2010), s. 514-517.

19 Ulvi Keser, "Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Mülteciler ve Esir Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, 8/18-19 (2009), s. 185.

20 Hatice Yıldırım, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Çorum'da Asker ve Sivil Mülteciler", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)*, 33 (2021), s. 221.

21 Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti 1914-1925*, Ankara, 2010, s. 185-186.

22 Seçil Karal Akgün ve Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, Ankara, 2001, s. 79-82.

23 Ahmet Emin Yaman, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Askerî Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/33 (2003), s.144.

yerleştirilmiştir. Çoğunlukla boş bir alana bir kamp alanı kurulur ve insanlar bu alanlarda yaşamlarını devam ettirirler.²⁴ 1949 senesinde Kastamonu’da askerî kışlalar gezilerek uygun bir binanın mülteciler için kullanılmasına karar verilmiştir. Konaklamaya elverişli binalar mültecilerin barınmasına uygun hale getirildikten sonra farklı kamplarda bulunan mülteciler Kastamonu’da açılan binaya nakledilmişlerdir. Başlangıçta Yozgat kampında bulunan 53 mülteci bu kampa gönderilmiştir. Savaş döneminde 1942 yılında Yozgat’ta ise 147 askerî mültecinin varlığı bilinmektedir. 1945 yılında mültecilerin sayılarında artış meydana gelmiş, Rusya’ya iadesi gerçekleştirilecek 241 Rus ve Alman mültecinin bulunduğu belirtilmiştir. Savaşın sona ermesinin ardından Ağustos 1948’de Yozgat mülteci kampı tüm faaliyetlerine son vermiştir.²⁵

a. Kastamonu Mülteci Kampı

II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan mülteci akınlarına karşılık Türkiye, savaşın zulmünden kaçan insanları ülkenin çeşitli bölgelerinde kurulmuş olan mülteci ve esir kamplarına yerleştirerek iâşe ve sağlık ihtiyaçları dışında barınma ihtiyacını da karşılamaya çalışmıştır. Mülteci ve esir kamplarının zaman içerisinde isimleri değiştirilmiş ve “misafirhane” olarak adlandırılmıştır.²⁶ Barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak Türkiye’de kurulan kamplardan birisi Kastamonu mülteci kampıdır.

150 kişiyi barındırabilecek kapasitede olan Kastamonu Mülteciler Misafirhanesinde 1949 yılında gerçekleştirilen incelemeler neticesinde misafirhanenin tamir ve islah ihtiyacı duyduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu misafirhanede hamam ve mutfak kısmının harap durumda olduğu belirtilerek buranın tamiri için 15.000 lira ayrılmıştır.²⁷ Aynı yıl Kastamonu’da açılacak mülteciler misafirhanesi için askerî kışlalar Kızılay Derneği teftişçisi doktor Mecit Sayan, Emniyet Genel Müdürlüğü Şube 7. Müdürü Namık Erverdi ile bayındırlık müdürü, askerlik daire başkan vekili, emniyet müdür vekili ile birlikte gezilmiş, önceden revir olarak kullanılan bina iki koğuş ve beş odadan ibaret olup ancak 100-120 kişinin alınabileceği vurgulanmıştır. Bununla birlikte suyu, çamaşırhanesi ve yemekhanesi yoktur. Bu sebeple revir binası misafirhaneye dönüştürülecek durumda görülmemiştir. Bu durum karşısında asıl kışlada yer alan büyük bina için incelemeler yapılmış, binanın çatısının sağlam, kışlanın iç bahçesinde şadırvan şeklinde içmeye ve her türlü ihtiyacı gidermeye yeterli miktarda bol su ve mutfak olması sebebiyle burası misafirhane binası olarak seçilmiştir. Fakat bu binanın da çerçeve, cam, sıva, badana ve elektrik tesislerinin tamire ihtiyacı olduğu görülmüştür. Binanın ısıtmasının ise koğuş ve odalara konulacak sobalarla temin edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁸ Ayrıca tamir masraflarının artmaması için büyük koğuşlarda karyolalar altlı üstlü ikişer kişilik olarak hesaplanmış ve tavan yüksek olduğundan bu düzenin sağlık bakımından uygun olduğu anlaşılmıştır. Burada ikamet edecek mültecilerin gündüzleri misafirhaneden belediye hudutları dışına çıkmamak, akşam ve sabah yoklamaları yapılmak kaydıyla şehirde serbestçe dolaşabilmelerinde emniyet açısından bir mahzur görülmemiştir.²⁹ Misafirhanenin açılabilmesi için karyola, yatak, yastık, çarşaf, battaniye ile odaların teskini için 30 adet soba, 300 adet boru, 60 adet dirsek, 30 şapkalı boru, 30 soba tahtası ile bunların altına konulacak uygun büyüklükte 30

24 Zerrin İnan ve Bengi Korgavuş, “Mülteci Kampları ve Yerleşim Alanlarında Sürdürülebilir Tasarım”, Contemporary Research in Economics and Social Sciences, 1/2 (2017), s. 105-106.

25 Keser, a.g.m., 198-204.

26 Kızılay Arşivi (K.A.), 2883/5-1.

27 K. A. 2883/13.1.

28 K. A. 2883/13.4.

29 K. A. 2883/13.5.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları

adet muşamba, kürek, maşa ve mangala ihtiyaç duyulmuştur.³⁰ Misafirhanenin tesis ve idare masrafları ile mültecilerin iye, ibate ve tedavi masraflarının Türkiye Kızılay Kurulu tarafından ödenmesine, muhafaza, idare, vazife ve sorumluluğunun Kastamonu Valiliği tarafından yürütülmesine karar verilmiştir. Bununla birlikte misafirhanenin temizlik işleri ile yemek servislerinin hizmet sıra cetveline göre mültecilere yaptırılması uygun görülmüştür.³¹ Misafirhanenin idari kadrosu misafirhane müdürü, doktor, kâtip, mutemet, hademe, çamaşırcı ve çamaşırcı yamağından oluşmaktadır.³²

Mülteci kampının iç işlerini yürütmek için misafir subaylar arasından bir nöbetçi subayı bir de nöbetçi erbaş seçilmiş, bu nöbet 24 saat devam etmiştir. Nöbetçi subayın görevleri ise şunlardır; bütün kışlanın her tarafının küçük süprüntü kutularına kadar temiz tutulması, su depolarının daima kontrolünün yapılması, depolar boşalmış ise gündüz el tulumbası ile su çekilmesi, kiler açılırken nöbetçi subayı ve erbaşının birlikte bulunması, tabela muhteviyatının çıkarılması ve ambar kapandıktan sonra tekrar mühürlenmesi, mutfağa verilen erzağın tamamının kazana konulması, mutfaktaki işlerin yaptırılması ve mutfağın temiz tutulması, geceleyin saat 20.00'den sonra her koğuşta birer nöbetçi ve koridorda da bir nöbetçi bulundurması ve nöbetçilerin yangın, yer sarsıntısı gibi tehlikeleri derhal arkadaşlarına ve karakola haber vermesi, herkes münasip zamanda yattıktan sonra karyolaların kontrol edilmesi ve herkesin tam olduğunun karakola haber verilmesi. Bunun dışında nöbetçi subay bulaşık yıkamak için de yardımcı olmuştur.³³

Temmuz 1949'da Kastamonu'daki misafirhanenin aylık raporunda yapılan bilgilendirmeye göre kampın idare, iye, inzibat işleri günden güne tamamlanmış ve tekamüle doğru ilerlemiştir. Kampta bulunan mülteci sayısı sonradan gelen iki sivil Bulgar ile 28 Rus, 21 Bulgar, 2 Mısırlı, 1 Yunanlı, 1 Alman ve 1 İtalyan da dahil olmak üzere toplam 54 kişidir. Bir mültecinin günlük iye gideri 120 kuruş iken aldığı kalori miktarı ise 2.720'dir. Sabah kahvaltısında mültecilere çay yanında ya peynir ya zeytin ya da yumurta verilmiştir. Öğle ve akşam yemekleri iyeşer kap olarak verilmiş, salata ya da taze soğan gibi yiyecekler daima sofralarda bulundurulmuştur. Akşam yemeklerine daima bir çorba çeşidi ile başlanmıştır. Günlük fiyat göz önünde bulundurularak haftada üç ya da dört defa da hoşaf verilmiştir. Sofraların muntazam ve temiz olup yemeklerin iyi pişirilmesine dikkat edilmiştir. Temizlik işlerine ilişkin ise her hafta bir kişiye bir bütün sabun kalıbının yarısı verilmiştir. Mülteciler cumartesi ve perşembe akşamları olmak üzere haftada iki defa banyo yapmışlardır. Her hafta çamaşırları yıkatılmıştır. Yorgan ve yatak çarşafı değiştirilerek kirli olanlar perşembe ve cuma günleri yıkatılmıştır. Sofra örtüleri de daima sıcak su bulunduğundan ne zaman kirlenirse o zaman yıkanabilmiştir. Mülteciler ya kendileri tıraş olmuşlar ya da içlerinden biri berber olarak kendilerini tıraş etmiştir. Aynı zamanda mülteci kampının her gün temizliği yaptırılmış ve haftada bir gün de ıslak bezlerle her yer silinmiştir.³⁴

1949 yılında yapılan bir diğer bilgilendirmede mültecilere sabah kahvaltısında bir bardak çay, beyaz peynir veya zeytin tanesi, bir defada iki adet yumurta beraber verilmiş, öğle yemeğinde kıymalı veya kuşbaşı etli yemek, makarna veya pilav, iki defa üzüm hoşafı, akşam yemeğinde pirinçli mercimekli, bulgurlu ya da şehriyeli çorba, kıymalı bir yemek, makarna ayrıca salata verilmiştir. Mülteciler bu yemekler ile doyduklarını ve yemeklerin pişirme şekliyle memnun olduklarını ifade etmişlerdir.³⁵

30 K. A. 2883/13.7.

31 K. A. 2883/13.9.

32 K. A. 2883/13.11.

33 K. A. 2883/160.

34 K. A. 2883/159.2.

35 K. A. 2883/175.

Kastamonu mülteciler kampında sağlık işlerine yönelik yapılan bir bilgilendirmede 41 mültecinin sağlık kontrolünden geçtiği ve bunların reçetelerinin eczaneden temin edildiği ifade edilmiştir. Ayrıca tifo, tifüs ve karma aşılarının yaptırıldığı diğer aşılara devam edileceği belirtilmiştir. Bir mülteci verem hastanesinde birkaç gün yatırılmış ancak taburcu edilip bir şeyi olmadığı anlaşıncaya arkadaşları büyük sevinç yaşamıştır. Mültecilerin sağlık karneleri de bastırılarak dosyalarına yerleştirilmiştir.³⁶ Bununla beraber mültecilerin dış tedavisine ihtiyaçları vardır. Diş çekmek ve diş tedavi ederek basit dolgu işlemleri yapmak işini yine misafirhane üstlenmiştir.³⁷

Kampta mültecilerin eğlenceli vakit geçirebilmeleri adına bir voleybol sahası ile bir de pinpon masası ve takımları hazırlanmıştır. Gazinoda satranç, tavla, dama ve kâğıt oyunları da bulundurulmuştur. Mültecilerin bunlar ile oynamasına izin verilmiş ancak bunun kumar şeklini almasının önüne geçilmiştir.³⁸

Kampta bulunan her mülteci için bir dosya hazırlanmıştır. Künye defterlerine mültecilerin isimleri yazılmış, fotoğrafları yapıştırılmıştır. Bu defterlere verilecek eşyalar kaydedilmiş, hususi, resmi ve siyasi durumları da işlenmiştir.³⁹

Bunun yanı sıra kamplarda kullanılacak olan eşya ve malzemelerin de uygun fiyatlı olmasına çok dikkat edilmiştir. Kastamonu'daki kampta bulunan müdür odası için yazıhane yapılırken bunun malzemelerinin Ankara'dan gönderilmemesi gerektiği belirtilerek kereste o bölgede daha ucuz olduğu için bu gibi malzemelerin oradan temin edilmesi uygun bulunmuştur. Böylelikle nakliye zorluğu da ortadan kaldırılmıştır.⁴⁰ Fakat boru, su tulumbası, musluk, termosifon ve lavabo gibi malzemeler Kastamonu'da bulunmadığından İstanbul'dan getirilmesi istenmiştir.⁴¹

Mülteci kamplarının fiziki koşullarının yanı sıra burada çalışacak olan kişilerin de bu kurumlara uygun nitelikte olmasına çok dikkat edilmiştir. Kampta göreve başlayacak kişiler ile ilgili gerekli tahkikatlar yapılarak iyi hal kâğıdı, sağlık raporu, nüfus hüviyet cüzdanı örneği almaları istenmiştir. Mülteci misafirhanelerinin hizmet kadrosunda çalışmak isteyen kişilerin iyi ahlak sahibi olmasına, sosyal ve ahlak bakımından iyi birer insan olmasına⁴² yüz kızartıcı hiçbir hali olmamasına⁴³, mahkûmiyet ve sabıkasının bulunmamasına⁴⁴ hastalık ve maluliyeti olmamasına dikkat edilmiştir.⁴⁵ Garson, çamaşırcı, çamaşırcı yamağı, aşçı, aşçı yamağı, hademe gibi bütün personel için bu tahkikat benzer şekilde yürütülmüş ve belgeleri istenmiştir.

b. Yozgat Mülteci Kampı

1948 yılında Yozgat kampında bulunan mültecilerin İl Emniyet Teşkilatı'na teslim edileceğine dair Millî Savunma Bakanlığı'ndan yapılan yazılı bildirim üzerine İçişleri Bakanlığı'na da bilgilendirme yapılmıştır. Buna göre Yozgat kampının tasviyesine dair Bakanlar Kurulu ilgili kararı vermiş, Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri ve Sağlık Sosyal Yardım Bakanlıklarının temsilcilerinden oluşan komisyon Ankara

36 K. A. 2883/159.1.

37 K. A. 2883/159.2.

38 K. A. 2883/159.2.

39 K. A. 2883/159.3.

40 K. A. 2883/33.1.

41 K. A. 2883/35.1.

42 K. A. 2883/131.

43 K. A. 2883/131.2.

44 K. A. 2883/131.3.

45 K. A. 2883/131.1.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları

civarında uygun yeni bir kamp açılmasını uygun görmüştür.⁴⁶ Yozgat kampının Ankara veya civarına taşınmak istenmesinin sebebi merkeze olan uzaklığı ile kontrol ve idaresinde yaşanan zorluklar olarak açıklanmıştır. Bununla birlikte kamp için düşünülen Muğla, Milas ve Güllük'ün de kamp tesisine elverişli olamayacağına karar verilmiştir. Çünkü bu yerlerin ulaşım ve taşıma imkanları bakımından Kızılay kurulu tarafından gerektiği şekilde idare edilemeyeceği aynı zamanda oralarda önemli bir vazife görecektir ehliyetli idareci sağlanmasının çok zor olacağı düşünülmüştür.⁴⁷ Kampta bulunan mültecilerin toplam sayısı Mayıs 1948'de 117 kişidir ve bu kişilerin asker oldukları ve muhtelif milletlere mensup oldukları tespit edilmiştir.⁴⁸

Yozgat'taki mültecilerin ise durumları ne olursa olsun iâşe ve ibatelerinin gerek insani gerekse milletlerarası kaide ve usuller bakımından temin edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Memleketlerine dönmek veya başka memleketlere gitmek isteyen mülteciler için ilgili yabancı temsilcilikler aracılığı ile girişimlerde bulunulmuştur.⁴⁹ Bununla birlikte dışarıya gidecek olan mültecilerin pasaportlarının hazırlanmasının ilgili makamlarca temini şart koşulmuştur. Fakat ülke dışına gitmek isteyenlerin vizeleri temin edilememiş, yol masraflarının kimin tarafından temin edileceği de karara bağlanamamıştır. Ayrıca kampın emniyet tedbirleri alınmadan dağıtılamayacağı noktasında anlaşmaya varılmış, yeni bir kampın tesisine kadar ise mevcut durumun muhafaza edilmesi istenmiştir. Diğer yandan bu dönemde Millî Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı elinde artık ödenek kalmadığı için tasfiye işlemlerinin gerçekleştirilemeyeceği de kayıtlara geçmiştir. Buradaki mültecilerin ihtiyaçlarının Kızılay tarafından karşılanamaması durumunda ise bütün mültecilere diledikleri yerlere gitmekte serbest olduklarının tebliğ edileceği bilgisi verilmiştir. Bu durumun ise güvenlik sebebi ile doğru sonuçlar doğurmayacağı dile getirilerek en kısa süre içerisinde uygun görülen işlemlerin yapılması gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁰ Ocak 1949 tarihli bir belgede Yozgat mülteci kampında 63 mültecinin bulunduğu, bunların her birinin kişisel eşyasının 30 kiloyu geçmediği valilik tarafından bildirilmiştir.⁵¹

Bunun yanı sıra kamplarda bulunan esirler ile ilgili milletlerarası Kızılhaç'tan sık sık yazılar gönderilerek esirlerin mevcut durumlarına, kaç kişi olduklarına ve isimlerine ilişkin sorular sorulmuş bu sebeple ilgili daireler sürekli meşgul edilmiştir. Bunları önlemek için sözü edilen kampta bulunan harp esirlerinin künyelerini gösteren bir listenin gönderilmesine ve bunların memleketlerine ne zaman ve nasıl iade edilecekleri hakkında ilgili bakanlıkların bilgilendirilmesine ihtiyaç duyulmuştur.⁵²

2. Mültecilere İlişkin Tespitler

Savaş sırasında Türkiye'deki kamplarda bulunan mültecilerin durumuna baktığımızda bu kişilerin sabah, öğle ve akşam yemeklerinin bu kamplarda karşılandığı, dışarıda iş bulabilenlerin vilayetin izniyle çalışabildikleri, aileleri ile mektup yolu ile iletişim kurabildikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kastamonu'daki mülteciler kış ve yaz mevsimine göre vilayetçe tespit olunacak saatlerde misafirhaneden çıkabilmişler, akşam ise muayyen saatlerde yoklamada hazır bulunmaya zorunlu tutulmuşlardır. Bununla birlikte kamplarda çeşitli sebeplerden dolayı yemek verilemeyen kimi durumlarda

46 K. A. 2883/64.1.

47 K. A. 2883/83.

48 K. A. 2883/85.

49 K. A. 2883/64.2.

50 K. A. 2883/68.2.

51 K. A. 2883/13.

52 K. A. 2883/66.1.

günde nakden verilmiş cüzi bir miktar para ile dışarıdaki lokantalardan kendi işlerini temin etmeleri sağlanmıştır. Aynı zamanda hariçte iş bulabilenler vilayetin izni ile kendi hesaplarına çalışabilmişlerdir. Misafirhanedeki işlerde çalıştırılacak mülteciler ise subay ve tanınmış sivil zevat ile sağlık durumu müsait olmayanların haricinde kalanlardan seçilmiştir.⁵³

Kastamonu kampında bulunan mülteciler sabah saat 9-10.30 ve öğleden sonra 16.00'dan 18.00'e kadar izinli bırakılmış cumartesi ve pazar günleri onar kişiyi geçmemek üzere gündüz sinema matinelerine ve Ramazan ayında Müslüman olanların teravih namazına gitmelerine izin verilmiştir. Bunların vaktinde gelip gelmediklerinin kontrolü misafirhane emniyet karakolu tarafından yapılmıştır. Burada kalan mültecilerden geç geldiklerinden dolayı iki Müslüman mülteci ve pencereden atlayarak balık tutmaya giden 4 Rus mültecinin vilayet makamının emri ile bir haftalık izinleri iptal edilmiştir.⁵⁴

Kamplarda bulunan mültecilerin kamplara ilişkin ilk intibalarına yönelik de belgelerde bilgiler yer almıştır. Mülteciler Kızılay'ın himayesine girmekten dolayı çok sevindiklerini, direkte asılı Kızılay bayrağını gördüklerinde emniyette olduklarını hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu kişilerin kampa geldikleri andan itibaren vakit kaybetmeden yerlerini bulmaları sağlanmıştır. Tertemiz karyolalara temizlenmeden yatmaya kıyamamışlar, neden yatmıyorsunuz diye sorulduğunda sevinçten uykularının kaçtığını belirtmişlerdir. Onar onar banyolarda temizlenerek temiz çamaşırları giydirildikten sonra yataklarına yatırılmışlardır.⁵⁵

Bunun yanı sıra mültecilerin üzerlerinde kendilerine lazım olabileceği tahmin edilen paradan fazla para bulundurmalarına izin verilmemiştir. Bunların üzerindeki fazla paralar misafirhane müdürü tarafından makbuz karşılığında alınarak kendi adlarına bankada muhafaza edilmiştir.⁵⁶

Belgelerden anlaşıldığı üzere mültecilerin aile ve yakınları ile iletişim kurmaları da sağlanmıştır. Öncelikle mülteciler memleketlerine gönderecekleri mektupları yazıp müdüre teslim etmişler, kontrol edilen mektuplar sonrasında yine müdür tarafından Kızılay tahsisatından postaya verilmiştir. Mektupların on satırı geçmesi yasaklanmıştır. Mültecilerin doğrudan doğruya postaneye mektup vermeleri casusluk şüphesini uyandıracığından bu gibi mektupların postaneden geri alınması için ait olduğu mahkemeden gerekli hükmün alınması için vilayet cumhuriyet savcılığına teklifte bulunulması yoluna gidilmiştir. Dışarıdan gelen mektup ve emanetler ise mutemet aracılığıyla postaneden alınıp müdüre verilmiş ve müdür tarafından incelendikten sonra imza karşılığında sahiplerine teslim edilmiştir.⁵⁷ Yine gözaltında bulunan Alman subay ve erlere özel olarak 500 adet kartpostal hazırlanmış, uluslararası kaidelere göre aileleriyle haberleşmeleri için basılmıştır. Bu kartların subay ve erlerden isteyenlere doldurtularak gönderilmesi sağlanmıştır.⁵⁸

Kamplardaki mültecilerin bazı zamanlarda radyo dinlemelerine de izin verilmiştir. Fakat radyodan yalnızca müzik yayınından istifade etmeleri sağlanmış, bu hususta vilayetçe gereken tedbirler alınmıştır.⁵⁹

53 K. A. 2883/13.9.

54 K. A. 2883/159.2.

55 K. A. 2883/146.

56 K. A. 2883/13.10.

57 K. A. 2883/13.10.

58 K. A. 2883/183.

59 K. A. 2883/13.10.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları

Misafirhane kurallarına aykırı davranan mültecilerin ise idari ve inzibati ceza almaları uygun görülmüştür. Bu hususta öncelikle kişinin ihtar edilmesi ardından bir müddet için misafirhaneden çıkışının yasaklanması düşünülmüştür. Bu cezaların tekrarı halinde ise mültecilerin hudut dışına çıkarılması cezası uygulanmıştır. Bununla birlikte mültecilerden herhangi birisinin devletin dahili ve harici emniyeti bakımından zararlı görülen sözlü ya da fiili bir harekette bulunması durumunda misafirhaneden çıkması yasaklanmakla birlikte özel hükümlere göre hakkında işlem yapılmasına karar verilmiştir. Misafirhane kuralları ise mültecilerin anlayabilmeleri için Fransızca, Rusça, Bulgarca, Rumence, Rumca ve Arapça olarak tercüme yapılmıştır.⁶⁰

Kamplarda kalan mültecilerin sağlık durumlarına da dikkat edilmiş çeşitli hastanelerde tedavi görmeleri sağlanmıştır. Yozgat kampındaki veremli Bulgar bir mültecinin İstanbul'daki Bulgar hastanesinde tedavi ettirilmesi için temaslarda bulunulmuş ise de bu hastane veremli hasta kabul etmediği için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na başvurulmuştur. Bakanlık ise bu mültecinin Haydarpaşa İntaniye Hastanesi'ne gönderilmesine izin vermiştir.⁶¹

Yozgat Vilayeti Emniyet Müdürlüğü'nden yapılan bir bilgilendirme de kamplarda kalan mevcut mülteciler içerisinde radyo ve yazı makinası tamircisi, elektrikçi, tesviyeci, marangoz, aşçı, bahçıvan gibi sanat erbabının olduğu bilgisi verilmiştir. Bulgarlar hariç diğerleri (Rus, Mısır, İtalyan, Alman, Yunan) temizliklerine dikkat etmişlerdir. Ekserisi Türkçe bilmektedir ve aralarında geçimsizlik söz konusu olmamıştır.⁶²

3. Mültecilere Yönelik Yardım Faaliyetlerine İlişkin Tespitler

II. Dünya savaşı sırasında Türkiye bir taraftan savaş dışında kalmak için mücadele verirken bir taraftan da insani bir görev üstlenerek savaşta yer alan ülkelerin talep ettikleri insani yardımların gönderilmesinde bir köprü vazifesi görmüştür. Bilhassa Almanya tarafından işgal edilen ülkeler Türkiye'den yardım talebinde bulunmuştur. Türkiye ise bunu insani yönüyle değerlendirmiş⁶³, ekonomik durumu yeterli olmamasına rağmen sivil ve askerî sığınmacılara Kızılay eliyle yardımlarda bulunmuştur. Savaş bölgelerinden gelen mültecilerin problemlerinin en başında beslenme, barınma ve salgın hastalıklar geldiği için öncelikli olarak bu açılardan destek sağlanmaya çalışılmıştır.

Mültecilerin çamaşır, çorap, ayakkabı, yemeni, palto, pijama, elbise, havlu gibi ihtiyaçları ilk etapta karşılanması gerekenler listesinin en başında yer almıştır.⁶⁴ Kırşehir, Yozgat, Çorum, Isparta'dan İzmir'e gelen asker ve sivil toplam 341 Alman esirine ise hediye olarak birer kilogram üzüm ve bir kilogram incir ile hasta olanlara ikişer kilogram olmak üzere incir ve üzüm dağıtılmıştır.⁶⁵ Benzer şekilde Kastamonu'daki mülteci kampındaki sığınmacılar için Ankara Etimesgut ambarından çeşitli boyda içlik ve gömlekler gönderilmiştir.⁶⁶ Kimi zaman mültecilerin elbise ve ayakkabılarının temin edilemediği ve mültecilerin çok zor durumda oldukları da belgelere yansımıştır. Mülteciler çarşıya gittikleri zaman birbirlerinden ödünç ayakkabı alarak giymişler ve hiçbir şeyleri olmadığından bu zorunlu ihtiyaçlarının verilmesi için kamp müdürüne dilekçeyle başvurmuşlardır.

60 K. A. 2883/13.10

61 K. A. 2883/41.1.

62 K. A. 2883/149.

63 Koç, a.g.m., s. 99.

64 K.A. 2883/118.1.

65 K. A. 2883/96.1.

66 K. A. 2883/114.

Aralarında yalınayak gezen mülteciler de mevcuttur. Bunlar için dernekten palto, elbise, ayakkabı, yemeni, Frenk gömleği ve çorap istenmiştir.⁶⁷

Mültecilere iâşe, barınma ve giyecek yardımlarının yanında maddi destekte de bulunulmuştur. Mevcut kamplardaki mültecilere Kızılay tarafından belirli bir miktar para gönderilerek, bu yardım paraları tamamen dağıtılmış ve dağıtım cetvellerine kaydedilmiştir.⁶⁸ Isparta kampında bulunan Alman esirleri için Mayıs 1946 tarihinde yardım için 1.740 lira Kızılay Derneği başkanlığı adına gönderilmiş olup takip eden aylarda kamp mevcuduna ait ihtiyaçların önceden bilgi verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁹ Aynı yıl gönderilen 1.900 liradan 1.785 lirasının 109 erbaşa onar ve 139 ere beşer liradan dağıtılmış, 80 lira ise sahipleri tarafından alınmamıştır.⁷⁰ Isparta kampına yine belirli aralıklarla er ve erbaşlar için çeşitli miktarlarda para yardımı yapılmıştır. Fakat zaman zaman bu yardımlara ilişkin aksamalar yaşanmıştır. Şubat 1946'da esir bulunan Alman er ve erbaşlara her ay Kızılay tarafından yapılmakta olan yardım paraları gelmemiş bu nedenle mümkün olduğu takdirde yazıyla bildirilmeden her ayın sonunda yardım paralarının ulaştırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.⁷¹ Benzer şekilde Yozgat kampında bulunan mültecilerin iâşeleri için gönderilen 10.000 liradan 2.000 lira kalmış, mültecilerin aylık iâşeleri için 4.000 lira olduğu için gerekli paranın Kızılay tarafından acil gönderilmesi istenmiştir.⁷²

Yakınlarının yanına gidecek muhtaç mültecilere ise yolluk olarak verilmek üzere Kızılay tarafından belirli bir miktar para yardımı da yapılmıştır.⁷³ Bununla birlikte savaş sonrasında İtalya'ya gitmek isteyen 5 mülteci Romen subayının ikinci ve üçüncü mevki bilet ücretleri Kızılay tarafından ödenmiş, Türk vapurları ile İtalya'ya gönderilmeleri uygun görülmüştür.⁷⁴

Harbin sona ermesinin ardından Yozgat'tan Kastamonu'ya gelecek olan mültecilerin yalnızca iâşe, barınma ve giyim gibi zaruri ve insani ihtiyaçları karşılanacağı için rütbe veya sınıf üzerine maaş tahsis edilmemiştir. Mültecilere günde ortalama 2.500-3.000 kalori arasında düzenlenecek ve mevsime göre ucuz ve sağlığı koruyacak yiyecek verilmesine özen gösterilmiştir. Bununla birlikte tıraş olması için, içiyorsa normal gündelik sigara gibi yalnız zaruri masraflarını karşılamak üzere cüzi bir miktar cep harçlığı verilmesi düşünülmüştür. Bakanlıklar arasında yapılan protokollerde ise her hususta olduğu gibi lükse kaçılmaması esas alınmıştır. Mevsimin ucuz ve gıdalı sebzeleri, dana ve öküz eti tercih edilmiş, rafine pamuk yağı gibi kokusuz ve lezzetli hem de ucuza mal edilecek yağlardan temin edilmesine özen gösterilmiştir.⁷⁵

Savaş sonrasında ülkelerine dönmesi sağlanacak olan esir ve mülteciler kendilerine yapılan yardımlardan dolayı Türk milletine karşı büyük bir minnet duymuşlardır. Dönüşte bu kişilere memleket mahsullerinden münasip görülen çeşit ve miktarda paketlenmiş birer hediye, aile ve çocukları için de birer armağan alabilmeleri için yardım yapılmıştır.⁷⁶

67 K. A. 2883/161.1.

68 K. A. 2883/102.

69 K. A. 2883/104.3.

70 K. A. 2883/104.5.

71 K. A. 2883/107.

72 K. A. 2883/38.1.

73 K. A. 2883/95.

74 K. A. 2883/170.1.

75 K. A. 2883/115.

76 K. A. 2883/100.1.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları

4. Yunanistan'a Uzanan Yardım Eli

Savaş sürecinde yalnızca Türkiye'de bulunan mültecilere yardımda bulunulmamış diğer ülkelerde bulunan yoksul ve savaş mağdurlarına da yardım edilmiştir. Özellikle komşu Yunanistan'a yapılan yardımlar azımsanamayacak düzeydedir. Başlangıçta Yunanistan halkı ve özellikle çocuklara Kızılay tarafından 25.000 lira tutarında gıda maddesi alınmasına bunların hükümetin tayin edeceği yerlere gönderilip özellikle muhtaç çocuklara dağıtılmasına karar verilmiştir. Bu karar alınırken Erzincan felaketi esnasında Yunanistan halkı tarafından Türkiye'ye gösterilmiş olan alaka ile nakdi ve aynı olarak yapılan yardımlar göz önünde bulundurulmuştur.⁷⁷

Kızılay tarafından Atina ve Pire'deki yoksullara yardım yapılmak üzere Fenris isimli İsveç vapuru ile Yunan Kızılhaçı'na bir miktar gıda maddesi, yatak takımları, ilaç ve hususi yiyecek kolileri gönderilmiştir.⁷⁸ Benzer şekilde savaş devam ederken Atina Üniversitesi Rektörü tarafından yiyecek yardımı konusunda talepte bulunulmuş, Kızılay tarafından 300 ton kadar bir yardım gönderilebileceği ifade edilmiştir.⁷⁹ Sisam, Sakız ve Midilli adalarına da buğday ve fasulye gönderilmiştir.⁸⁰

Kızılay tarafından Yunanistan'daki ihtiyaç sahiplerine yardım için Kurtuluş Vapuru ile 12-13.10.1941 tarihinde yapılan ilk seferde 403.670 kilo nohut, 404.156 kilo kuru fasulye, 253.270 kilo soğan, 500 sandık yumurta, 300 kilo süt tozu, 10.000 kilo pirinç unu, 1.650 kilo kırmızı mercimek, 5.000 kilo şeker, 5.000 kilo muhtelif koliler, 38.000 kilo lakerda, 18 sandık kırmızı mercimek (komprime) ve 45 çuval kara mercimek unu gönderilmiştir. Yunanistan'a Kurtuluş Vapuru ile 27.10.1941 tarihinde gerçekleştirilen ikinci seferde 5.000 kilo toz şeker, 4.000 kilo kırmızı mercimek unu, 3.075 paket mercimek komprimesi, 500 ton kuru bakla, 200 ton nohut, 100 ton dökme kuru fasulye, 350 ton çuvalda kuru fasulye, 304.879 ton soğan, 20 sandık yumurta, 5 ton un, 114.230 ton tuzlu balık, 51.620 ton incir ve üzüm, muhtelif hediyeler gönderilmiştir.⁸¹ 24.11.1941 tarihinde yapılan üçüncü seferde 273 ton çuvalda soğan, 25 ton dökme soğan, 168 ton çuvalda patates, 582 ton dökme nohut, 393 ton dökme fasulye, 80 sandık yumurta ve 90 fiçıda tuzlu balık sevkiyatı yapılmıştır.⁸² Yunanistan'a 12.12.1941 tarihinde dördüncü seferini yapan Kurtuluş Vapurunun ilgili makamlara teslim ettiği gıda maddeleri, 428 ton kuru fasulye, 812 ton nohut, 180 ton soğan, 300 ton patates, 60 ton lakerda, 300 sandık yumurta olarak kayıtlara geçmiştir.⁸³ 28.12.1941 tarihinde gerçekleşen beşinci seferde 2 sandık fındık içi, 2 sandık incir, 1 sandık kuru üzüm, 1 sandık badem içi, 2.960 ton erzak koli, 24 kap İngiliz esirleri için iç çamaşırı, 2.400 ton incir, 15 kilo erzak, 26.932 ton tuzlu balık, 650.000 ton çuval patates, 1.107.066 ton dökme halinde fasulye, 25.000 ton kok kömürü ve 450 kilo erzak gönderilmiştir. Kurtuluş Vapuru altıncı seferinde bir kaza neticesi batmış olduğundan mahalline gidememiştir.⁸⁴

Yunanistan'a yedinci sefer Dumlupınar isimli vapur ile gerçekleştirilmiş, 158.702 ton tuzlu balık, 100.000 ton çuval incir, 200 sandık yumurta, 300.000 ton çuval patates, 1.366.517 ton çuval fasulye, 3.560 ton tuzlu domuz eti, 2.000 ton çuval patates, 8.000 ton çuval fasulye, 1.000 ton soğan, 2.605 sandık süt konservesi, et konservesi, bisküvi, erzak,

77 K. A. 2603/247.

78 K. A. 2603/1.

79 K. A. 2603/5.

80 K. A. 2603/12.

81 K. A. 2603/270.

82 K. A. 2603/267.7.

83 K. A. 2603/72.5.

84 K. A. 2603/278.1.

sigara, yün elbise, reçel, peynir, 119 çuval erzak, 22 çuval erzak, 1000 koli erzak, 2 sandık çorap ve 72 kilo un toplamda 2.059.481 ton yardım yapılmıştır.⁸⁵

Zaman zaman yardımlar sırasında sorunlar da yaşanmıştır. Yunanistan'a dağıtılmak üzere Kızılay tarafından gönderilmek istenen 334 ton gıda maddesinin nakli için tahsis edilen Yılmaz Vapurunun seferine İtalyan makamları tarafından askerî sebeplerden dolayı onay verilmediği için vapurun Yunanistan'a gönderilmesinden vazgeçilmiştir.⁸⁶

Sevkiyat dışında süreç içerisinde gıda maddelerinin bozulması ile ilgili de problemler yaşanmış ve bunun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Örneğin incir gibi meyvelerin sevkiyatı ne kadar hızlı yapılırsa lezzetinin de o kadar iyi korunacağı belirtilmiştir.⁸⁷ Yine Ticaret Bakanlığı'ndan yapılan bir bilgilendirmede 150 ton bekleyemeyecek durumda olan incir stoğunun bulunduğu ifade edilmiştir.⁸⁸ Ardiyede bekletilen domuz etleri ise kontrol ettirilmiş ufak bir şüphe dahi olursa bunların alınmaması önerilmiştir.⁸⁹ Yine Kurtuluş Vapuruna lisans alınamamasından dolayı ikinci seferine yetiştirilemeyen 5 ton pirinç unu Çırağan deposunda bekletilmiş bu sebeple çuvallarından beş veya altı kadarı farelerin tahribatına uğramıştır.⁹⁰ Şubat 1943'te Yunanistan'a sevki kararlaştırılan yiyecek maddelerinden 10 ton makarna ile 50 ton buğday İzmir'de bekletilmiş, 180 ton fasulye ile 50 ton nohut Antalya'dan vapura yüklenmiş ve İzmir'e sevk edilmiştir.⁹¹

Türkiye'de bulunan Yunan tebaasının Yunanistan'daki akrabalarına göndermek istedikleri malzemeler için de yardımlarda bulunulmuştur. Yunanistan'daki sivil halk için yiyecek maddesi götürecek olan vapurun seferleri esnasında bu maddelerin gönderilmesine de izin verilmiştir. Bu durum bir defaya mahsus olmak kaydıyla ve beheri beş kiloyu geçmemek şartıyla 1.000 koli gönderilmesine karar verilmiştir. Kolilerde zeytinyağı, balık konservesi ve diğer konserve, domuz yağı, kuru yemiş, makarna, salam, domuz eti, pastırma, sucuk, jambon, sigara ve şeker yer almıştır.⁹²

Kızılay kurulu Yunanistan'a gönderilecek olan her türlü gıda maddesinden herhangi birisinin bozuk çıkmasının ülkeyi zor duruma düşüreceğini ifade etmiştir. Yunanistan'a yapılacak olan sevk tarihleri de tam olarak bilinemediği için çabuk bozulan gıda maddelerinin alınması doğru bulunmamıştır. Bu nedenle incir gibi meyveler yerine yazın da bozulmayacağı düşünülen başka bir yiyeceğin gönderilmesi gündeme gelmiştir.⁹³

Gıda maddeleri dışında ülkeye Kızılaç cemiyeti tarafından açılacak olan verem pavyonuna hediye edilmek üzere yatak malzemesi de gönderilmiştir. Bunlar arasında yüz şilte, iki yüz çarşaf, yüz kılıflı yastık, yüz yastık örtüsü ve yüz battaniye vardır.⁹⁴

Bununla birlikte Kurtuluş Vapuru ile Türkiye'den Yunanistan'a gönderilen gıda maddelerinin bir kısmının bozuk ve yabancı maddeler ile karışık bir halde olduğu görülmüştür. İlk seferde bu gıda maddelerinin özel bir şirket tarafından temin edilmiş olması bu yolsuzluğun fazla kâr ve kazanç sebebiyle yapılmış olabileceğini düşündürmüştür. Fakat ikinci ve üçüncü seferlerde gıda maddelerinin Türkiye Ticaret Bankasının İstanbul

85 K. A. 2603/278.2.

86 K. A. 2603/14.

87 K. A. 2603/28.1.

88 K. A. 2603/28.

89 K. A. 2603/29.

90 K. A. 2603/271.

91 K. A. 2603/52.

92 K. A. 2603/206.1.

93 K. A. 2603/28.3.

94 K. A. 2603/61.2.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları

Şubesi aracılığı ile gerçekleşmesine rağmen aynı bozukluğun ve karışıklığın devam etmiş olduğu görülmüştür. Yunanistan'da yapılan yetimhane ziyaretlerinde yüzde sekiz oranında yiyeceklerin çürük çıktığı bildirilmiş, hatta mutfakta saklanan çürük yumurtalar Türk heyetine gösterilmiştir. Diğer yandan dökme halinde götürülen kuru bakla, nohut ve fasulyenin Pire limanındaki tahliyeleri esnasında içlerinde yabancı maddeler görülmüştür. Bu hususta ilgili kişilerin dikkat etmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁹⁵ İlk seferde gönderilen 500 sandık yumurtadan yüzde yirmi beşi çürük yine nohut, kuru fasulye ve soğanlardan bir kısmı da bozuk çıkmıştır. Döküm halinde yüklenen baklanın da kötü bir durumda ve tozlu topraklı halde olduğu görülmüştür.⁹⁶ Benzer şekilde birçok paketin içeriği eksilmiş, bazen de yarıdan da aşağıya inmiş olarak teslim edilmiştir. İki defa halka dağıtılan yüz dirhem fasulye ve nohut yüzde yirmi oranında taş ve toprak ile karışık durumda görülmüştür.⁹⁷

Yukarıda ifade edilen maddelerin taşınması esnasında yaşanan zorlukları ve gecikmeyi göz önünde bulundurmak gerekir. Kurtuluş Vapurunun seferlerinden birisinde Çanakkale'den çıkıldıktan sonra 70 mil kadar katedilmesinin ardından hava muhalefetinin gittikçe artması ve teknik sebepler yüzünden vapurun gece yarısı geri döndürülmesi gerekmiştir. Bu tehlikenin geçmesi için bir süre limanda beklenilmek zorunda kalınmıştır. Bunun yanı sıra Pire'ye gece varıldığında ışık söndürme emri gelince o akşam hiçbir şey yapılamamış ancak öğleden sonra boşaltma işlemi başlayabilmiştir. Yolcu rıhtımının boşaltma aletlerinden yoksun olması, gece mesaisi yapılamaması, vapurun boşaltma vasıtalarının zayıflığı, günlerin çok kısılması ve benzin yokluğundan nakliyeciler kamyonların bulunamaması da işlerin çok ağır yürütülmesine sebep olmuştur. Ayrıca savaş sebebiyle bazı limanlar tahrip edildiği ve Almanlar tarafından işgal edildiği için yolcu vapurlarının yaşanmasına mahsus başka rıhtımlara yönelmek zorunda kalınmıştır.⁹⁸

Diğer yandan zaman zaman Yunanistan'a gönderilen gıda maddelerinin çalındığı da belgelere yansımıştır. Çarşıda satılmak üzere erzakın bir kısmı çalınmış yerine taş toprak konulmuştur. Halka erzak dağıtan depolardan şekerin bir kısmı çalınarak yerine kum konulurken buna sebep olanlar tutuklanmıştır. Yine birçok bakkalda Türkiye'den gelme şeker, fasulye vs. yiyecek maddeleri bulunmuştur.⁹⁹ İki bakkalın zimmelerine Türkiye menşeli 1.600 okka soğan ile 250 okka lakerda geçirdikleri anlaşılabilir ve tutuklanmışlardır. Hastanelere, yetimhanelere ve diğer hayır kurumlarına verilen yiyecek maddelerinden bir kısmının da çalınarak satıldığı anlaşılabilir. Başkonsolostan yapılan bilgilendirmeye göre Yunanistan'da o dönemde hırsızlık, kaçakçılık, vurgunculuk son hadlerini bulmuştur.¹⁰⁰

Yunanistan yalnızca ülkedeki vatandaşlarına değil hariçte bulunan vatandaşları için de yardım talebinde bulunmuştur. Yunanistan, İtalya'da bulduklarını haber aldıkları Yunanlı esirlere gönderilmek üzere sigara ve yiyecek maddeleri içeren on kolinin sevki için Hariciye Vekâlet'inden talepte bulunmuştur.¹⁰¹

Yunanistan dışında belgelerde Polonya'nın da yardım talebinde bulunan ülkeler arasında yer aldığı görülmüştür. Polonya Sefareti, Polonya'daki fakir profesör, alim ve sanatkarlara gönderilmek üzere her ay Polonya'ya göndermekte olduğu kolilere ek olarak ayda beşer kiloluk altı yüz koli irsaline izin verilmesini Hariciye Vekaletinden talep etmiştir.

95 K. A. 2603/267.6.

96 K. A. 2603/321.

97 K. A. 2603/345.

98 K. A. 2603/268.

99 K. A. 2603/345.

100 K. A. 2603/345.1.

101 K. A. 2603/54.

Buna istinaden üç aylık süre için fındık, kuru üzüm, kuru incir, tütün, domuz eti, füme, kurutulmuş ve tuzlu balık maddelerini içeren beşer kiloluk ayda 600 ek kolinin ihracına istisnai olarak karar verilmiştir.¹⁰²

Sonuç

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte savaşa dahil olan ülkelerden Türkiye'ye mülteci akını başlamış, bu mülteciler ülkede dönemin şartlarına uygun olarak en iyi şekilde barındırılmaya çalışılmıştır. Arşiv belgelerinde yer alan mülteci kampları, mültecilerin günlük yaşamları ve Yunanistan'a yapılan yardımlara ilişkin detaylı bilgiler dikkat çekicidir. Belirtilen dönemde mülteci kampları daha sonra değiştirilen ismiyle misafirhaneler için Türkiye'de uygun binalar araştırılmış, boş durumda olan kışla vb. alanlar mülteciler için uygun hale getirilmiştir. Barınma haricinde mültecilerin en temel ihtiyaçlarından olan yeme-içme meselesine de büyük önem verilmiştir. Kamplarda yemek işleri üç öğün olarak düzenlenmiş, sofraların temiz olmasına ve yemeklerin güzel pişirilmesine özen gösterilmiştir. Sağlık noktasında ise kamplarda görevli bir doktor bulundurulmuş ve kamp sakinlerine sağlık hizmeti vermeye çalışılmıştır. Dış tedavilerinden aşılara kadar mültecilerin kamp doktorları tarafından tedavileri gerçekleştirilmiştir. Kamp doktorlarının yeterli olmadığı durumlarda ilgili makamlara danışılarak hastanelere sevkleri yapılmıştır. Bunların yanısıra mültecilerin sosyal hayattan kopmamaları ve iyi vakit geçirmeleri için çeşitli oyun sahaları hazırlanmış, radyodan müzik dinlemelerine de izin verilmiştir. Neticede kamplarda mültecilerin tüm ihtiyaçları imkanlar doğrultusunda karşılanmaya çalışılmıştır.

Savaş döneminde Yunanistan'a yapılmış olan yardımlar da hayli önem taşımaktadır. Çünkü Türkiye zor şartlar içerisinde bulunmasına rağmen bölgeye tonlarca gıda, giyim, ilaç vb. yardımı yapmıştır. Zaman zaman gerekli izinlerin alınamaması, hava muhalefeti, vapurlarda teknik aksaklıklar sebebiyle sorunlar ve gecikmeler yaşanmış olsa da Türkiye titizlikle yürüttüğü organizasyon içerisinde yardım faaliyetlerine devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Resmî Yayınlar (Kızılay Arşivi Belgeleri)

- K. A. 2603/1.
- K. A. 2603/5.
- K. A. 2603/12.
- K. A. 2603/14.
- K. A. 2603/28.1.
- K. A. 2603/28.
- K. A. 2603/28.3.
- K. A. 2603/29.
- K. A. 2603/52.
- K. A. 2603/54.
- K. A. 2603/61.2.
- K. A. 2603/72.5.
- K. A. 2603/206.1.

102 K. A. 2603/54.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları

- K. A. 2603/247.
- K. A. 2603/267.6.
- K. A. 2603/267.7.
- K. A. 2603/268.
- K. A. 2603/270.
- K. A. 2603/271.
- K. A. 2603/278.1.
- K. A. 2603/278.2.
- K. A. 2603/321.
- K. A. 2603/345.
- K. A. 2603/345.1.
- K. A. 2883/5.1.
- K. A. 2883/13.
- K. A. 2883/13.1.
- K. A. 2883/13.4.
- K. A. 2883/13.5.
- K. A. 2883/13.7.
- K. A. 2883/13.9.
- K. A. 2883/13.10.
- K. A. 2883/13.11.
- K. A. 2883/33.1.
- K. A. 2883/35.1.
- K. A. 2883/38.1.
- K. A. 2883/41.1.
- K. A. 2883/64.1.
- K. A. 2883/64.2.
- K. A. 2883/66.1.
- K. A. 2883/68.2.
- K. A. 2883/83.
- K. A. 2883/85.
- K. A. 2883/95.
- K. A. 2883/96.1
- K. A. 2883/100.1.
- K. A. 2883/102.
- K. A. 2883/104.3.
- K. A. 2883/104.5
- K. A. 2883/107
- K. A. 2883/114.
- K. A. 2883/115
- K. A. 2883/118.1.

- K. A. 2883/131.
K. A. 2883/131.1.
K. A. 2883/131.2.
K. A. 2883/131.3.
K. A. 2883/146.
K. A. 2883/149.
K. A. 2883/159.1.
K. A. 2883/159.2.
K. A. 2883/159.3.
K. A. 2883/160.
K. A. 2883/161.1.
K. A. 2883/170.1.
K. A. 2883/175.
K. A. 2883/183.

Telif Eserler

- Armaoğlu, Fahir (1993), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914- 1990, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Bakar, Bülent (2008), “Zor Zamanlarda İyi Komşuluk Örneği: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’den Yunanistan’a Yapılan Yardımlar”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.24, S. 71, s. 413-444.
- Batı, Güney Ferhat (2021), “Balkan Jeopolitiği ve İkinci Dünya Savaşı’nda Balkanlar”, Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi, C.1, S.1, s 49-57.
- Biber Eray, Tuğba (2012), “Kızılay Arşiv Belgelerine Göre 1940- 1942 Yılları Arasında Türkiye’den Yunanistan’a Yardımlar”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 201, s. 1-29.
- Bowen, Wayne (2002), “Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı: Tarafalı Fakat Savaşmayan Ülke”, Türkler Ansiklopedisi, C. 16 Ankara s. 1486-1502.
- Çalık, Ramazan (2002), “Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)”, Türkler Ansiklopedisi. C. 16 Ankara, s. 1503-1521.
- Çapa, Mesut (2010), Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti 1914-1925 (2.Baskı), Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yay.
- Doğan, Serpil (2017), İkinci Dünya Savaşı Döneminde Göç (Türk Basınına Göre), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Halıcı, Şaduman (2015), “II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’den Yunanistan’a Uzanan Dostluk Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar’ın Yardımları”, BELGİ, S.9, s. 1196-1211.
- İnan, Zerrin ve Korgavuş, Bengi (2017), “Mülteci Kampları ve Yerleşim Alanlarında Sürdürülebilir Tasarım”, Contemporary Research in Economics and Social Sciences, C.1, S. 2, s. 103-122.
- Karal Akgün, Seçil ve Uluğtekin, Murat (2001), Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a II, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi.
- Keser, Ulvi (2009), “Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Mülteciler ve Esir Sorunu”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD), C. 8, S. 18-19, s. 185-208.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Sığınan Mülteciler ve Yunanistan'a Yapılan Kızılay Yardımları

- Koç, Nurgün (2018), "II. Dünya Savaşı'nda Alman İşgali Altındaki Ülkelere Türkiye Üzerinden Yapılan Yardımlar". Bilig, S. 84, s. 95-121.
- Sarısr, Serdar (2010), "II. Dünya Savaşı yıllarında Anadolu sahillerine sığınan Yunanlı sivil mülteciler ", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 27, s. 505-527.
- Sertel, Suat (2019), Türk Kızılay'ının Yunanistan'a Yaptığı Yardımlar, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- Seydi, Süleyman (2020), "İkinci Dünya Savaşı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 1 Ankara, s. 631-634.
- Tekir, Süleyman (2019), "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sivil ve Askeri Mülteciler Meselesi", Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 23, s. 227-256.
- Yalçın, Osman (2011), "İkinci Dünya Savaşı'nda İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 47, s. 701-731.
- Yaman, Ahmet Emin (2003), "II. Dünya Savaşında Türkiye'de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)". Tarih Araştırmaları Dergisi, S. 22 s. 143-166.
- Yavuz, Uğur Günay (2016), "II. Dünya Savaşı'nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde Temsili", Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S. 11, s. 1- 31.
- Yıldırım, Hatice (2021), "II. Dünya Savaşı Yıllarında Çorum'da Asker ve Sivil Mülteciler", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD), S. 33, s. 213-243.
- Yıldız, Özgür (2019), "II. Dünya Savaşına Genel Bir Bakış", Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.6, S. 12 s. 62-75.

